

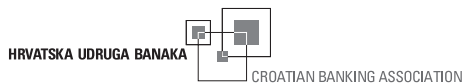

GLOBAL
ENTREPRENEURSHIP
MONITOR CROATIA

Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom?

GEM HRVATSKA 2016

Slavica Singer ▪ Nataša Šarlija ▪ Sanja Pfeifer ▪ Sunčica Oberman Peterka

GLOBAL
ENTREPRENEURSHIP
MONITOR **CROATIA**

Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom?

GEM HRVATSKA 2016

AUTORI

Slavica Singer
Nataša Šarlija
Sanja Pfeifer
Sunčica Oberman Peterka

SURADNICI

Danica Eterović
Oto Wilhelm

SPONZORI

Hrvatska udruga banaka
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku
ICES Međunarodni centar za poduzetničke studije
UNESCO Katedra za poduzetničko obrazovanje
Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta

Izdavač:

CEPOR –

Centar za politiku razvoja
malih i srednjih poduzeća
i poduzetništva

www.cepor.hr

Zagreb

Godina izdanja: 2017.

Za izdavača:

Slavica Singer

Dizajn i priprema:

Grafika d.o.o.

Tisak:

Grafika d.o.o.

CIP zapis dostupan u
računalnome katalogu
Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu
pod brojem 000961377

ISBN 978-953-7520-07-6

Sadržaj

Popis tablica	
Popis slika	
Predgovor	7
UKRATKO O NAJVAŽNIJEM	9
1 Uvod	12
GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja	12
GEM indikatori poduzetničke aktivnosti	14
Međunarodna dimenzija GEM istraživanja	17
O uzorku u Hrvatskoj	18
GEM istraživački tim u Hrvatskoj	18
Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj	18
2 Poduzetnička aktivnost Hrvatske – od prilika do pothvata, od pothvata do izlaska iz poduzetničke aktivnosti, u međunarodnoj perspektivi	19
Broj potencijalnih poduzetnika raste, ali i dalje presporo	19
<i>Individualni atributi potencijalnih poduzetnika</i>	20
<i>Percepcija o društvenim vrijednostima</i>	23
Nizak dinamizam poduzetničke strukture	24
<i>Rana („početnička“) poduzetnička aktivnost</i>	25
<i>Učešće „odraslih“ poduzeća</i>	28
<i>Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti</i>	28
<i>Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture</i>	30
Malo rastućih poduzeća	31
<i>Ulaganja u tehnologiju, ali malo novih proizvoda</i>	31
<i>Još uvijek dominiraju tržišta „crvenog oceana“, uz stagniranje internacionalizacije</i>	33
<i>Očekivanja novog zapošljavanja – preoptimistična?</i>	34
Poduzetnička aktivnost zaposlenika – skrivena komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske	35
3 Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti	37
Poduzetnička demografija mijenja se sporo, i po rodosti i po dobi	37
Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji	39
Sektorska rasprostranjenost poduzetničkih aktivnosti	40
Regionalna rasprostranjenost poduzetničkih aktivnosti	40
<i>Regionalni razvojni profili – „tvrdi“ pokazatelji</i>	41
<i>Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti po „regijama“ oscilira, uz različite motive</i>	52
4 Poduzetnički ekosustav Hrvatske u međunarodnoj perspektivi 2014.-2016.	55
<i>Pristup novcima</i>	57
<i>Vladine politike prema poduzetništvu</i>	58
<i>Vladini programi za poduzetništvo</i>	59
<i>Obrazovanje</i>	59

<i>Komercijalna i profesionalna infrastruktura</i>	60
<i>Transfer istraživanja i razvoja</i>	61
<i>Otvorenost tržišta</i>	62
<i>Fizička infrastruktura</i>	62
<i>Kulturne i društvene norme</i>	63
<i>Djelotvornost poduzetničkog ekosustava u Hrvatskoj</i>	64
5 Zaključci i preporuke	67
Zaključci – promjene su nužne i hitne već dugo vremena, zašto čekamo?	69
Preporuke – za promjene je potreban dogovor, suradnja u implementaciji dogovorenog i javno praćenje izvršenja	70
<i>Odgovornost za promjene – polazište za preporuke</i>	71
<i>Preporuke za pojedince – više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti za osobne izbore/odluke:</i>	71
<i>Preporuke za institucije odgovorne za kvalitetu poduzetničkog ekosustava – više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti prema građanima:</i>	72
Literatura i reference:	73
Izabrani dokumenti Europske unije	74
Izvori podataka za izradu razvojnih profila „regija“	74
Radovi članova istraživačkog tima u kojima se referira na GEM istraživanja:	75
Prilog 1	78
GEM Hrvatska – uzorak, podaci i metodologija ponderiranja	78
<i>Uzorak odrasle populacije</i>	78
<i>Uzorak eksperata</i>	78
<i>Standardizirani međunarodni skup podataka</i>	79
Prilog 2	80
Eksperti za ocjenu kvalitete poduzetničke okoline koji su sudjelovali u GEM istraživanju – 2016.	80
Prilog 3	81
Nacionalni timovi i sponzori koji su sudjelovali u GEM istraživanju u 2016. godini	81

Popis tablica:

Tablica 1	Percepcija o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata, u svojoj okolini - %	20
Tablica 2	Percepcija o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata - %	20
Tablica 3	Percepcija o poduzetničkim namjerama - %	21
Tablica 4	Percepcija o strahu od promašaja - %	23
Tablica 5	Percepcija o društvenom statusu poduzetnika, u EU perspektivi ¹ - %	23
Tablica 6	Percepcija o društvenom statusu poduzetnika, usporedba s prosjekom zemalja čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti ² - %	24
Tablica 7	Rana poduzetnička aktivnost mjerena TEA indeksom - %	25
Tablica 8	Razlozi za ulazak u poduzetničku aktivnost – zbog uočene prilike ili zbog nužnosti	26
Tablica 9	Učešće „odraslih“ poduzeća - %	28
Tablica 10	Izlazak iz poslovne aktivnosti - %	29
Tablica 11	Kapacitet obnavljanja „odraslih“ poduzeća – TEA/„odrasla“ poduzeća	30
Tablica 12	Korištenje novih tehnologija – za TEA poduzetnike* (Koliko poduzetnika koristi nove tehnologije?) - %	31
Tablica 13	Korištenje novih tehnologija – za „odrasle“ poduzetnike* (Koliko poduzetnika koristi nove tehnologije?) - %	32
Tablica 14	Novina proizvoda za kupce – TEA poduzetnici* (Kolikom broju kupaca je proizvod nov?) - %	32
Tablica 15	Novina proizvoda za kupce – „odrasli“ poduzetnici* (Kolikom broju kupaca je proizvod nov?) - %	32
Tablica 16	Intenzitet očekivane konkurencije – TEA poduzetnici* (Koliko poduzetnika nudi isti proizvod?) - %	33
Tablica 17	Intenzitet očekivane konkurencije – „odrasli“ poduzetnici* (Koliko poduzetnika nudi isti proizvod?) - %	33
Tablica 18	Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – TEA poduzetnici* - %	33
Tablica 19	Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – „odrasli“ poduzetnici* - %	34
Tablica 20	Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – TEA poduzetnici* - %	34
Tablica 21	Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – „odrasli“ poduzetnici* - %	35
Tablica 22	Poduzetnička aktivnost zaposlenika - %	35
Tablica 23	Poduzetnička aktivnost po kriteriju rodnosti, mjerena TEA indeksom	37
Tablica 24	Poduzetnička aktivnost po dobnoj strukturi, mjerena TEA indeksom - %	38
Tablica 25	Poduzetnička aktivnost mladih, mjerena TEA indeksom - %	38
Tablica 26	Rana poduzetnička aktivnost (TEA indeks) po obrazovnim razinama - %	39
Tablica 27	Sektorska distribucija poduzetničkih aktivnosti – TEA, %	40
Tablica 28	Regionalna dimenzija poduzetničkog kapaciteta Hrvatske – TEA indeksi, %	52
Tablica 29	Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj – TEA prilika i TEA nužnost, %	52
Tablica 30	Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj – motivacijski indeks (TEA Prilika/TEA Nužnost)	54
Tablica 31	Razvojni profili „regija“ u Hrvatskoj, 2016.	54
Tablica 32	Pristup novcima, Hrvatska i EU zemlje	57
Tablica 33	Vladine politike – prioriteti i podrške, Hrvatska i EU zemlje	58
Tablica 34	Vladine politike – brzina i lakoća regulatornog funkcioniranja, Hrvatska i EU zemlje	58

Tablica 35	Vladini programi, Hrvatska i EU zemlje	59
Tablica 36	Osnovno i srednje obrazovanje, Hrvatska i EU zemlje	60
Tablica 37	Tercijarno obrazovanje, Hrvatska i EU zemlje	60
Tablica 38	Komercijalna i profesionalna infrastruktura, Hrvatska i EU zemlje	60
Tablica 39	Transfer istraživanja i razvoja, Hrvatska i EU zemlje	61
Tablica 40	Ocjene dimenzija kojima se opisuje kvaliteta Transfera istraživanja i razvoja, Hrvatska	61
Tablica 41	Otvorenost tržišta – dinamičnost promjena, Hrvatska i EU zemlje	62
Tablica 42	Otvorenost tržišta – barijere ulaska, Hrvatska i EU zemlje	62
Tablica 43	Pristup fizičkoj infrastrukturi, Hrvatska i EU zemlje	63
Tablica 44	Kulturne i društvene norme, Hrvatska i EU zemlje	63
Tablica 45	Društveno poduzetništvo, Hrvatska i EU zemlje, 2015.	63
Tablica 47	Percepcija kvalitete poduzetničkog ekosustava u Hrvatskoj, 2014-2016.	64
Tablica 48	Najviše ocijenjene tvrdnje o poduzetničkom ekosustavu u Hrvatskoj, 2012-2016.	65
Tablica 49	Najniže ocijenjene tvrdnje o poduzetničkom ekosustavu u Hrvatskoj, 2012-2016.	65
Tablica 50	Struktura uzorka s obzirom na spol i dob, u % - 2016. godini (ponderirane vrijednosti)	78

Popis slika:

Slika 1	Konceptualni okvir GEM istraživanja – interakcije između ljudi i poduzetničkog ekosustava	12
Slika 2	Karakteristike gospodarstva u pojedinim razvojnim fazama i ključni razvojni fokusi	13
Slika 3	Poduzetnički proces i GEM operativne definicije	14
Slika 4	Kategorije poduzetničke aktivnosti	15
Slika 5	Definicije GEM indikatora	16
Slika 6	Zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 2016. godine, grupirane po kriteriju geografskih regija i stupnja razvoja	17
Slika 7	Razlozi za ulazak u poduzetničku aktivnost – zbog uočene prilike, usporedba Hrvatske s EU i zemljama čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti, 2016.	26
Slika 8	Razlozi za ulazak u poduzetničku aktivnost – zbog nužnosti, usporedba Hrvatske s EU i zemljama čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti, 2016.	27
Slika 9	Motivacijski indeks ulaska u poduzetničku aktivnost – usporedba Hrvatske s EU i zemljama čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti, 2016.	27
Slika 10	Poduzetnička aktivnost (TEA indeksi) po rodnom kriteriju i dobnoj strukturi - %	38
Slika 11	Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj – TEA prilika i TEA nužnost, 2014.	53
Slika 12.	Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj – TEA prilika i TEA nužnost, 2016.	53
Slika 13	Ocjene eksperata o kvaliteti poduzetničkog ekosustava u Hrvatskoj, 2016. - usporedba s prosjekom EU i zemljama čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti.	56
Slika 14	Ocjene eksperata o kvaliteti poduzetničkog ekosustava u Hrvatskoj, 2016. - usporedba s prosjekom EU i najboljim ocjenama u EU zemljama	66

Predgovor glavnog sponzora

Petnaest godina istraživanja poduzetničkog kapaciteta Hrvatske, u okviru Global Entrepreneurship Monitor-a, najvećeg svjetskog istraživanja poduzetništva, posebna je prilika za poziv svima na razgovor i dogovor o stvaranje zajedničke platforme za jačanje poduzetništva u Hrvatskoj.

Odmak od mita da se poduzetnikom postaje rođenjem ili da je za poslovni pothvat potreban samo novac, važne su odrednice novog pristupa poduzetništvu, koje se temelji na razumijevanju da poduzetnički kapacitet ovisi o interakciji poduzetničkog djelovanja na osobnoj razini i poduzetničke okoline. To je otvorilo put stvaranja « koalicije » brojnih institucija iz svih segmenata društva (obrazovanja, istraživanja, financijskog i poslovnog sektora, vlade, infrastrukture, civilnog društva) koja je u mnogim zemljama stvorila zavidne pomake u jačanju poduzetništva i gospodarskog razvoja. Na kraju ove publikacije prezentirani su timovi svih 66 zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju u 2016. godini. Struktura institucija koje financiraju GEM istraživanja u tim zemljama upravo odražava ovu « koaliciju », jer su to uglavnom ministarstva gospodarstva, ministarstva rada, državne agencije za razvoj, državne agencije za zapošljavanje, banke (od centralnih do komercijalnih), sveučilišta, istraživačke organizacije, gospodarske komore, udruge poslodavaca,

Hrvatska udruga banaka prepoznala je važnost GEM istraživanja poduzetništva, jer se time omogućava praćenje promjena u vremenu (od 2002. godine) i uspoređivanje s drugima (prvenstveno s Europskom unijom). Na taj način Hrvatska udruga banaka želi doprinijeti stvaranju politika usmjerenih na jačanje poduzetništva u Hrvatskoj koje se temelje na spoznajama dobivenim kroz međunarodno usporedivo istraživanje. Samo na taj način može se konzistentno i kontinuirano razvijati stimulirajuća poduzetnička okolina za sve (obrtnike, mikro, mala, srednja i velika poduzeća), koja je onda i poziv domaćim i stranim investitorima da financijski prate poslovne pothvate koji se pokreću zbog uočene prilike.

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'Zdenko Adrović', written over a faint circular stamp or watermark.

Zdenko Adrović
direktor Hrvatske udruge banaka

Zagreb, 20. travnja 2017.

UKRATKO O NAJVAŽNIJEM

Hrvatska sudjeluje od 2002. godine u Global Entrepreneurship Monitor (GEM) istraživanju, najvećem svjetskom istraživanju poduzetništva, a ovim izvještajem prezentiraju se rezultati istraživanja za 2016. godinu. Usporedba s rezultatima istraživanja u 2015. i 2014. godini omogućuje uvid u promjene. Uključenost u GEM istraživanje omogućava Hrvatskoj intervencije u različite aspekte poduzetničkog kapaciteta koje su temeljene na istraživačkim spoznajama a ne a ne pretpostavkama (od oblikovanja nacionalnih politika, do pokretanja obrazovnih programa ili kreiranja financijskih instrumenata za rastuće poslovne pothvate).

GEM istraživanje izgrađuje osnovicu za vertikalno i horizontalno uspoređivanje, korištenjem jedinstvenog konceptualnog okvira istraživanja i jedinstvenih indikatora, kojima se prate promjene u poduzetničkoj aktivnosti na individualnoj razini i u kvaliteti poduzetničke okoline kroz nekoliko dimenzija. Poduzetnička aktivnost na individualnoj razini prati se kroz faze poduzetničkog ponašanja (od prepoznavanja poslovnih prilika, preko namjera, do pokretanja i rasta poslovnog pothvata, te izlaska iz poduzetničke aktivnosti) i kroz obilježja poduzetničkog ponašanja (kompetencije, strah od propašaja, društveni status). Od 2011. godine prati se i poduzetnička aktivnost zaposlenika. Poduzetnički ekosustav prati se kroz dimenzije pristupa novcima, vladine politike (prema prioritetima, prema regulatornom okviru), vladine programe, obrazovanje (srednjoškolsko i niže, te iznad srednjoškolskog), transfer istraživanja i razvoja, profesionalnu i stručnu podršku poduzetništvu, fizičku infrastrukturu i društvene i kulturološke norme.

Korištenjem standardiziranih upitnika i metodologije istraživanja, prikupljaju se svake godine mišljenja reprezentativnog uzorka odraslih stanovnika 18-64 godine starosti (najmanje 2000 u svakoj zemlji), te izabranih eksperata (najmanje 36 u svakoj zemlji). Na taj način omogućava se svakoj zemlji da prati promjene i obrasce poduzetničkog ponašanja u svojoj zemlji (za Hrvatsku je to od 2002. godine), te da se uspoređuje s drugima, ili kroz kriterij pripadnosti istoj razvojnoj fazi, ili geografski, ili s pojedinim zemljama s obzirom na neku specifičnost zbog koje se takva zemlja izabere kao uzor (benchmark).

Za usporedbu Hrvatske s ostalim zemljama koje su sudjelovale u GEM istraživanjima u 2016., 2015. i 2014. godini treba koristiti sljedeći izvor:

<http://gemconsortium.org/report>

O poduzetničkoj aktivnosti Hrvatske u EU perspektivi:

- 1. Percepcija o prilikama** lagano raste (sa 18,4% u 2014. godini na 24,6% u 2016.), ali nedovoljno da se Hrvatska „odlijepi“ od začelja EU. Za razliku od Hrvatske, jedna trećina odraslih stanovnika u EU vidi priliku, što govori o velikoj razlici u potencijalu koji određuje poduzetnički kapacitet zemlje. Istovremeno, Hrvatska je u vrhu EU po iskazanim poduzetničkim namjerama, što upućuje na veće učešće pokretanja poslovnih pothvata iz nužde, a ne zbog uočene prilike.
- 2. Društvene vrijednosti** ne podržavaju poduzetničko djelovanje. Po mišljenju većine ispitanika u Hrvatskoj, uspješni poduzetnici nemaju visok društveni status – po takvom stavu Hrvatska je u cijelom analiziranom razdoblju na zadnjem mjestu u EU, a na začelju je po medijskoj pažnji poduzetništvu. Ovakav kulturološki kontekst (sistem vrijednosti) ugrožava stav ljudi o izboru karijere poduzetnika.
- 3. Poduzetnička aktivnost** Hrvatske mjerena kroz „početničku“ – TEA indeks (do 42 mjeseca aktivnosti) i „odraslu“ (više od 42 mjeseca aktivnosti) i dalje pokazuje dvije zabrinjavajuće situacije. Hrvatska u 2016. godini zadržava ranije ostvareni intenzitet „početničke“ poduzetničke aktivnosti (8,4%) i po tom

pokazatelju je u prosjeku EU zemalja uključenih u GEM istraživanje, ali je ta poduzetnička aktivnost rezultat jačanja poduzetničke aktivnosti zbog nužde, a ne zbog uočenih prilika. Motivacijski indeks (omjer TEA zbog uočene prilike i TEA zbog nužde) u 2016. godini tek je 2,2 (u 2014. godini bio je 1,1, što znači da je bio gotovo izjednačen broj onih koji u poduzetničku aktivnost ulaze svojim izborom zbog uočene prilike i onih koje je na to natjerala situacija u kojoj su se našli). Po motivacijskom indeksu, Hrvatska je na začelju u EU, a u 2014. i 2015. godini bila je na posljednjem mjestu. O kolikoj razlici u kapacitetu poduzetničkog djelovanja se radi govori usporedba s prosjekom motivacijskog indeksa za EU u 2016. godini od 5,3, što znači da u EU ima u prosjeku 5,3 puta više onih koji u poduzetničku aktivnost ulaze zbog uočene prilike. Istovremeno, Hrvatska je u 2016. bila na predzadnjem mjestu u EU (a u 2015. godini na zadnjem) po pokazatelju učešća „odraslih“ poduzeća. To upozorava na izuzetno „tanku“ osnovicu poduzetničkog kapaciteta Hrvatske. Razlika u gustoći poduzeća na 100 odraslih stanovnika je vrlo važan pokazatelj za procjenu gospodarskog kapaciteta Hrvatske (u 2016. godini Hrvatska je imala 62% „odraslih“ poduzeća u odnosu na prosjek EU).

4. Hrvatska i dalje ima **malo rastućih poduzeća**, koja se u GEM istraživanju definiraju pomoću kriterija inovativnosti u korištenju novih tehnologija, inovativnosti u razvoju novih proizvoda, izloženosti konkurenciji i očekivanju novog zapošljavanja. U 2016. godini nastavljaju se već uočene pojave: Hrvatska ima značajnije više poduzeća (i „početničkih“ i „odraslih“) koja ulažu u najnovije tehnologije, ali ima značajnije manje poduzeća s novim proizvodima, zbog čega su na tržištu izložena većoj konkurenciji. Hrvatska je na 2. mjestu po učešću poduzeća koja su imala najnoviju tehnologiju (čak 27,3% novih poduzeća i 28% „odraslih“ poduzeća, prema 14,5% novih i 5,1% „odraslih“ poduzeća u EU). Istovremeno čak 72% novih i 76% „odraslih“ poduzeća imaju proizvode koji nikome nisu novi. Nedostatak novih proizvoda onemogućava Hrvatskoj da izađe iz tržišta na kojima je velika konkurencija, te se većina poduzeća još uvijek kupa u „crvenom oceanu“, uz još uvijek nisku internacionalizaciju.
5. Po **poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika** (aktivnost na razvoju novog proizvoda / usluge, ili pokretanje nove poslovne jedinice za poslodavca) Hrvatska je iznad prosjeka EU od 7,1% (sa 10,4% dijeli 2. mjesto s Nizozemskom). Taj oblik poduzetništva predstavlja skriveni poduzetnički kapacitet u Hrvatskoj o kojem se nedovoljno vodi računa.

O poduzetničkoj aktivnosti Hrvatske u perspektivi zemalja čijoj razvojnoj skupini Hrvatska pripada (gospodarstva temeljena ne efikasnosti i tranziciji između efikasnosti i inovativnosti):

6. Usporedba Hrvatske sa grupom zemalja čijoj razvojnoj razini pripada pokazuje da Hrvatska zaostaje za prosjekom tih zemalja u području prepoznavanja prilika, po namjerama za ulazak u poduzetničku aktivnost, po intenzitetu poduzetničke aktivnosti, po inovativnom kapacitetu (mjereno učešćem novih proizvoda). Hrvatska je bolja od prosjeka te skupine zemalja po internacionalizaciji i po korištenju novih tehnologija, te po poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika.

Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti:

7. **Poduzetnička demografija mijenja se sporo**, i po rodosti i po dobi. Hrvatska još uvijek je značajno „muška“ zemlja po poduzetničkoj aktivnosti, iznad prosjeka EU. Učešće mladih u poduzetničkoj aktivnosti oscilira neznatno iznad EU prosjeka. I dalje se potvrđuje obrazac da su **obrazovaniji ljudi i poduzetnički aktivniji**, po čemu je Hrvatska slična prosjeku EU. S obzirom na **sektorsku rasprostranjenost** poduzetničke aktivnosti, u razdoblju 2014.-2016. poduzetnička aktivnost pada u sektoru usluga orijentiranih poduzećima i raste u ekstraktivnoj industriji. Poduzetnička aktivnost (mjerena TEA indeksom) varira unutar promatranog razdoblja s obzirom na **regionalnu rasprostranjenost**, a uključivanje motivacijskog indeksa upućuje na vidljive razlike između pojedinih

„regija“. Iako sve „regije“ pokazuju nizak motivacijski indeks (osim regije Istra, Primorje i Gorski Kotar, te Zagreb i okolica), najlošiji omjer između poduzetničkih pothvata pokrenutih zbog uočene prilike i nužde je u Lici i Banovini. Očita je povezanost poduzetničkog kapaciteta „regije“ s razinom razvijenosti mjerenom „tvrdim“ pokazateljima (BDP pc, indeks razvijenosti, nezaposlenost). Od šest „regija“ Zagreb i okolica su na prvom mjestu po poduzetničkoj aktivnosti (mjereno TEA indeksom), na drugom mjestu po motivacijskom indeksu, na prvom mjestu po BDP pc i indeksu razvijenosti, te s ispodprosječnom stopom nezaposlenosti. Slavonija i Baranja imaju najnižu poduzetničku aktivnost, nizak motivacijski indeks, najniži indeks razvijenosti, BDP pc i najvišu nezaposlenost.

Kvaliteta poduzetničkog ekosustava:

- Poduzetnička aktivnost događa se u okolini koja je u Hrvatskoj još uvijek više ograničavajuća nego stimulirajuća. Prema ocjenama eksperata samo dvije komponente (raspoloživost i kvaliteta fizičke infrastrukture - telekomunikacijska, prometna i dinamika domaćeg tržišta) djeluju **stimulirajuće** na poduzetničku aktivnost. Posebno **ograničavajuće komponente** poduzetničkog ekosustava u Hrvatskoj su vladine politike prema regulatornom okviru, prisutnost značajnih barijera ulaska na tržište, niska razina transfera istraživanja u poslovni sektor, kulturne i društvene norme (sistem vrijednosti), te nedostatan doprinos osnovnog i srednješkolskog obrazovanja izgradnji poduzetničkih kompetencija mladih.

Odgovornost za promjene

- Poduzetnički kapacitet zemlje ovisi o poduzetničkom kapacitetu pojedinca koji se realizira u interakciji s poduzetničkim ekosustavom. Iz takve definicije očita je **odgovornost za promjene na razini svakog pojedinca te na razini institucija**.
- Potreban je **društveni konsenzus** da je poduzetništvo vid demokratizacije društva, jer osposobljavanje za proaktivno, inovativno i odgovorno ponašanje osnažuje pojedince, čime se povećava kapacitet uključenosti. Iz perspektive takvog razumijevanja poduzetništva, važno je da kapacitet poduzetničkog djelovanja bude ravnomjerno rasprostranjen u društvu, bez obzira na rodnost, dob, obrazovnu strukturu, gospodarski sektor ili regiju, te da **vladine politike budu u funkciji takvih očekivanja**.
- Ujednačena kvaliteta svih komponenti poduzetničkog ekosustava teško je ostvariv ali neophodan cilj, jer je oblikovanje pojedinih komponenti ovisno o razvojnom naslijeđu, političkim prioritetima, raspoloživim resursima (obrazovani ljudi i novci) i društvenim i kulturološkim odrednicama u kojima se događa poduzetnička aktivnost. Ipak, poznavanje (ne)kvalitete komponenti poduzetničke okoline u vlastitoj zemlji i mogućnost usporedbe sa zemljama koje imaju najbolja rješenja, a to upravo GEM istraživanje omogućava, zahtijeva analizu dobre prakse i konteksta u kojem je takva dobra praksa doprinijela jačanju povezanosti poduzetničke aktivnosti i ekonomskog rasta (kroz doprinos zaposlenosti i bruto domaćem proizvodu). To nije samo odgovornost jednog ministarstva, nego **brojnih ministarstava** (poduzetništva, gospodarstva, obrazovanja, znanosti, pravosuđa, rada, regionalnog razvoja), **agencija i drugih institucija (sveučilišta, škola, financijskih institucija, udruga, asocijacija, medija)**.
- Promjenu stanja mogu osigurati **usklađene i istovremene vladine politike** na stvaranju poticajnog poduzetničkog ekosustava (prvenstveno u eliminiranju administrativnih barijera), **obrazovne institucije** (kroz omogućavanje svima da u procesu obrazovanja izgrade i svoje poduzetničke kompetencije), **poslovni i financijski sektor** (kroz jačanje konkurentnosti temeljene na inovativnosti i rastu) i **pojedinci** (koji će pokretati poslovne pothvate zbog uočene prilike).

1 Uvod

GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja

GEM indikatori poduzetničke aktivnosti

Međunarodna dimenzija istraživanja

O uzorku u Hrvatskoj

GEM istraživački tim u Hrvatskoj

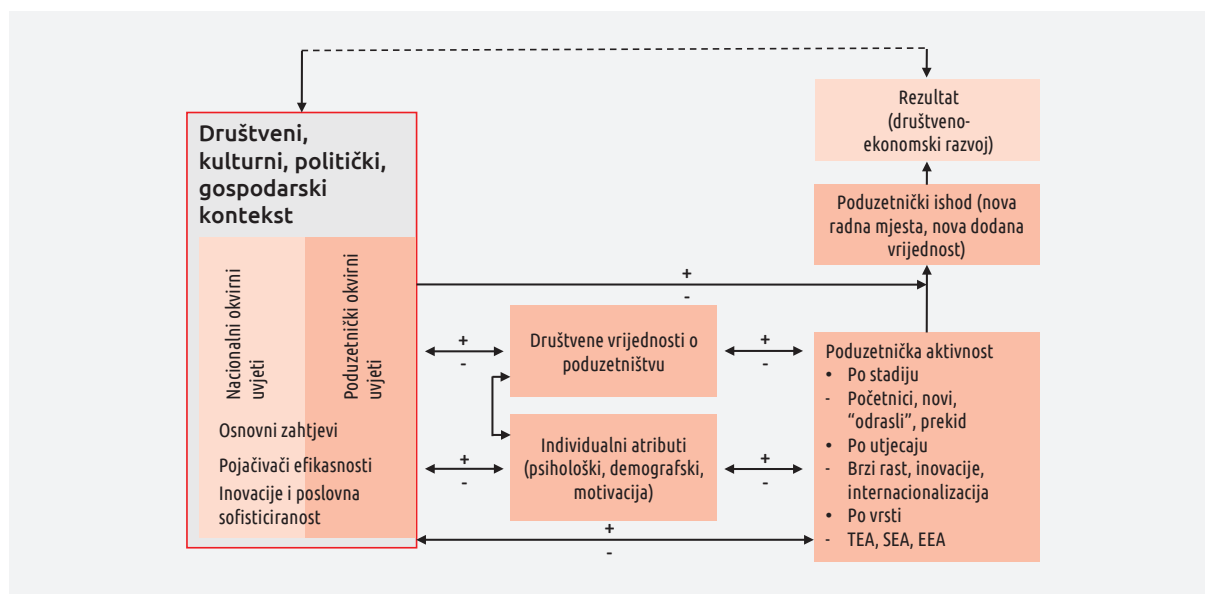
Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj

Global Entrepreneurship Monitor (GEM) najveće je svjetsko empirijsko istraživanje poduzetničke aktivnosti, pokrenuto 1999. godine, na inicijativu deset najrazvijenijih zemalja svijeta¹. Hrvatska sudjeluje u GEM istraživanjima od 2002. godine i ovim izvještajem prezentiraju se promjene u poduzetničkom profilu Hrvatske u 2016. godini, uz usporedbu sa stanjem u 2014. i 2015. godini.

GEM konceptualni okvir i ciljevi istraživanja

GEM istraživanje temelji se na konceptualnom okviru koji polazi od pretpostavke da nacionalni ekonomski rast ovisi o kapacitetu cjeline društva da se kroz usklađene interakcije makroekonomskih faktora, poduzetničkog ekosustava i poduzetničkog djelovanja na razini pojedinca doprinosi stvaranju novih vrijednosti. Intenzitet povezanosti između komplementarnih mehanizama stvaranja nove vrijednosti (ljudi s intencijama pokretanja poslovnog pothvata, pokretanje poslovnih pothvata, potencijal rasta postojećih poduzeća) i okoline prati se u GEM istraživanju iz perspektive pojedinca koji djeluje proaktivno, inovativno i odgovorno za svoje izbore (Slika 1).

Slika 1 Konceptualni okvir GEM istraživanja – interakcije između ljudi i poduzetničkog ekosustava²

Izvor: Kelley, D., Singer, S. and Herrington, M.: Global Entrepreneurship Monitor 2015/16 Global Report, 2016, str. 12

¹ GEM projekt pokrenut je 1999. godine kao inicijativa grupe istraživača sa London Business School iz Velike Britanije i Babson College iz SAD. Te godine u istraživanju sudjelovalo je deset najrazvijenijih zemalja (G-7 zemlje, Danska, Finska i Izrael), koje su željele dobiti odgovor zašto je poduzetnički kapacitet SAD veći nego u drugim razvijenim zemljama.

² Spoznaje dobivene provedenim GEM istraživanjima od 1999. godine, kao i istraživačke provjere postavljenih pretpostavki omogućavaju aktualiziranje konceptualnog okvira bez ugrožavanja kvalitete usporedbe prikupljenih podataka i izrađenih indikatora od početka istraživanja.

Ovakav konceptualni okvir istraživanja temelji se na holističkom pristupu u definiranju poduzetništva, kao multidimenzionalnom fenomenu interakcije pojedinca i okoline. Zbog toga je u osnovi GEM konceptualnog okvira definicija poduzetništva kao kompleksnog fenomena ponašanja, koji je prisutan u svim društvenim organizacijama, ne samo u gospodarstvu, nego i u obrazovanju, istraživanju, kulturi, vladinim institucijama, lokalnoj upravi. GEM za sada prati kapacitet poduzetničkog djelovanja samo u sferi poslovnih pothvata, koji mogu biti profitno ili ne-profitno orijentirani.

GEM istraživanja u raznim zemljama svijeta potvrdila su da intenzitet i tipovi poduzetničkog djelovanja ovise o razvojnoj fazi u kojoj se neko gospodarstvo nalazi. Zbog toga se u analizi prikupljenih podataka koristi Porterova kategorizacija na gospodarstva čiji razvoj je određen temeljnim faktorima, efikasnosti ili inovativnosti (Porter et al., 2002). Tako koncipiran teoretski okvir istraživanja omogućava i bolju usporedbu s rezultatima istraživanja konkurentnosti koje provodi Svjetski gospodarski forum, korištenjem iste pretpostavke (Slika 2).

Slika 2 Karakteristike gospodarstva u pojedinim razvojnim fazama i ključni razvojni fokus³

Uvođenje pretpostavke o razlikama ovisno o razvojnoj fazi u kojoj se neko gospodarstvo nalazi, daje i važnu informaciju vladama što treba biti fokus politika kojima se želi jačati razvojni kapacitet zemlje i kvaliteta života ljudi.

Razvoj gospodarstava koja se oslanjaju na temeljne faktore ovisi prvenstveno o razvoju i poboljšanju institucija, infrastrukture, makroekonomske stabilnosti, zdravstva i primarnog obrazovanja. Zbog analitičkih razloga u ovoj grupi se nalaze i gospodarstva koja su u tranziciji prema gospodarstvima temeljenim na efikasnosti.

U gospodarstvima čiji razvoj se temelji na efikasnosti, vladine politike su (ili bi trebale biti) na uspostavljanju usklađenog funkcioniranja tržišta rada i kapitala, privlačenju stranih investicija i obrazovanje radne snage za višu razinu tehnologizacije. Zbog analitičkih razloga u ovoj grupi se nalaze i gospodarstva koja su u tranziciji prema gospodarstvima temeljenim na inovativnosti. To je ujedno i platforma na kojoj se može očekivati intenzivnija poduzetnička aktivnost zbog uočenih prilika, a ne zbog nužde, što je izuzetno važno za Hrvatsku koja se nalazi u tranziciji prema gospodarstvima temeljenim na inovativnosti.

Treća razvojna faza pretpostavlja gospodarsku strukturu koja ima kompetencije da barem u nekim sektorima predstavlja globalne tehnološke lidere (Porter et al., 2002), a to znači da ima kapacitet generiranja ali i komercijalizacije novih znanja.

Istraživačka pitanja o tome razlikuje li se poduzetnička aktivnost među zemljama i zašto, te što može doprijeti razvoju poduzetničkog kapaciteta pojedine zemlje koja su bila pokretači GEM istraživanja, pretočena su u temeljne ciljeve istraživanja:

³ Schwab, K. (ed.), The Global Competitiveness Report 2011-2012, Geneva, World Economic Forum, 2011.

- Mjerenje razlika u poduzetničkim aspiracijama, ponašanju i aktivnostima između različitih zemalja
- Otkrivanje faktora koji utječu na prirodu i razinu poduzetničke aktivnosti neke zemlje
- Utvrđivanje politika koje mogu poboljšavati razinu poduzetničke aktivnosti u zemlji

U trokutu ovih ciljeva, rezultati GEM istraživanja imaju značajan teorijski i aplikativni utjecaj u odgovaranju na dva važna pitanja:

- Koliko su razlike u poduzetničkoj aktivnosti povezane s ukupnim društveno-ekonomskim rastom neke zemlje?
- Što vlade mogu činiti kako bi utjecale na razinu poduzetničkog djelovanja u zemlji, posebno kroz obrazovanje?

Teoretski utemeljeni konceptualni okvir i snažna empirijska komponenta istraživanja omogućavaju izgradnju konzistentne podloge za *policy* intervencije u cilju poboljšanja poduzetničkog ekosustava unutar kojeg (i u interakciji s kojim) se ostvaruje poduzetnička aktivnost pojedinaca. To je doprinijelo da u GEM istraživanju godišnje sudjeluje oko 70 zemalja, koje čine oko 70% svjetskog stanovništva i više od 85% svjetskog bruto domaćeg proizvoda.

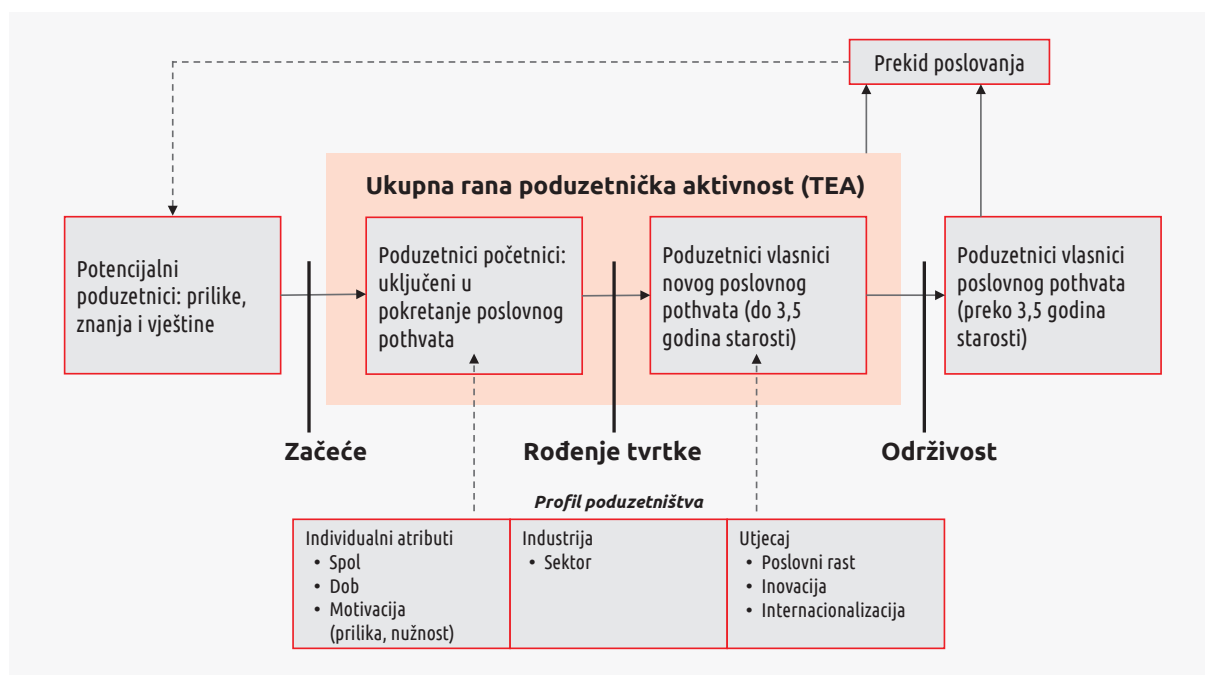
GEM istraživanje izgrađuje osnovicu za vertikalno i horizontalno uspoređivanje, korištenjem jedinstvenog konceptualnog okvira istraživanja i jedinstvenih indikatora. Vertikalno uspoređivanje omogućava svakoj zemlji praćenje promjena u svom okruženju, odnosno efekte primijenjenih politika i instrumenata (za Hrvatsku je to u razdoblju 2002.-2016. godine). Horizontalno uspoređivanje omogućava svakoj zemlji međunarodno uspoređivanje u istom vremenu, odnosno izbor odgovarajućeg standarda (*benchmark*).

Kratki opis uzorka i metodologije istraživanja dat je u Prilogu 1.

GEM indikatori poduzetničke aktivnosti

GEM prati poduzetnički proces i mjeri različite komponente tog procesa (od percepcije društvenih vrijednosti fokusiranih na poduzetništvo, percepcije o prilikama, preko poduzetničkih namjera do poduzetničkih pothvata u nastajanju, ne starijih od 42 mjeseca i poduzetničkih aktivnosti u "odraslim" poduzećima, starijim od 42 mjeseca) i važna obilježja poduzetničke aktivnosti (Slika 3).

Slika 3 Poduzetnički proces i GEM operativne definicije

Izvor: Kelley, D.J., Singer, S., Herrington, M.: Global Entrepreneurship Monitor 2015/16 Global Report, 2016, str. 13

Za potrebe GEM istraživanja, a temeljeno na konceptualnom okviru, ciljevima istraživanja te holističkom pristupu definiciji poduzetništva, utvrđen je skup pokazatelja kojima se mjere različiti aspekti poduzetničke aktivnosti:

Slika 4 Kategorije poduzetničke aktivnosti

Poduzetnička aktivnost odrasle populacije, 18-64 godina starosti	TEA indeks, u % od odrasle populacije		„odrasla“ poduzeća, u % od odrasle populacije	Poduzetnička aktivnost zaposlenika, u % od odrasle populacije*
	Počelnici	Novi poduzetnici	Poduzetnici	Zaposlenici
	Sam ili sa drugima pokušava pokrenuti vlastiti posao, samozapošljavanje	Vlasnik poduzeća/ obrta, od 3 do 42 mjeseca starog	Vlasnik poduzeća/ obrta, starijeg od 42 mjeseca	Zaposlenik razvija novi proizvod/uslugu za poduzeće u kojem radi, u protekle tri godine i sada je uključen u takve aktivnosti
	Poduzetnici uključeni u ranu poduzetničku aktivnost (iz uočene prilike vs. iz nužde)			

*Fokus je na zaposlenicima koji imaju vodeću ulogu u stvaranju i/ili implementaciji novih poslovnih aktivnosti, bez obzira gdje se takvi zaposlenici nalaze u organizacijskoj strukturi. Ta aktivnost se ne odnose na optimiranje internih poslovnih procesa.

Za razumijevanje poduzetničkog kapaciteta zemlje potrebno je prepoznati i razlike koje se događaju s obzirom na uključenost (rodnost, starost), industrijski sektor i utjecaj koji imaju poduzeća, čiji rast se temelji stvaranju novih radnih mjesta, inovativnosti i internacionalizaciji poslovanja.

U skladu s konceptualnim okvirom (Slika 1) i poduzetničkim procesom kako ga prepoznaje GEM istraživanje (Slika 3), identificirani su sljedeći skupovi indikatora:

⁴ Od 2015. godine koristi se Likertova skala 1 do 9, ali su u ovom izvještaju vrijednosti transponirane na skalu od 1 – 5 radi usporedivosti s prethodnim godinama.

Slika 5 Definicije GEM indikatora

Društvene vrijednosti i percepcije	Indikatori poduzetničke aktivnosti	Percepcija o kvaliteti poduzetničkog ekosistema
<p>Dobar izbor karijere</p> <p>Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da je poduzetništvo dobar izbor karijere</p>	<p>Rana poduzetnička aktivnost – Total Early-stage Entrepreneurial Activity (TEA)</p> <p>Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji je u procesu pokretanja poslovnog pothvata (poduzetnik-početnik) ili je vlasnik novog pothvata starog do 42 mjeseca. Ovaj indikator može se promatrati iz perspektive motivacije (zbog uočene prilike ili nužde), uključenosti (spol, dob), utjecaja (nova radna mjesta, inovativnost, internacionalizacija) i sektora</p>	<p>Prosječna vrijednost ocjena eksperata o njihovoj percepciji o kvaliteti devet komponenti poduzetničkog ekosistema, korištenjem Likertove skale od 1 (jako nezadovoljavajuće) do 5 (jako zadovoljavajuće)⁴:</p> <ul style="list-style-type: none"> - novci - vladine politike - vladini programi za poduzetništvo - poduzetničko obrazovanje - transfer I & R - komercijalna i pravna infrastruktura - propisi o pokretanju poslovnog pothvata - fizička infrastruktura - kulturne i društvene norme
<p>Društveni status poduzetnika</p> <p>Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da uspješni poduzetnici imaju visok društveni status</p>	<p>Stopa „odraslih“ poduzeća</p> <p>Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji su sada vlasnici „odraslog“ poduzeća, tj. koji upravljaju vlastitim poduzećem koje isplaćuje plaće zaposlenicima i vlasniku, duže od 42 mjeseca</p>	
<p>Medijska pažnja poduzetništvu</p> <p>Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da postoji puno pozitivne medijske pažnje za poduzetništvo u njihovim zemljama</p>	<p>Stopa diskontinuiteta poslovnog pothvata</p> <p>Postotak populacije od 18-64 godine starosti (koji su ili poduzetnici-početnici ili vlasnici „odraslog“ poduzeća) koji su u zadnjih 12 mjeseci prestali sa svojim poslovnim pothvatom, ili prodajom, zatvaranjem, ili na neki drugi način</p>	
<p>Individualni atributi potencijalnog poduzetnika</p>		
<p>Percepcija o prilikama</p> <p>Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vide dobre prilike za pokretanje poslovnog pothvata u području gdje žive</p>		
<p>Percepcija o osobnim sposobnostima</p> <p>Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vjeruju da imaju potrebne vještine i znanja za pokretanje poslovnog pothvata</p>	<p>Poduzetnička aktivnost zaposlenika⁵</p> <p>Postotak populacije od 18-64 godine starosti koji su kao zaposlenici uključeni u poduzetničke aktivnosti kao što je razvoj novih proizvoda / usluga, pokretanje nove poslovne jedinice</p>	
<p>Poduzetničke namjere</p> <p>Postotak populacije od 18-64 godina starosti (iz toga su isključene osobe koje su aktivne u bilo kojoj fazi poduzetničkog djelovanja) koji namjeravaju pokrenuti poslovni pothvat u sljedeće tri godine</p>	<p>Društveno poduzetništvo</p> <p>Postotak populacije od 18-64 godine starosti koji su angažirani u ranoj poduzetničkoj aktivnosti s društvenim ciljem</p>	
<p>Strah od promašaja</p> <p>Postotak populacije od 18-64 godina starosti koji vide dobre prilike ali koje strah od promašaja onemogućava u pokretanju poslovnog pothvata⁶</p>		

Međunarodna dimenzija GEM istraživanja

Od 1999. godine kada je istraživanjem bilo obuhvaćeno deset zemalja, u 2016. godini u GEM istraživanje uključene su 66 zemlje, ali su rezultati anketiranja odrasle populacije prikazani za 65 zemalja⁷, a rezultati ekspertskog procjenjivanja poduzetničkog ekosustava za svih 66 zemalja. Ovih 66 zemalja uključenih u GEM istraživanje pokrivaju 69,2% svjetskog stanovništva i 84,9% svjetskog bruto domaćeg proizvoda.⁸

Za grupiranje zemalja po geografskom i razvojnom kriteriju korišteni izvori su Ujedinjeni narodi⁹ i Svjetski gospodarski forum¹⁰ (Slika 6).

Slika 6 Zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju 2016. godine, grupirane po kriteriju geografskih regija i stupnja razvoja

	Gospodarstva čiji razvoj se oslanja na		
	Temeljni faktori	Efikasnost	Inovativnost
Afrika	Burkina Faso	Egipat	
	Kamerun	Južna Afrika	
	Senegal	Maroko	
Azija i Oceanija	Indija	Gruzija	Australija
	Iran	Indonezija	Hong Kong
	Kazahstan	Jordan	Izrael
		Kina	Qatar
		Libanon	Republika Južna Koreja
		Malezija	Tajvan
		Saudijska Arabija	Ujedinjeni Arapski Emirati
		Tajland	
		Turska	
Latinska Amerika i Karibi		Argentina	Portoriko
		Belize	
		Brazil	
		Čile	
		Ekvador	
		El Salvador	
		Guatemala	
		Jamaica	
		Kolumbija	
		Meksiko	
		Panama	
Europa	Ruska Federacija	Bugarska	Austrija
		Hrvatska	Cipar
		Latvija	Estonija
		Mađarska	Finska
		Makedonija	Francuska
		Poljska	Grčka
		Slovačka	Irska
			Italija
			Luksemburg
			Nizozemska
			Njemačka
			Portugal
			Slovenija
			Španjolska
			Švedska
			Švicarska
			Ujedinjeno Kraljevstvo
Sjeverna Amerika			Kanada
			Sjedinjene Američke Države

⁵ GEM mjeri poduzetničku aktivnost zaposlenika od 2011. godine.

⁶ Ova definicija korištena je u 2016 GEM Global Report, ali je u ovom izvještaju, zbog usporedivosti s 2014. i 2015. godinom, korištena sljedeća definicija: Postotak populacije od 18-64 godina starosti koje strah od promašaja onemogućava u pokretanju poslovnog pothvata.

⁷ Zbog tehničkih razloga, podaci za Senegal nisu uključeni u globalni izvještaj za 2016. godinu (Global Entrepreneurship Monitor 2016/17 Global Report), str. 8.

⁸ GEM Global Report 2016/17, str. 13

⁹ Svjetske makro geografske regije <http://unstats.un.org/unsd/methods/m49/m49regin.htm>

¹⁰ Grupiranje zemalja s obzirom na razvojnu razinu <http://weforum.org>

O uzorku u Hrvatskoj

U svakoj zemlji utvrđuje se slučajnim izborom uzorak odraslih stanovnika (najmanje 2000), te uzorak eksperata (najmanje 36), temeljen na kriteriju reputacije i iskustva.

Uobičajeni uzorak je 2000 odraslih stanovnika, od 18-64 godine starosti – iako se neke zemlje, zbog želje za utvrđivanjem razlika u poduzetničkoj aktivnosti **unutar** zemlje i djelotvornijim oblikovanjem politika ciljanih na jačanje poduzetničke aktivnosti, opredjeljuju za veći uzorak (kao npr. Austrija – 4.500, Njemačka – 4.000, UK – 8.200, Španjolska – 22.000). Posebno treba istaknuti Španjolsku, koja je 2011. godini imala uzorak od 175.000.

U Hrvatskoj, uzorak je u svim godinama bio 2000 odraslih ispitanika, pa tako i u 2016., što znači da je od uključivanja Hrvatske u GEM istraživanje do sada (od 2002. do 2016. godine) slučajnim izborom bilo uključeno 30.000 osoba. Izbor uzorka i anketiranje odrasle populacije u Hrvatskoj obavlja IPSOS, u suradnji s istraživačkim timom GEM Hrvatska i globalnim GEM koordinacijskim timom.

U 2016. godini u okviru GEM istraživanja u Hrvatskoj anketirano je 40 eksperata. Izbor eksperata i njihovo anketiranje obavlja GEM istraživački tim i CEPOR. Od uključenosti u GEM istraživanja, tj. od 2002. godine, 336 eksperata je sudjelovalo u istraživanju (u nekim godinama, u skladu s propozicijama, mogli su sudjelovati isti eksperti kao i u nekoj od prethodnih godina, pa je tako broj ekspertskih doprinosa bio 582). U prilogu 2 je pregled eksperata koji su u 2016. svojim mišljenjem doprinijeli praćenju poduzetničke aktivnosti u Hrvatskoj i čiji stavovi su ugrađeni u izradu ove studije.

GEM istraživački tim u Hrvatskoj

GEM istraživanje koordinira Global Entrepreneurship Research Association (GERA) čije sjedište je na London Business School (London) i Babson College (Boston), a provode ga nacionalni istraživački timovi. Koordinacijski tim odgovoran je za cjelinu istraživanja, za prikupljanje standardiziranih podataka iz međunarodnih izvora i izradu globalnog izvještaja s usporedbom razine poduzetničke aktivnosti među zemljama sudionicima istraživanja. Nacionalni istraživački timovi provode intervjue s ekspertima i istraživanje odrasle populacije, te analiziraju prikupljene informacije i izrađuju nacionalne izvještaje. GEM koordinacijski tim i nacionalni timovi obvezni su i javno promovirati istraživačke rezultate, upravo zbog njihovog značaja za **policy** intervencije u vođenju nacionalne ekonomske politike (Singer et al, 2003.; Singer et al, 2006.; Singer et al, 2007; Singer et al., 2012; Singer et al., 2016)¹¹. Sve publikacije o rezultatima GEM istraživanja mogu se preuzeti na www.cepor.hr/gem-global-entrepreneurship-monitor/.

U 2016. godini, Hrvatska je sudjelovala 15. put u GEM istraživanju. Nositelj istraživanja je CEPOR – Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništvo. Istraživački tim čini grupa istraživača sa Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku: Slavica Singer (singer@efos.hr), voditeljica tima i članovi tima: Nataša Šarlija (natasaa@efos.hr), Sanja Pfeifer (pfeifer@efos.hr) i Sunčica Oberman Peterka (suncica@efos.hr). U provođenju anketiranja i intervjuiranja eksperata sudjeluje Danica Eterović, CEPOR, a anketiranje odrasle populacije obavlja IPSOS, prema metodologiji i instrumentima koji su obavezni za sve sudionike u GEM istraživanju. U obradi prikupljenih podataka, izradi grafičkih prikaza i prevođenju studije na engleski jezik sudjeluje Oto Wilhelm, Ekonomski fakultet u Osijeku.

U prilogu 3 nalazi se pregled svih nacionalnih GEM timova, te sponzora, koji su sudjelovali u istraživanju u 2016. godini.

Financiranje GEM istraživanja u Hrvatskoj

Od početka uključenosti Hrvatske u GEM istraživanje, sudjelovanje Hrvatske sufinancira Ministarstvo poduzetništva i obrta / Ministarstvo gospodarstva, poduzetništva i obrta, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, te CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih poduzeća i poduzetništva. U 2015. godini glavni je financijski sponzor bila Privredna banka Zagreb.

U 2016. godini Hrvatska udruga banaka je glavni financijski sponzor GEM istraživanja u Hrvatskoj.

¹¹ Pored toga, članovi istraživačkog tima sudjeluju na brojnim znanstvenim i stručnim konferencijama na kojima prezentiraju rezultate GEM istraživanja – popis radova je unutar dijela Literatura i reference, na kraju studije.

2 Poduzetnička aktivnost Hrvatske – od prilika do pothvata, od pothvata do izlaska iz poduzetničke aktivnosti, u međunarodnoj perspektivi

Broj potencijalnih poduzetnika raste, ali i dalje presporo

Individualni atributi potencijalnih poduzetnika

Percepcija o društvenim vrijednostima

Nizak dinamizam poduzetničke strukture

Rana („početnička“) poduzetnička aktivnost

Učešće „odraslih“ poduzeća

Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti

Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture

Malo rastućih poduzeća

Ulaganja u tehnologiju, ali malo novih proizvoda

Još uvijek dominiraju tržišta „crvenog oceana“, uz stagniranje internacionalizacije

Očekivanju novog zapošljavanja - preoptimistična?

Poduzetnička aktivnost zaposlenika

– skrivena komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske

Poduzetnička aktivnost Hrvatske analizira se pomoću pokazatelja kojima se prate promjene ključnih obilježja pojedinih kategorija poduzetničke aktivnosti (prikazane Slikom 4):

- Potencijalni poduzetnici – oni koji vide priliku i vjeruju da imaju sposobnosti za pokretanje poslovnog pothvata
- Novi poduzetnici – poslovni pothvat stariji od tri mjeseca ali manje od 42 mjeseca
- „Odrasli“ poduzetnici – poslovni pothvat stariji od 42 mjeseca
- Poduzetnička aktivnost zaposlenika

Međunarodna usporedba poduzetničke aktivnosti Hrvatske promatra se iz dvije perspektive – perspektive Europske unije i perspektive grupacije kojoj Hrvatska pripada s obzirom na razvojnu razinu (rast gospodarstva temeljen na efikasnosti¹²).

Broj potencijalnih poduzetnika raste, ali i dalje presporo

Poduzetnička aktivnost, koja se u GEM istraživanju prati kroz pokretanje poslovnog pothvata i njegov razvoj, vidljiv je rezultat interakcije pojedinca s poduzetničkim ekosustavom, ali taj proces počinje znatno ranije i često je zanemarivan. Nevidljivi dio procesa izgradnje poduzetničkog kapaciteta pojedinaca uključuje obrazovanje, iskustvo i umreženost, uvijek u interakciji s poduzetničkim ekosustavom. Oblikovanje osobnih preferencija, koje su polazište za stvaranje individualnog poduzetničkog kapaciteta, GEM konceptualni okvir promatra kroz interakciju društvenih vrijednosti i individualnih atributa potencijalnih poduzetnika. Osobe s izgrađenim osobnim preferencijama prema pokretanju poslovnog pothvata predstavljaju polazište za ostale faze poduzetničkog procesa.

¹² U ovoj grupi nalaze se i zemlje čija gospodarstva su u tranziciji između razvoja temeljenog na efikasnosti i razvoja temeljenog na inovativnosti, kao što je i Hrvatska (po kategorizaciji zemalja s obzirom na razvojnu razinu koju koristi Svjetski gospodarski forum u istraživanju globalne konkurentnosti).

Individualni atributi potencijalnih poduzetnika

GEM konceptualni okvir identificira sljedeća četiri atributa o kojima ovisi izgradnja poduzetničkog kapaciteta na individualnoj razini:

- Percepcija o prilikama
- Percepcija o vlastitim vještinama i znanjima za pokretanje poslovnog pothvata
- Percepcija o namjerama za pokretanje poslovnog pothvata
- Strah od promašaja

Definicije tih indikatora opisane su u Slici 5, poglavlje 1.

Percepcija o prilikama temelji se na prepoznavanju prilika u sredini u kojoj anketirani žive (Tablica 1).

Tablica 1 Percepcija o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata, u svojoj okolini - %

Godina	Hrvatska	EU		Gospodarstva temeljena na efikasnosti	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske**
2014.	18,4	34,8 70,1 Švedska	22/23	42,4	31/31
2015.	22,3	34,8 70,2 Švedska	18/21	40,9	28/29
2016.	24,6	36,7 78,5 Švedska	19/22	42,5	30/32

*rang Hrvatske od zemalja EU uključenih u GEM istraživanje

**rang Hrvatske od svih zemalja čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti, uključenih u GEM istraživanje

U razdoblju 2014.-2016. nastavlja se rast percepcije prilika, ali još uvijek je gotovo na pola od razine prije globalne krize (44,4% u 2008. godini), što govori o vrlo sporom vraćanju poslovnog optimizma. U međunarodnoj perspektivi (EU i grupaciji gospodarstava temeljenih na efikasnosti) Hrvatska je na začelju u svim promatranim godinama. Ta razlika u percepciji o prilikama određuje i ostale komponente o kojima ovisi poduzetnička aktivnost (kao što su namjere, strah od promašaja, odluka o pokretanju poslovnog pothvata). Činjenica da u 2016. godini u Hrvatskoj tek jedna četvrtina odraslih stanovnika prepoznaje poslovne prilike, a u EU više od jedne trećine (ili u Švedskoj čak više od tri četvrtine odraslih stanovnika) govori o ogromnoj razlici u potencijalu koji određuje poduzetnički kapacitet zemlje.

Percepcija o prilikama daje uvid što ispitanici vide u svojoj okolini, a percepcija o vlastitim sposobnostima o pokretanju poslovnog pothvata što misle o sebi (Tablica 2).

Tablica 2 Percepcija o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata - %

Godina	Hrvatska	EU		Gospodarstva temeljena na efikasnosti	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske**
2014.	45,9	42,3 54,4 Slovačka	10/23	54,9	24/31
2015.	47,5	43,1 55,9 Poljska	6/21	52,4	19/29
2016.	50,2	43,7 60,2 Poljska	4/22	54,6	19/32

*rang Hrvatske od zemalja EU uključenih u GEM istraživanje

**rang Hrvatske od svih zemalja čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti, uključenih u GEM istraživanje

Percepcija o vlastitim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata značajnije je stabilnija na utjecaje izvana (npr. globalnu krizu) kod svih, ali je Hrvatska po ovom pokazatelju u svim promatranim godinama iznad EU prosjeka (ali ispod prosjeka grupe zemalja čijoj razvojnoj razini Hrvatska pripada). Najnižu percepciju o osobnim sposobnostima izražavaju ispitanici u Belgiji i Italiji (na razini od 30%).

Ako je percepcija o osobnim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata u Hrvatskoj bolja od prosjeka za EU zemlje, onda niska razina percepcije o prilikama otvara pitanja o realnosti takve samouvjerenosti. Jaz između ta dva važna obilježja o kojima ovisi stvaranje namjere za pokretanje poslovnog pothvata zahtijeva daljnje istraživanje o tome zašto ljudi ne vide prilike, tj. zato što ih nema ili ih ne znaju prepoznati (kako obrazovni sistem doprinosi osposobljenosti ljudi za pokretanje poslovnog pothvata, uključujući i znanja i vještine za prepoznavanje prilika).

Percepcije o prilikama i vlastitim sposobnostima za pokretanje poslovnog pothvata određuju kakva će biti percepcija o poduzetničkim namjerama. U razdoblju 2014.-2016. odrasla populacija u Hrvatskoj češće nego što je to prosjek za EU izražava namjeru o pokretanju poslovnog pothvata (Tablica 3), uz istu razinu straha od promašaja kao što je prosjek EU (Tablica 4).

Tablica 3 Percepcija o poduzetničkim namjerama - %

Godina	Hrvatska	EU		Gospodarstva temeljena na efikasnosti	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske**
2014.	22,9	14,1 32,7 Rumunjska	2/23	25,2	15/31
2015.	20,9	15,1 31,1 Rumunjska	4/21	27,6	20/29
2016.	22,3	14,8 23,5 Poljska	2/22	29,8	22/32

*rang Hrvatske od zemalja EU uključenih u GEM istraživanje

**rang Hrvatske od svih zemalja čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti, uključenih u GEM istraživanje

Antoaneta Radočaj-Jerković - o iskustvu jedne poduzetne umjetnice

(Dobar primjer ne-profitnog poduzetništva, izvan i na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku)

Dr. sc. Antoaneta Radočaj-Jerković sveučilišna je profesorica, dirigentica, glazbena pedagoginja i pjevačica, prodekanica za nastavu i studente na Umjetničkoj akademiji u Osijeku, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku..

Zašto pisati o Antoaneti u publikaciji o poduzetništvu? Zbog toga što je ključna osoba u djelovanju udruge građana Glazbene radionice Polifonija unutar koje djeluju Osječki zumbići (u kojem je i počela njezina umjetnička

karijera, sa sedamnaest godina), Vokalni ansambl Brevis i Djevojački zbor Brevis, čija je umjetnička voditeljica. Antoaneta vodi i Akademski zbor Umjetničke akademije u Osijeku, a osnovala je i Akademski pjevački zbor Strossmayer na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.

I što je najvažnije, Antoaneta razumije kontinuitet stvaranja poduzetničkih kompetencija, od toga što je naučila od svoje prve profesorice Jelene Burić, za koju kaže da „je kroz čitavo moje glazbeno sazrijevanje bila snažan životni i profesionalni mentorski model i oslonac“, preko suradnje s klaviristom Davorom Dedićem koja se „zasniva na zajednički izgrađenoj viziji zbora, jasnoj podjeli odgovornosti i poslova te iskrenom i prijateljskom odnosu“, do platforme iz koje su stasale pjevačice „koje s istom ili sličnom vizijom preuzimaju voditeljstvo naših mladih zborova i sada samostalno stvaraju nove generacije mladih pjevača“.

Vidite li sebe kao poduzetnu osobu – u smislu proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti za vlastiti izbor?

Da, vidim se kao poduzetnu osobu, osobito u dijelu odgovornosti za vlastiti izbor. Svaki novi koncert je izbor prepušten na prosudbu javnosti i ako nije zanimljiv i inovativan neće pridonijeti rastu kvalitete i ugleda zbora, a još uvijek se trudim svakim novim projektom razviti i osvojiti neku novu razinu kvalitete. Volim izazove, za koje često na početku rada ne znam u potpunosti kako ću ih riješiti, ali ako procijenim da su vrijedni truda, znam da nekako hoću i prihvaćam ih.

Što Vam je najviše nedostajalo da neke ideje pretvorite u pothvat?

Nedostaju nam određena poduzetnička znanja i vještine zbog kojih proces ostvarivanja nekih zahtjevnijih projekata teče sporije.

S kojim preprekama ste se najčešće suočavali (na sveučilištu, u okolini, u obitelji, među prijateljima...)? Kako ste ih rješavali?

Prepreke su brojne, ali sam ih odlučila ignorirati. Recimo da je jedna od prepreka činjenica da svoje programe ne možemo redovito izvoditi u adekvatno opremljenoj koncertnoj dvorani jer je Osijek nema, stoga smo stalno u potrazi za novim koncertnim prostorima. Financiranje je konstantan problem, ali ga također ignoriramo na način da izlazimo izvan okvira naše primarne djelatnosti, organiziramo različite akcije i na taj način pokušavamo financirati redovitu djelatnost.

Specifičnost djelovanja kroz Udrugu građana Glazbene radionice mladih Polifonija je da smo izvan bilo kojih sustava, te smo mi članovi udruge (voditelji i pjevačice) odgovorni za sve aspekte djelovanja zbora. Nesigurnost financiranja, činjenica da nemamo vlastiti prostor u kojem vježbamo ponekad otežava realizaciju naših aktivnosti, ali smo do sada upornošću, tvrdoglavošću, radom i znanjem uspjeli izvesti sve odabrane projekte. Upravo ta neizvjesnost nas često tjera u kreativnost, pa smo se izvjestili u realizaciji nemogućih projekata. Organizacijske vještine koje ne proizlaze iz naših temeljnih glazbenih aktivnosti stjecali smo i još uvijek stječemo na različite načine, često neformalnim putem te konstantno težimo postizanju što učinkovitijeg djelovanja. Na sreću, zbarsko pjevanje je aktivnost koja je tradicionalno organizacijski vrlo strukturirana pa je dio vještina vezanih uz organizaciju glazbenog rada primjenjiv i na opće organizacijske aktivnosti. Postojanje neravnoteže između umjetničke i organizacijske dimenzije djelovanja odražava se na kvaliteti zbora te upravo zbog uravnoteženosti, koju čini mi se mi imamo, uspijevamo stalno dalje napredovati.

Svojim radom ste doprinijeli da se Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera prepoznaje i po izvrsnosti u zbornom pjevanju – u kojem pravcu i kako to dalje razvijati?

U Hrvatskoj ne postoji sveučilišni studij zbarske glazbe. O mogućnostima osnivanja takvog studija predugo samo razmišljam. Trebala bih nešto poduzeti. Hrvatska ima bogatu zbarsku tradiciju, kvalitetnu mrežu amaterskih pjevačkih zborova, brojne zborove u školama i potreba kao i interes za obrazovanjem zbarskih glazbenika postoji. Imam suradnike i tim s kojim bi takav studij zaživio u Osijeku.

Kako jedna osoba može napraviti promjenu?

Uh, preteško pitanje. Ustrajnošću, ako je u vezi s kompetencijom. Povjerenjem u sebe, svoje suradnike i bezuvjetnom podrškom od strane osoba do čijeg nam je mišljenja stalo.

Tablica 4 Percepcija o strahu od promašaja - %

Godina	Hrvatska	EU		Gospodarstva temeljena na efikasnosti	
		Prosjek/najniži	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske**
2014.	44,5	47,0 37,7 UK	10/23	35,5	26/31
2015.	44,7	46,0 37,2 UK	12/21	38,4	22/29
2016.	46,0	46,6 35,1 Nizozemska	12/22	38,6	27/32

*rang Hrvatske od zemalja EU uključenih u GEM istraživanje

**rang Hrvatske od svih zemalja čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti, uključenih u GEM istraživanje

Najnižu razinu straha od promašaja izražavaju ljudi u zemljama s dobrim gospodarstvima (kao što su Nizozemska i UK), dok je najviša razina (više od dvije trećine ispitanika) u Grčkoj (71% u 2014., 64% u 2015., 70% u 2016.). Istovremeno, najnižu percepciju o prilikama za pokretanje poslovnog pothvata u sredini u kojoj žive izrazili su ispitanici u Grčkoj (14% u 2015., 13% u 2016.) i u Sloveniji (17%). Najnižu percepciju o namjerama izrazili su ispitanici u Španjolskoj u sve tri promatrane godine (od 6-8%).

Percepcija o društvenim vrijednostima

Percepcija odraslih u Hrvatskoj o osobnim poduzetničkim namjerama, koja neznatno oscilira na razini nešto višoj od 20% (Tablica 3), praćena je visokim učešćem ispitanika (oko dvije trećine) koji smatraju da biti poduzetnik je dobar izbor karijere (Tablica 5). Međutim tu odličnu kombinaciju (namjere i dobar izbor karijere) značajno ugrožava stav ispitanika o tome kakav je društveni status uspješnih poduzetnika – ispod 50% smatra da uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu, dok u EU je to čak na razini od dvije trećine ispitanika. U europskoj perspektivi, Hrvatska se nalazi u prvoj trećini po stavu o tome da je biti poduzetnik dobar izbor karijere, ali je zadnja od EU zemalja uključenih u GEM istraživanje po stavu o društvenom statusu uspješnih poduzetnika (Tablica 5), kao i u grupi zemalja čija gospodarstva se temelje na efikasnosti (Tablica 6).

Tablica 5 Percepcija o društvenom statusu poduzetnika, u EU perspektivi¹ - %

Godina	Biti poduzetnik je dobar izbor karijere		Uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu		Medijska pažnja poduzetništvu	
	Hrvatska	EU/Rang HR	Hrvatska	EU/Rang HR	Hrvatska	EU/Rang HR
2014.	63,3	56,9 6/21	46,6	66,6 21/21	40,4	53,3 19/21
2015.	61,5	56,1 4/21	42,3	66,4 21/21	47,5	54,1 17/21
2016.	62,2	57,4 6/21*	45,6	66,5 21/21*	47,2	54,3 15/21*

¹ rang Hrvatske od zemalja EU uključenih u GEM istraživanje

*podaci za 1 državu nisu raspoloživi

Tablica 6 Percepcija o društvenom statusu poduzetnika, usporedba s prosjekom zemalja čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti² - %

Godina	Biti poduzetnik je dobar izbor karijere		Uspješni poduzetnici imaju visok status u društvu		Medijska pažnja poduzetništvu	
	Hrvatska	Gospodarstva temeljena na efikasnosti - Prosjek/Rang	Hrvatska	Gospodarstva temeljena na efikasnosti - Prosjek/Rang	Hrvatska	Gospodarstva temeljena na efikasnosti - Prosjek/Rang
2014.	63,3	68,1 21/29**	46,6	66,1 29/29**	40,4	63,8 27/28***
2015.	61,5	64,1 18/28*	42,3	65,7 27/28*	47,5	62,4 25/28*
2016.	62,2	66,9 20/30**	45,6	66,9 30/30**	47,2	61,1 26/30**

²rang Hrvatske od svih zemalja čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti, uključenih u GEM istraživanje

* podaci za 1 državu nisu raspoloživi

** podaci za 2 države nisu raspoloživi

*** podaci za 3 države nisu raspoloživi

Na društveni stav o uspješnim poduzetnicima mediji imaju ogroman utjecaj. I u tome smo na začelju u obje grupe (EU i gospodarstva temeljena na efikasnosti), što zahtijeva ozbiljnu analizu sadržaja medijskog praćenja poduzetničke aktivnosti u Hrvatskoj.

Važno je uočiti da najviše vrijednosti ovih indikatora u EU imaju upravo zemlje s najrazvijenijim gospodarstvima: na primjer, u sve tri promatrane godine najveći broj ispitanika koji smatraju da biti poduzetnik je dobar izbor karijere je u Nizozemskoj (oko 79%), najviši društveni status uspješni poduzetnici imaju u Finskoj i Irskoj (oko 84%), a medijska pažnja poduzetništvu najviša je u Irskoj (oko 75% ispitanika tako misli) i Portugalu (oko 72%). Iako Portugal nije i najrazvijenija zemlja u EU, po mnogim pokazateljima pokazuje vrlo koordinirane intervencije u pravcu ostvarenja takvog statusa.

Međupovezanost individualnih atributa (percepcija o osobnom kapacitetu prepoznavanja prilika, o sposobnosti za pokretanje poslovnog pothvata, o namjerama i strahu od promašaja), pod utjecajem je i sistema društvenih vrijednosti unutar kojeg pojedinci djeluju (stav o izboru karijere, o društvenom statusu uspješnih poduzetnika, medijska pažnja poduzetništvu), a koji su također međusobno povezani. Sinergijski efekt tih povezanosti ostvaruje se kroz kapacitet poduzetničkog djelovanja, kojeg GEM prati kroz pokretanje poslovnog pothvata i rast poslovnog pothvata. Zbog toga činjenica što pozitivan stav o poduzetničkoj karijeri nije praćen i stavovima o društvenom statusu, kao ni medijskoj pažnji poduzetništvu, ugrožava kapacitet poduzetničkog djelovanja.

Nizak dinamizam poduzetničke strukture

Gospodarsku strukturu neke zemlje čine poduzetnički pothvati koji imaju različite individualne životne cikluse, duže ili kraće, od nastajanja, odrastanja, do zrelosti i prestanka. Stabilna vitalnost gospodarske strukture ovisi o odnosu rađanja i umiranja poslovnih pothvata, pri čemu stopa rađanja uvijek mora biti veća od stope umiranja. U Europskoj uniji 5-godišnja stopa preživljavanja (poduzeća pokrenuta 2009. godine a još aktivna u 2014. godini) je oko 44%¹³. Jaka poduzetnička aktivnost u pokretanju poslovnog pothvata mora biti praćena i kapacitetom održivosti i rasta takvih poslovnih pothvata, ali i adekvatnim reagiranjem na razloge zbog kojih je vitalnost gospodarske strukture ugrožena (poslovni promašaji, poteškoće u izlasku iz poslovne aktivnosti...). Gubitak poslovnih pothvata znači gubitak radnih mjesta i ugrožava stvaranje nove vrijednosti, što upozorava na potrebu posebne pažnje svim fazama razvoja poslovnog pothvata (od pokretanja, preko „odrastanja“ poslovnog pothvata, do rasta i izlaska iz poslovne aktivnosti).

¹³ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics, 3.4.2017.

Rana („početnička“) poduzetnička aktivnost

Bez novih poslovnih pothvata ne može se osigurati trajna vitalnost gospodarske strukture. Novi poslovni pothvati donose nove ideje, nove tehnologije, nove proizvode, izlazak na nova tržišta i na taj način doprinose povećanju produktivnosti i konkurentnosti. U Tablici 7 prikazana je poduzetnička aktivnost onih koji su pokrenuli poslovni pothvat (ne stariji od 3 mjeseca) i onih koji imaju poslovni pothvat stariji od 3 mjeseca ali mlađi od 42 mjeseca), na temelju čega se izračunava TEA – *Total Early-stage Entrepreneurial Activity* pokazatelj „početničke“ (rane) poduzetničke aktivnosti:

Tablica 7 Rana poduzetnička aktivnost mjerena TEA indeksom - %

Godina	Hrvatska	EU		Gospodarstva temeljena na efikasnosti	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske**
2014.	8,0	7,8 11,3 Rumunjska	11/23	14,0	23/31
2015.	7,7	8,0 14,1 Latvija	10/21	14,5	24/29
2016	8,4	8,6 16,2 Estonija	11/22	14,2	25/32

*rang Hrvatske od zemalja EU uključenih u GEM istraživanje

**rang Hrvatske od svih zemalja čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti, uključenih u GEM istraživanje

Nakon pada stope pokretanja poduzetničkih pothvata (mjereno TEA indeksom) u kriznim godinama 2009. i 2010. godini (5,6% i 5,5%), u promatranom razdoblju 2014.-2016. intenzitet pokretanja poslovnih pothvata je vraćen na razinu od oko 8%. Takva stopa novih pothvata pozicionira Hrvatsku u prosjek EU, ali je to za pola manje intenzivno nego što se događa u Estoniji i još uvijek značajnije ispod prosjeka zemalja čijoj razvojnoj skupini Hrvatska pripada.

Značenje TEA indikatora je potrebno produbiti informacijom o motiviranosti za poduzetničko djelovanje, tj. je li takva aktivnost rezultat prepoznavanja poslovne prilike ili je rezultat izostanka drugih opcija radnog / poslovnog angažiranja. Razlike u motiviranosti za poduzetničko djelovanje prate se u GEM istraživanju kroz TEA Prilika koji pokazuje postotak odrasle populacije koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog uočene prilike i TEA Nužnost koji pokazuje postotak odrasle populacije koji su to učinili zbog nužde (npr. ostali bez posla, nemaju drugu opciju i sl.). Iz ta dva pokazatelja može se izvesti motivacijski indeks (odnos TEA Prilika prema TEA Nužnost). Motivacijski indeks iznad 1 znači da ima više onih koji su ušli u poduzetničku aktivnost svojom voljom, jer su vidjeli poslovnu priliku koju žele iskoristiti. Motivacijski indeks ispod 1 znači da ima više onih koje je situacija natjerala na poduzetničku aktivnost, iako to nisu željeli. Veći motivacijski indeks bolji je za nacionalno gospodarstvo, jer govori o potencijalno boljoj pripremljenosti za pokretanje poslovnog pothvata i o većem optimizmu koji se temelji na prepoznatoj prilici.

Motivacijski indeks Hrvatske je u korist poslovnih pothvata zbog uočene prilike, ali je među najnižim u EU i u grupi zemalja iste razvojne razine. Posebno upozorava činjenica da je Hrvatska u 2014. i 2015. godini imala NAJNIŽI motivacijski indeks među zemljama EU. U 2014. Hrvatska se približila opasnoj brojci od 1, što znači da je te godine bilo gotovo isto toliko poduzetnika koji su pokrenuli poslovni pothvat zbog uočene prilike i onih koji su to učinili jer nisu imali drugog izbora (Tablica 8). U 2016. godini, kada Hrvatska prvi puta ostvaruje motivacijski indeks iznad 2 (2,2), motivacijski indeks Švedske je 19,6, što znači da Švedska ima 19,6 puta više poduzetnika koji ulaze u poduzetničku aktivnost zbog uočene prilike a ne nužde, dok je to u Hrvatskoj samo 2,2 puta više.

Tablica 8 Razlozi za ulazak u poduzetničku aktivnost – zbog uočene prilike ili zbog nužnosti

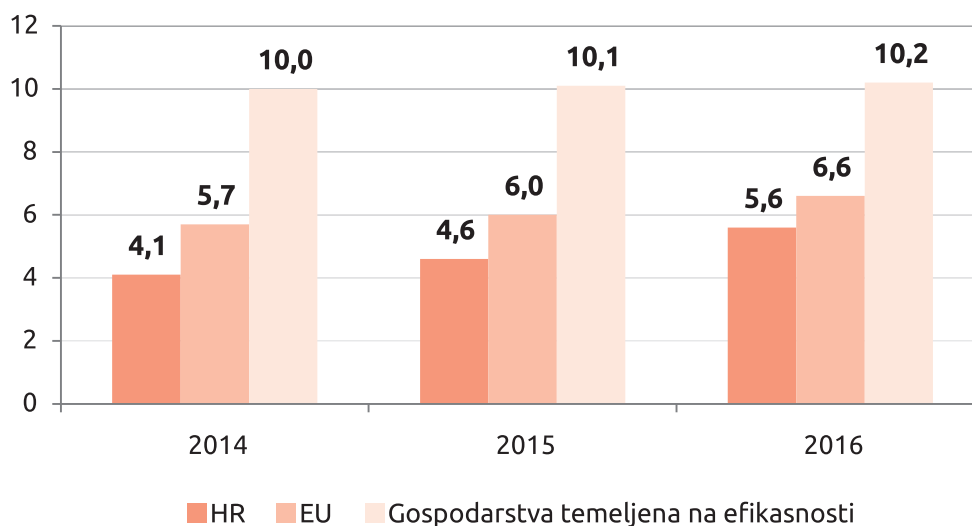
Godina	TEA Prilika %		TEA Nužnost %		Motivacijski indeks TEA Prilika/TEA Nužnost		
	Hrvatska	EU prosjek/ najviši	Hrvatska	EU prosjek/ najniži	Hrvatska		EU prosjek**
					TEA Prilika/TEA Nužnost	Rang u EU*	
2014.	4,1	5,7 9,0 Litva	3,7	1,8 0,3 Danska	1,1	23/23	4,6
2015.	4,6	6,0 11,4 Latvija	3,1	1,7 0,7 Švedska	1,5	21/21	4,0
2016.	5,6	6,6 12,9 Estonija	2,6	1,7 0,3 Švedska	2,2	20/22	5,3

*rang Hrvatske od zemalja EU uključenih u GEM istraživanje

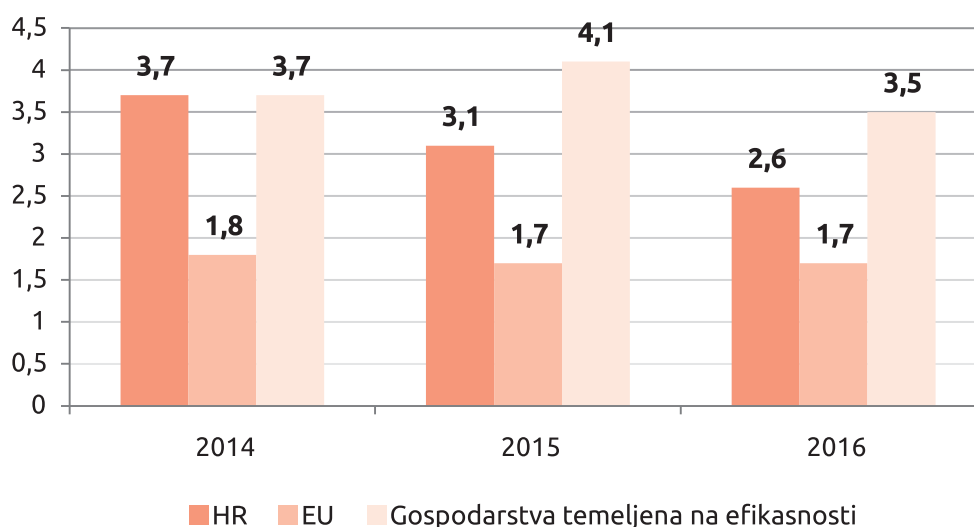
**EU prosjek za motivacijski indeks izračunat je tako da je prvo za svaku zemlju izračunat TEA prilika/TEA Nužnost, a onda prosjek tih indeksa za EU

Slike 7, 8 i 9 daju usporedbu Hrvatske sa prosjekom EU zemalja i zemalja čija gospodarstva se temelje na efikasnosti s obzirom na motiviranost za pokretanje poslovnog pothvata.

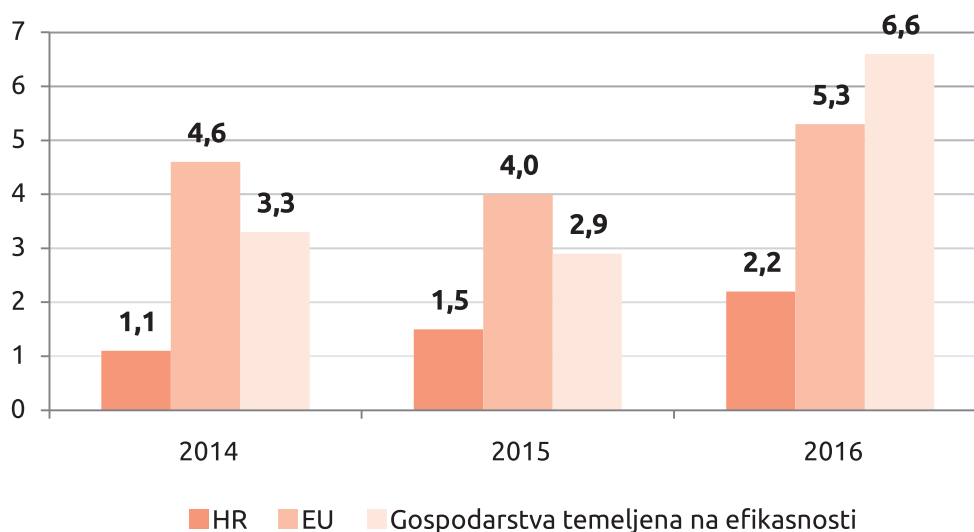
Slika 7 Razlozi za ulazak u poduzetničku aktivnost – zbog uočene prilike, usporedba Hrvatske s EU i zemljama čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti, 2016.

Slika 8 Razlozi za ulazak u poduzetničku aktivnost – zbog nužnosti, usporedba Hrvatske s EU i zemljama čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti, 2016.

Slika 9 Motivacijski indeks ulaska u poduzetničku aktivnost – usporedba Hrvatske s EU i zemljama čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti, 2016.

Lagani rast motivacijskog indeksa u Hrvatskoj smanjio je jaz između Hrvatske i EU (dok je u 2014. godini motivacijski indeks u EU bio više od 4 puta veći od motivacijskog indeksa u Hrvatskoj, u 2016 godini taj jaz se smanjio na 2,4 puta). Međutim, takva razlika u motivacijskom indeksu ukazuje i dalje na ogromnu razliku u emocionalnom kapacitetu koji prati pokretanje poslovnog pothvata zbog vlastitog izbora, ali i u dugoročnosti očekivanja. Ulazak u poduzetničku aktivnost zbog nužde često znači privremeno rješenje, što se reflektira na ulaganje resursa (osobnih i finansijskih).

Niska razina ulaska u poduzetničku aktivnost zbog uočene prilike povezana je i s niskom razinom percepcije o prilikama: na primjer u 2016. godini, Bugarska je zemlja s najnižim pokazateljem o ulasku u poduzetničku aktivnost zbog uočene prilike (TEA prilika je 3,29), a istovremeno Bugarska je i predzadnja zemlja u grupi EU zemalja koje su obuhvaćene GEM istraživanjem s obzirom na pokazatelj o percepciji o prilikama u sredini gdje ispitanici

žive (samo 21%). Grčka ima najnižu razinu pokazatelja o percepciji prilika, a pokazatelj o ulasku u poduzetničku aktivnost zbog prilika (TEA Prilika) je 3,7 i po tom pokazatelju Grčka je na 19. mjestu od 22 EU zemlje uključene u GEM istraživanje u 2016. godini.

Visoku razinu ulaska u poduzetničku aktivnost zbog nužde moguće je povezati s dugogodišnjom visokom razinom nezaposlenosti

Sa stanovišta vitalnosti gospodarstva i jačanja bogatstva zemlje, poželjnije je imati više poduzetničkih pothvata pokrenutih zbog uočene prilike i manje onih koji se pokreću zbog nužde (Reynolds et al., 2002, Sternberg and Wenckers, 2005). Moguća povezanost jačine gospodarstva i motivacijskog indeksa može se vidjeti i iz pokazatelja o zemljama s najvišim motivacijskim indeksom: Danska (16,8 u 2014. godini), Luksemburg (9,3 u 2015. godini) i Švedska (19,6 u 2016. godini). Osim toga, visoki motivacijski indeks povezan je i s visokim pokazateljem o percepciji o prilikama – u 2016. godini, Švedska je na prvom mjestu po tom pokazatelju, jer čak 78,5% ispitanika vidi prilike u sredinama u kojima žive.

Učešće „odraslih“ poduzeća

Za stabilnu vitalnost gospodarstva potrebno je uz „rojenje“ poslovnih pothvata („početnički“ poslovni pothvati) imati i odgovarajuću stopu „odrastanja“ poslovnih pothvata. „Odrasla“ poduzeća u GEM istraživanju definiraju se kao poduzeća starija od 42 mjeseca. Hrvatska u razdoblju 2014-2016. i dalje ima izuzetno „tanku“ bazu „odraslih“ poduzeća i nalazi se na začelju i EU zemalja i gospodarstava temeljenih na efikasnosti (Tablica 9).

Tablica 9 Učešće „odraslih“ poduzeća - %

Godina	Hrvatska	EU		Gospodarstva temeljena na efikasnosti	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske**
2014.	3,6	6,7 12,8 Grčka	21/23	8,5	27/31
2015.	2,8	6,5 13,1 Grčka	21/21	8,1	26/29
2016.	4,2	6,8 14,1 Grčka	21/22	8,6	29/32

*rang Hrvatske od zemalja EU uključenih u GEM istraživanje

**rang Hrvatske od svih zemalja čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti, uključenih u GEM istraživanje

U grupi zemalja EU koja su uključena u GEM istraživanje Hrvatska je u 2015. godini imala najmanje „odraslih“ poduzeća na 100 stanovnika starosti 18-64 godina (a tako je bilo i u 2012. godini). Razloge zašto Grčka ima najveću gustoću takvih poduzeća a istovremeno i nisku efikasnost gospodarstva trebalo bi dublje istražiti, ali su značajne informacije o niskoj dinamičnosti grčkog gospodarstva promatrano kroz odnos broja novih i „odraslih“ poduzeća (Tablica 11).

Razlika u gustoći poduzeća na 100 odraslih stanovnika je vrlo informativna za procjenu gospodarskog kapaciteta Hrvatske. Hrvatska se u 2016. godini najviše približila prosjeku EU (sa 62% „odraslih“ poduzeća u odnosu na EU prosjek) – u prethodnim godinama bila je u prosjeku na oko 50%, a u 2015. godini na samo 43%. U usporedbi sa prosjekom zemalja čijoj razvojnoj skupini pripada, Hrvatska je u 2016. godini dosegla 50% prosjeka tih zemalja. Ovako niska razina prisutnosti „odraslih“ poduzeća dugotrajna je karakteristika hrvatskog gospodarstva, što i dalje upozorava na nisku osnovicu generiranja nove vrijednosti.

Intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti

Izlazak iz poslovne aktivnosti dio je životnog ciklusa poslovnog pothvata. Razlozi mogu biti razni: neodgovarajuća profitabilnost, želja za promjenom, prodaja, odlazak u mirovinu, nasljeđivanje i sl. Pokazatelji prikazani u Tablici 10 predstavljaju postotak onih koji su izašli iz poslovne aktivnosti u zadnjih 12 mjeseci i čija poslovna aktivnost nije nastavljena, u grupi ispitanika od 18-64 godine starosti koji su poduzetnici „početnici“ ili „odrasli“ poduzetnici.

Tablica 10 Izlazak iz poslovne aktivnosti - %

Godina	Hrvatska		EU		
	%	Rang*	%	Najmanji	Najveći
2014.	2,6	20/23	1,7	0,9 Francuska	3,3 Slovačka
2015.	1,7	10/21	1,9	1,0 Belgija	3,5 Slovačka
2016.	3,1	21/22	2,0	0,8 Italija	3,8 Grčka

*rang Hrvatske od zemalja EU uključenih u GEM istraživanje, pri čemu je rang računat prema najmanjem postotku

Niska razina prestanka poduzetničkog djelovanja može značiti da se radi o dobro uočenoj poslovnoj prilici i dobro osmišljenom i vođenom poduzetničkom pothvatu ili o *statusu quo* koji onemogućava uspješno „provjetranje“ gospodarske strukture. Visoka smrtnost poduzetničkih pothvata može značiti da se radi o pogrešno procijenjenoj poslovnoj prilici, o nepripremljenosti (nedovoljno znanja, nedostatak tima, novaca...) i/ili neznanju kako voditi poslovni pothvat.

U 2014. i 2016. godini Hrvatska je po postotku poslovnih pothvata (poduzeća) koja su prestala djelovati u zadnjih 12 mjeseci značajno iznad prosjeka EU (posebno u 2016. godini). To otvara pitanje o kvaliteti pokrenutih poslovnih pothvata, osposobljenosti za vođenje njihovog održivog razvoja, ali i mogućeg ograničavajućeg utjecaja poduzetničkog ekosustava. Niska razina prepoznavanja prilika u svojoj sredini (Tablica 1), istovremeno visoka samouvjerenost o sposobnostima za poduzetničko djelovanje (Tablica 2) i visoka razina izraženih namjera za pokretanje poslovnog pothvata (Tablica 3) praćena je vrlo niskim motivacijskim indeksom (2,2), što upućuje na pretpostavku o nedovoljnoj pripremljenosti za pokretanje i vođenje poslovnog pothvata.

Usporedba pokazatelja o izlasku iz poslovne aktivnosti s motivacijskim indeksom (TEA prilika/TEA nužnost) (Tablica 8) dopunjuje uvid u dinamičnost poduzetničke aktivnosti u nekoj zemlji, ali upućuje i na zaključke o čemu treba voditi računa prilikom dizajniranja uvjeta u kojima se odvija poduzetnička aktivnost.

Zemlje koje imaju visoki motivacijski indeks (tj. znatno više onih koji u poslovni pothvat ulaze zbog uočene prilike nego zato što ih je na to prisilila nužnost) češće imaju i niži postotak izlaska iz poslovne aktivnosti. Na primjer, tri zemlje koje su u 2016. godini imale najviši motivacijski indeks, imaju prosječnu ili ispodprosječnu stopu izlaska iz poslovnih pothvata¹⁴, što potvrđuje tvrdnju o tome da vlastiti izbor i opredjeljenost donose izuzetno važan emocionalni i ekspertski kapital u poslovni pothvat i čini ga stabilnim.

Najlošija kombinacija je nizak motivacijski indeks i niska razina prestanka poslovne aktivnosti jer dovodi do smanjenja vitalnosti gospodarstva. Niski motivacijski indeks upozorava na nepovoljan odnos poslovnih pothvata zbog uočene prilike i onih koji su nastali zbog nužnosti. Takva situacija nužno dovodi do pretpostavke o češćim poslovnim promašajima, jer veće učešće poduzetničkih pothvata zbog nužnosti povlači za sobom i veću neizvjesnost takvih poslovnih pothvata i prestanak djelovanja. Međutim, ako se to ne događa, onda je gospodarstvo „talac“ poslovnih pothvata nastalih zbog nužnosti koji „preživljavaju“ ali ne doprinose značajnije niti stvaranju nove vrijednosti niti novog zapošljavanja. Najčešći uzrok takve situacije je u neodgovarajućim regulatornim rješenjima poduzetničkog ekosustava, koji otežavaju izlaz iz poslovne aktivnosti.

Niski motivacijski indeks i visoki intenzitet izlaska iz poslovne aktivnosti govori o nepripremljenosti za pokretanje i vođenje poslovnog pothvata, što dovodi do neefikasnog korištenja resursa (vremena, ljudskog kapitala, novaca).

Hrvatska se u zadnjih nekoliko godina nalazi upravo između ove dvije situacije: niski motivacijski indeks bio je praćen ili niskom stopom izlaza iz poslovnih aktivnosti ili visokom stopom prestanka rada poduzeća (tablica 8 i tablica 10).

¹⁴ Na primjer: Švedska s najvišim motivacijskim indeksom (19,6) u grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanju imala je 2,1% poduzeća koja prestaju djelovati, što je neznatno iznad EU prosjeka. Finska je na drugom mjestu po motivacijskom indeksu (12,2), a stopa izlaska iz poslovnih aktivnosti je 1,2%. Italija s motivacijskim indeksom od 7,8, ima i najmanju stopu izlaska iz poslovnih aktivnosti (0,8%).

Kapacitet obnavljanja poduzetničke strukture

Životni ciklusi pojedinih poslovnih pothvata određuju vitalnost gospodarske strukture svake zemlje. Stabilnost gospodarske strukture ne ovisi samo o poslovnim pothvatima s dugim životnim vijekom, nego i o intenzitetu stvaranja novih poslovnih pothvata, njihovog odrastanja, ali i brzini izlaska iz poslovne aktivnosti ukoliko se radi o poslovnom promašaju.

U zadnjih nekoliko godina, statistički pokazatelji EU i SAD o stopi mortaliteta poslovnih pothvata pomalo mijenjaju uobičajene stavove o tome da najveći broj poslovnih pothvata nestaje u prve 2-3 godine (Timmons, J.A. and Spinelli, S. Jr, 2009, Shane, S., 2012). Europski podaci govore o stopi održivosti od 44% nakon pet godina od početka poslovnog pothvata. Američki podaci govore o preživljavanju oko polovine započetih poslovnih pothvata u istom razdoblju, a jedna trećina preživi 10 i više godina¹⁵. Shane (2016)¹⁶ konstatira da je stopa smrtnosti američkih poduzeća od 1977. godine smanjena za 30%.

Iako je smanjenje stope smrtnosti poduzeća u razvijenim gospodarstvima (američko i EU gospodarstvo) dobra vijest, to ne mijenja potrebu pažljivog praćenja nacionalnog kapaciteta obnavljanja poduzetničke strukture, tj. održavanje barem tolike razine stvaranja novih poslovnih pothvata koja će osigurati stabilnu bazu „odraslih“ poduzeća. To je posebno važno za zemlje kao što je Hrvatska, gdje visoka nezaposlenost zahtijeva održavanje vitalnosti gospodarstva. Pri tome treba imati u vidu i činjenicu da se novo zapošljavanje ne ostvaruje u svim poduzećima koja prežive pet i više godina, ukoliko se životni ciklus ne osvježava inovativnim intervencijama koje povećavaju konkurentnost. Dokaz za to su podaci da je zaposlenost u poduzećima koja su preživjela pet godina povećana samo u devet zemalja EU (Belgija, Litva, Estonija, Rumunjska, Luksemburg, Danska, Nizozemska, Finska i Norveška)¹⁷.

GEM pokazatelji o ranoj (mlađoj od 42 mjeseca) poduzetničkoj aktivnosti i prisutnosti „odraslih“ poduzetničkih pothvata (starijih od 42 mjeseca) omogućavaju utvrđivanja omjera kojim se može procjenjivati kapacitet obnavljanja gospodarske strukture (Tablica 11).

Tablica 11 Kapacitet obnavljanja „odraslih“ poduzeća – TEA/„odrasla“ poduzeća

Godina	TEA/„odrasla“ poduzeća		
	Hrvatska	Najveći u EU	Najmanji u EU
2014.	2,2	2,2 Hrvatska	0,6 Grčka
2015.	2,7	3,1 Luksemburg	0,5 Grčka
2016.	2,0	2,9 Luksemburg	0,4 Grčka

Definicija „najboljeg“ odnosa novih i „odraslih“ poduzeća nije jednoznačna: npr. niski koeficijent obnavljanja poduzeća u Grčkoj očito nema utjecaj na vitalnost gospodarstva Grčke, nego može biti rezultat velikog broja „odraslih“ (što se vidi iz Tablice 9) i niske razine pokretanja novih poslovnih pothvata, pri čemu se ne zna je li veliki broj „odraslih“ poduzeća odraz njihove kvalitete ili poteškoća u zatvaranju poslovnih pothvata.

Ili, za tumačenje omjera „početničkih“ i „odraslih“ poslovnih pothvata u Hrvatskoj (2,0) i u Luksemburgu (2,9) potrebno je znati kakva je kvaliteta ranih poslovnih pothvata i sposobnost poduzetnika da ih razvijaju, kao i kakva je kvaliteta „odraslih“ poduzeća.

Niski motivacijski koeficijent u Hrvatskoj (Tablica 8) koji upućuje na značajno prisustvo ljudi poduzetnički aktivnih zbog nužnosti, a ne svojom voljom zbog uočenih prilika, povezan je i sa sposobnošću vođenja poslovnog pothvata kroz transformaciju „početničkih“ u „odrasla“ poduzeća (starija od 42 mjeseca). Nedovoljna pripremljenost za taj proces može značiti da se relativno visoka rana poduzetnička aktivnost ne uspije održati. To

¹⁵ Prema podacima Small Business Administration /www.sba.gov/sites/default/files/FAQ_March_2014_0.pdf, 5.4.2017.

¹⁶ U svom članku Why Small Business Failure Rates Are Declining Scott Shane komentira da je u zadnjih 35 godina došlo do smanjenja stope smrtnosti poduzeća, u velikoj mjeri zbog bolje pripremljenosti poslovnog pothvata i bolje osposobljenosti poduzetnika za upravljanje poslovnim pothvatom. www.entrepreneur.com/article/254871, 7.4.2017.

¹⁷ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics, 3.4.2017.

potvrđuje i vrijednost pokazatelja o kapacitetu obnavljanja „odraslih“ poduzeća – kada se umjesto TEA pokazatelja koristi motivacijski indeks (TEA prilika/TEA nužnost) i stavi u odnos sa pokazateljem o broju „odraslih“ poduzeća: u Hrvatskoj tada stopa obnavljanja gospodarske strukture pada s 2.0 na 0,5 a u Luksemburgu sa 2,9 na 2,4. To upućuje na opasno nisku razinu obnavljanja gospodarske strukture u Hrvatskoj, koja se odražava i na konkurentnost gospodarstva.

Malo rastućih poduzeća

U svim gospodarstvima (i u najrazvijenijima) rastuća poduzeća, iako manjina, nositelji su konkurentnosti i generiranja nove zaposlenosti. U analizi poslovne demografije EU u 2014. godini, konstatirano je da visoko-rastuća poduzeća imaju važnu ulogu u stvaranju ekonomskog rasta i kreiranju zaposlenosti. U 2014. godini oko 145.000 poduzeća (što čini 9,2% aktivnih poduzeća s najmanje deset zaposlenih) su visoko-rastuća poduzeća koja osiguravaju posao za 12 milijuna zaposlenika. Pri tome se konstatira da postoje značajne razlike između članica EU: od 12% takvih poduzeća u Malti, UK, Latviji, Irskoj, Švedskoj i Mađarskoj, do manje od 3% u Rumunjskoj i Cipru. U Hrvatskoj u strukturi aktivnih poduzeća bilo je 10,6% visoko-rastućih poduzeća s najmanje 10 zaposlenih, odnosno 1.275 poduzeća u kojima je bilo 79.777 zaposlenih.¹⁸

Od 2006. godine GEM prati i segment rastućih poduzeća, koristeći se sljedećim kriterijima za ocjenu radi li se o visoko-rastućem poduzeću¹⁹:

- Inovativnost u korištenju novih tehnologija (najnovije tehnologije – do 1 godine starosti, tehnologije od 1 do 5 godina starosti, bez novih tehnologija)
- Inovativnost u razvoju novih proizvoda (proizvodi su novi svima, nekima, nikome)
- Izloženost konkurenciji (isti proizvod nude svi, neki, nitko)
- Očekivanje novog zapošljavanja u roku od 5 godina (više od 20 zaposlenika, 6-19, 1-5, ništa)

Ulaganja u tehnologiju, ali malo novih proizvoda

U 2016. godini Hrvatska ima značajnije više poduzeća (i „početničkih“ i „odraslih“) koja ulažu u najnovije tehnologije nego što je to prosjek EU zemalja i zemalja čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti (Tablica 12 i Tablica 13), ali istovremeno ima značajnije manje poduzeća čiji proizvodi su novina svim kupcima (tablice 14 i 15). To otvara pitanja djelotvornosti ulaganja u tehnologiju, ali i razine inovativnosti unutar poduzeća, a time i konkurentnosti.

Tablica 12 Korištenje novih tehnologija – za TEA poduzetnike* (Koliko poduzetnika koristi nove tehnologije?) - %

Godina	Hrvatska			EU		Gospodarstva temeljena na efikasnosti – najnovije tehnologije
	Najnovije tehnologije	Nove tehnologije (1-5 godina)	Bez novih tehnologija	Najnovije tehnologije	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća s najnovijom tehnologijom	
2014.	16,8	23,8	59,5	12,7	24,3 Slovačka	13,9
2015.	32,8	33,9	33,3	13,9	32,8 Hrvatska	20,0
2016.	27,3	33,2	39,5	14,5	28,7 Slovenija	19,4

* s poslovnim pothvatima ne starijim od 42 mjeseca („početnički“ pothvati)

¹⁸ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics 3.4.2017.

¹⁹ Europska unija koristi definiciju OECD koja kaže da su visoko-rastuća poduzeća ona koja imaju godišnji rast veći od 20% godišnje u 3-godišnjem razdoblju (pri čemu se rast može mjeriti brojem zaposlenih ili prometom), odnosno ukoliko poduzeće ima rast zaposlenih po godišnjoj stopi od 10% ili više u trogodišnjem razdoblju (uz 10 zaposlenih na početku razdoblja).

http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics 3.4.2017.

Tablica 13 Korištenje novih tehnologija – za „odrasle“ poduzetnike* (Koliko poduzetnika koristi nove tehnologije?) - %

Godina	Hrvatska			EU		Gospodarstva temeljena na efikasnosti – najnovije tehnologije
	Najnovije tehnologije	Nove tehnologije (1-5 godina)	Bez novih tehnologija	Najnovije tehnologije	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća s najnovijom tehnologijom	
2014.	4,4	10,0	85,6	3,0	9,2 Finska	7,2
2015.	27,4	23,8	48,8	5,2	27,4 Hrvatska	8,7
2016.	28,0	19,2	52,8	5,1	28,0 Hrvatska	8,8

* s poslovnim pothvatima starijim od 42 mjeseca

U 2016. godini primjetne su dvije promjene:

- u obje kategorije poduzeća uočava se rast onih koji imaju tehnologije starije od 5 godina – ta promjena nije značajna, ali ipak upozorava, na izvjesno posustajanje poduzeća u ulaganjima za tehnološku obnovu.
- Izjednačeno je učešće „početničkih“ i „odraslih“ poduzeća u kategoriji onih koji koriste najnoviju tehnologiju.

Iako je Hrvatska bolja po tehnološkoj opremljenosti svojih poduzeća od EU i usporedne skupine zemalja čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti, po inovativnosti proizvoda je obratno (Tablica 14 i Tablica 15).

Tablica 14 Novina proizvoda za kupce – TEA poduzetnici* (Kolikom broju kupaca je proizvod nov?) - %

Godina	Hrvatska			EU		Gospodarstva temeljena na efikasnosti – proizvod nov svima
	Nov svima	Nov nekima	Nikome nov	Nov svima	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća čiji proizvodi su novi svima	
2014.	8,2	19,1	72,7	16,0	30,7 Italija	14,6
2015.	8,8	19,4	71,8	14,4	29,5 Italija	14,9
2016.	10,9	17,2	71,9	13,9	30,6 Italija	17,1

* s poslovnim pothvatima ne starijim od 42 mjeseca („početnički“ pothvati)

Tablica 15 Novina proizvoda za kupce – „odrasli“ poduzetnici* (Kolikom broju kupaca je proizvod nov?) - %

Godina	Hrvatska			EU		Gospodarstva temeljena na efikasnosti – proizvod nov svima
	Nov svima	Nov nekima	Nikome nov	Nov svima	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća čiji proizvodi su novi svima	
2014.	2,8	14,5	82,7	7,9	22,5 Italija	12,9
2015.	11,1	13,9	75,0	9,6	25,0 Italija	12,3
2016.	9,6	14,6	75,8	7,9	19,6 Irska	13,6

* s poslovnim pothvatima starijim od 42 mjeseca

U razdoblju 2014.-2016. oko 70% „početničkih“ i više od 75% „rastućih“ poduzeća u Hrvatskoj imaju proizvode koji nikome nisu novi. U usporedbi s najboljima u grupi EU zemalja, u 2016. godini „početnička“ poduzeća u Hrvatskoj zaostaju tri puta za Italijom (10,9% vs. 30,6%), a „odrasla“ poduzeća zaostaju dva puta za Irskom (9,6% vs. 19,6%). To su vrlo zabrinjavajući pokazatelji, jer se konkurentnost ne ostvaruje kroz tehnološku opremljenost, nego kroz inovativne proizvode.

Još uvijek dominiraju tržišta „crvenog oceana“, uz stagniranje internacionalizacije

Nedostatak novih proizvoda ograničava mogućnost ulaska na tržišta s manje konkurencije, tj. na tržišta „plavog oceana“. To je vidljivo u obje kategorije poduzeća – „početničkih“ i „odraslih“. „Početničkim“ poduzećima trebalo je 10 godina da promijene odnos 50 : 50 u 2002. godini (50% poduzeća na tržištu s mnogo ponuđača i 50 % poduzeća na tržištima na kojima isti proizvod nudi manje poduzeća ili nitko) i postignu odnos od 40% : 60% u 2011. godini (Singer et al., 2012, str. 34). U 2016. godini taj odnos se pogoršao na 44% : 56%.

Kod „odraslih“ poduzeća tendencija povećanja konkurentnosti proizvoda (% poduzeća na tržištu s mnogo ponuđača vs. % poduzeća na tržištima na kojima isti proizvod nudi manje poduzeća ili nitko) vidljiva je u razdoblju 2002.-2011. godine (od 78 : 22% u 2002. godini na 59 : 41% u 2011. godini) (Singer et al., 2012, str. 34). Taj proces nastavljen je u godinama 2012.-2014., kada je postignut odnos od 40 : 60% (Singer et al., 2016, str. 33), da bi se u 2015. i 2016. godini ponovo pogoršao.

Ti pomaci ostvareni su u dugom razdoblju i očito nisu stabilni, jer pozicioniranje na tržištu ovisi i o drugima koji brže inoviraju svoje proizvodne programe. Objе kategorije poduzeća još uvijek se više „guraju“ na tržištima s mnogo konkurenata (Tablica 16 i Tablica 17). Razlog za to je u značajnije većem broja poduzeća s proizvodima koji nikome nisu novi (čak 72% „početničkih“ poduzeća i 75 % „odraslih“ u 2016. godini).

Tablica 16 Intenzitet očekivane konkurencije – TEA poduzetnici* (Koliko poduzetnika nudi isti proizvod?) - %

Godina	Hrvatska			EU		Gospodarstva temeljena na efikasnosti – nitko ne nudi
	Mnogi nude	Neki nude	Nitko ne nudi	Nitko ne nudi	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća koji nemaju konkurenciju	
2014.	40,7	51,0	8,3	10,9	21,5 Francuska	10,2
2015.	50,2	42,5	7,3	8,3	24,3 Irska	8,3
2016.	44,5	47,5	8,0	9,5	19,3 Irska	8,8

* s poslovnim pothvatima ne starijim od 42 mjeseca („početnički“ pothvati)

Tablica 17 Intenzitet očekivane konkurencije – „odrasli“ poduzetnici* (Koliko poduzetnika nudi isti proizvod?) - %

Godina	Hrvatska			EU		Gospodarstva temeljena na efikasnosti – nitko ne nudi
	Mnogi nude	Neki nude	Nitko ne nudi	Nitko ne nudi	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća koji nemaju konkurenciju	
2014.	64,0	35,1	0,9	5,3	14,1 Belgija	5,1
2015.	59,3	29,3	11,5	4,7	11,5 Hrvatska	5,5
2016.	59,5	35,6	4,9	4,4	12,3 Mađarska	5,7

* s poslovnim pothvatima starijim od 42 mjeseca

Ako se ti podaci povežu s pokazateljima o intenzitetu internacionalizacije, onda se dobije potvrda da su hrvatski poduzetnici na tržištima „crvenog oceana“ na kojima se guraju s brojnim konkurentima.

Hrvatska ima malo tržište pa je izlazak na međunarodna tržišta neophodnost, ali internacionalizacija hrvatskog gospodarstva ne pokazuje intenzitet promjena koje takva situacija zahtijeva (Tablica 18 i Tablica 19).

Tablica 18 Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – TEA poduzetnici* - %

Godina	Hrvatska				EU		Gospodarstva temeljena na efikasnosti – zemlje s izvozom 76-100%
	Nema kupaca izvan zemlje	1-25%	26-75%	76-100%	76-100%	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća koji izvoze 76-100%	
2014.	20,5	41,1	14,9	23,5	10,1	23,5 Hrvatska	6,3
2015.	9,9	52,5	23,7	13,9	7,4	17,0 Slovenija	3,7
2016.	16,5	45,0	24,2	14,3	9,1	19,6 Grčka	5,1

* s poslovnim pothvatima ne starijim od 42 mjeseca („početnički“ pothvati)

Tablica 19 Intenzitet očekivane internacionalizacije (Koliko je kupaca izvan zemlje?) – „odrasli“ poduzetnici* - %

Godina	Hrvatska				EU		Gospodarstva temeljena na efikasnosti – zemlje s izvozom 76-100%
	Nema kupaca izvan Zemlje	1-25%	26-75%	76-100%	76-100%	Zemlja s najvećim učešćem poduzeća koji izvoze 76-100%	
2014.	29,7	49,7	9,1	11,6	6,4	12,5 Estonija	3,5
2015.	12,6	44,1	35,0	8,4	6,8	14,9 Luksemburg	3,7
2016.	14,4	48,8	22,4	14,5	7,0	14,5 Hrvatska	6,8

* s poslovnim pothvatima starijim od 42 mjeseca

Promjene u razdoblju 2014.-2016. u strukturi internacionalizacije (internacionalizacija – više od 25% kupaca izvan zemlje vs. niska internacionalizacija – bez kupaca izvan zemlje + manje od 25% kupaca izvan zemlje) upućuju na ujednačavanje novih i „odraslih“ poduzeća:

- „Početnička“ poduzeća (TEA) održavaju svoju internacionalizaciju na razini 40% (internacionalizacija) vs 60% (niska internacionalizacija) (Tablica 18)
- „Odrasla“ poduzeća povećala su svoju internacionalizaciju od 20% (internacionalizacija) vs. 80% (niska internacionalizacija) u 2014. godini do odnosa 37% vs. 63% u 2016. godini, uz jaki pad poduzeća koja nemaju kupce izvan Hrvatske (Tablica 19)

Očekivanja novog zapošljavanja – preoptimistična?

Prema definiciji koju koristi GEM istraživanje, poduzeće ima potencijal za intenzivni rast ako očekuje da će u razdoblju od pet godina povećati zaposlenost za najmanje 50%, s tim da to ujedno znači najmanje 10 zaposlenih na kraju tog razdoblja. Pod jako intenzivnim rastom podrazumijeva se zapošljavanje od 20 i više zaposlenika u razdoblju od 5 godina (ovi podaci su raspoloživi samo za TEA pothvate, ne i za „odrasla“ poduzeća) (Tablica 20 i Tablica 21).

Tablica 20 Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – TEA poduzetnici* - %

Godina	5+ novog zapošljavanja			10+ novog zapošljavanja, uz 50% povećanja početne zaposlenosti		
	Hrvatska	EU	Prosjek za zemlje čija gospodarstva se temelje na efikasnosti	Hrvatska	EU	Prosjek za zemlje čija gospodarstva se temelje na efikasnosti
2014.	40,5	26,1	22,9	27,9	17,1	14,1
2015.	34,4	25,1	25,1	23,8	16,2	15,1
2016.	33,8	25,8	23,3	25,9	17,4	14,7

* s poslovnim pothvatima ne starijim od 42 mjeseca („početnički“ pothvati)

Očekivanje novog zapošljavanja je veće za kategoriju zapošljavanja 5+ u narednih pet godina nego za zapošljavanje 10+ zaposlenika, i u Hrvatskoj, i u EU i u zemljama čija gospodarstva se temelje na efikasnosti, što je izraz izvjesne opreznosti. Međutim, u svim promatranim godinama Hrvatska izražava nadprosječni optimizam u zapošljavanju i prilikom pokretanja poslovnog pothvata i kao „odrasli“ poduzetnici u odnosu na usporedne grupe (EU, gospodarstva temeljena na efikasnosti). U 2016. godini Hrvatska je na 3. mjestu po očekivanju zapošljavanja 5+ zaposlenika u razdoblju od pet godina. Ipak, uočljivo je da u Hrvatskoj očekivanje novog zapošljavanja u toj kategoriji pada s 40% u 2014. godini na 34% u 2015. i 2016. godini, a da su očekivanja takvog zapošljavanja prilično stabilna u usporednim grupama zemalja. Zbog toga se iznadprosječna očekivanja o zapošljavanju 10+ zaposlenika čine nerealna. U 2016. godini, najveće očekivanje u kategoriji 5+ ima Irska (41,9%), ali Irska ima i dokaze o značajnom povećanju zaposlenosti, za razliku od Hrvatske.

Iako GEM istraživanje prati i kategoriju očekivanja o 20+ novog zapošljavanja u 5-godišnjem razdoblju, brojke pokazuju da je to teško ostvarivo, jer se ta očekivanja kreću na razini od oko 1% (u tome gotovo da ne postoje razlike između Hrvatske i usporednih grupa).

„Odrasli“ poduzetnici značajnije su oprezniji u predviđanju novog zapošljavanja (Tablica 21).

Tablica 21 Očekivani intenzitet rasta (Novo zapošljavanje u narednih 5 godina?) – „odrasli“ poduzetnici* - %

Godina	10+, uz 50% povećanja početne zaposlenosti		
	Hrvatska	EU	Prosjek za zemlje čija gospodarstva se temelje na efikasnosti
2014.	7,5	3,4	4,9
2015.	9,3	4,3	5,8
2016.	6,2	4,0	5,8

* s poslovnim pothvatima starijim od 42 mjeseca

I u ovoj kategoriji očekivanja novog zapošljavanja, Hrvatska je optimističnija nego usporedne grupacije.

Nadprosječni optimizam i među „početničkim“ i „odraslim“ poduzetnicima nema potvrdu u drugim pokazateljima poduzetničke aktivnosti (nizak motivacijski indeks, niska konkurentnost), što otvara pitanja za brojne sudionike u kreiranju poduzetničkog ekosustava, ali i za poduzetnike o tome kako dizajniraju poslovnu politiku svog pothvata.

Poduzetnička aktivnost zaposlenika – skrivena komponenta poduzetničkog kapaciteta Hrvatske

GEM metodologija omogućava uvid i u poduzetničku aktivnost zaposlenika od početka provođenja istraživanja, ali se tek od 2011. godine prikupljene informacije o razini te aktivnosti prezentiraju kroz pokazatelj o poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika (Bosma, Wennekers i Amoros, 2012.²⁰).

Poduzetnički aktivnim zaposlenicima definiraju se oni koji su razvili novi proizvod ili uslugu ili koji su pokrenuli novu poslovnu jedinicu za svog poslodavca. Postoji šira i uža definicija: šira je ona koja se odnosi na ove aktivnosti u zadnje tri godine, a uža definicija se odnosi na aktivnosti u zadnjih 12 mjeseci. Definicija poduzetničke aktivnosti zaposlenika isključuje inicijative zaposlenika koje su fokusirane na optimizacije internih radnih procesa (Tablica 22).

Tablica 22 Poduzetnička aktivnost zaposlenika - %

Godina	Hrvatska	EU		Gospodarstva temeljena na efikasnosti	
		Prosjek/najviši	Rang Hrvatske*	Prosjek	Rang Hrvatske**
2014.	8,4	7,9 16,8 Danska	11/23	4,1	6/31
2015.	9,7	7,0 12,0 UK	3/21	4,0	2/29
2016.	10,4	7,1 10,9 Austrija	3/22	4,5	3/32

*rang Hrvatske od zemalja EU uključenih u GEM istraživanje

**rang Hrvatske od svih zemalja čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti, uključenih u GEM istraživanje

²⁰ Autori identificiraju poduzetničke aktivnosti zaposlenika kroz dvije faze: faza razvoja ideje (aktivno traženje informacija, *brainstorming* i podnošenje prijedloga za novu aktivnost upravi poduzeća) i faza pripreme/implementacije nove aktivnosti (promoviranje ideje za novu aktivnost, priprema poslovnog plana, marketinga, traženje financijskih resursa i izgradnja tima).

U svim promatranim godinama Hrvatska ima iznadprosječnu poduzetničku aktivnost zaposlenika u odnosu na zemlje EU i zemlje čijoj razvojnoj fazi pripada (čak je iznad prosjeka zemalja čija gospodarstva se temelje na inovativnosti: 8,1% u 2014., 8,2% u 2015. i 7,7% u 2016. godini). Hrvatska je po pokazatelju poduzetničke aktivnosti zaposlenika u 2016. godini na 3. mjestu od 22 EU zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju. Od prvih četiri zemlje, Hrvatska je jedina zemlja čije gospodarstvo se temelji na efikasnosti. Rang zemalja s najvišom razinom poduzetničke aktivnosti zaposlenika u EU je:

1. Austrija 10,9%
2. Nizozemska 10,4%
3. Hrvatska 10,4%
4. Luksemburg 10,2%.

Zemlja s najnižom stopom poduzetničke aktivnosti zaposlenika iz grupe EU zemalja je Bugarska (1,33% u 2016. i 0,53 u 2015. godini).

Najrazvijenije zemlje (čija gospodarstva se temelje na inovativnosti) u kojima se njeguje poslovna kultura sklona inovacijskom djelovanju imaju i najbolje rezultate u poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika (u 2016. godini to su Australija 10,9%, Austrija 10,9% i Izrael 10,7%).

Visoka razina poduzetničke aktivnosti zaposlenika u Hrvatskoj izuzetno je važna informacija, prvenstveno za poslodavce, jer se radi o skrivenoj komponenti poduzetničkog kapaciteta Hrvatske o kojoj se nedovoljno vodi računa. Posebno treba naglasiti da raskorak između implementacije novih tehnologija i prisutnosti novih proizvoda (Tablice 12, 13, 14 i 15) predstavlja područje u kojem bi poticanje poduzetničke aktivnosti zaposlenika za angažiranje na razvoju novih proizvoda jačalo i potencijal Hrvatske za izlazak na međunarodna tržišta.

3 Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Poduzetnička demografija mijenja se sporo, i po rodности i po dobi

Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji

Sektorska rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Regionalna rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti

Razvojni profili „regija“ – „tvrđi“ pokazatelji

Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti po „regijama“ oscilira, uz različite motive

Proaktivnost, inovativnost i odgovornost za vlastiti izbor na razini svakog pojedinca čine elemente od kojih se izgrađuje poduzetnički kapacitet svake zemlje. Tako definirano poduzetništvo ima ulogu mobiliziranja (*mobilizer*) ali i izjednačavanja ljudi pred šansama (*equalizer*) (Timmons, J.A., Spinelli, S., 2009.), čime se i otvara put primjeni principa supsidijarnosti koji pretpostavlja odgovornost svake osobe da sudjeluje u identifikaciji i rješavanju problema tamo gdje problemi nastaju. Zbog toga je važno da kapacitet poduzetničkog djelovanja bude ravnomjerno rasprostranjen u društvu, bez obzira na rodnost, dob, obrazovnu strukturu, gospodarski sektor ili regiju, tj. da se ostvari uključenost svih. Analiza rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti fokusirana je samo na ranu poduzetničku aktivnost koju GEM prati kroz TEA pokazatelj (poduzetnički pothvati do 3,5 godina starosti).

Poduzetnička demografija mijenja se sporo, i po rodности i po dobi

Promjene u poduzetničkoj demografiji s obzirom na kriterij rodности i dobi poduzetnika pokazuju oscilacije u razdoblju 2014.-2016.

S obzirom na kriterij rodности, pokazatelji rane poduzetničke aktivnosti osciliraju unutar jaza između poduzetničke aktivnosti muškaraca i žena u korist muškaraca, koji je iznad EU prosjeka (Tablica 23).

Tablica 23 Poduzetnička aktivnost po kriteriju rodности, mjerena TEA indeksom

Godina	TEA muškarci %	TEA žene %	TEA Muškarci/TEA Žene		
			Hrvatska	EU	Najuravnoteženiji
2014.	11,3	4,8	2,4	1,9	1,4 Španjolska
2015.	9,7	5,7	1,7	1,9	1,3 Grčka
2016.	11,2	5,6	2	1,8	1,3 Španjolska 1,3 Bugarska

Uravnoteženost poduzetničkih aktivnosti s obzirom na kriterij rodности u pravilu je prisutnija u zemljama koje imaju visoku nezaposlenost, što je vidljivo i unutar EU (Španjolska i Grčka).

U 2016. godini Hrvatska ima veće rodne razlike u poduzetničkoj aktivnosti ne samo u odnosu na EU zemalje uključene u GEM istraživanje (2 vs. 1,8) nego i u odnosu na zemlje čija gospodarstva se temelje na efikasnosti (2 vs. 1,6).

Rasprostranjenost rane poduzetničke aktivnosti prema kriteriju dobi oscilira, osim što se vidi povećanje TEA indeksa u dobnoj skupini 45-64 i pad TEA aktivnosti u dobnoj skupini 55-64, ali samo u razdoblju 2014.-2016. Ako se analiziraju ovi pokazatelji od 2002. godine, od kada je Hrvatska uključena u GEM istraživanje, tada su vidljive oscilacije, ali ne i jasno izraženi trendovi. Poduzetnički su najaktivnije dobne skupine 25-34 i 35-44, dok je značajnije manje poduzetnički aktivnih ljudi u starosnim skupinama 18-24 i 55-64, što je slično distribuciji rane poduzetničke aktivnosti po dobnim skupinama u EU (Tablica 24).

Tablica 24 Poduzetnička aktivnost po dobnoj strukturi, mjerena TEA indeksom - %

Godina	Dobna skupina				
	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64
2012.	16,0	38,3	20,5	15,8	9,4
2013.	14,3	38,8	21,5	18,5	6,9
2014.	10,5	36,1	30,6	12,7	10,1
2015.	13,8	30,6	28,2	19,2	8,2
2016.	13,5	32,8	28,3	18,0	7,5
Usporedba Hrvatske:					
EU 2016	11,8	29,8	25,8	21,0	11,6
Zemlje čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti, 2016	17,3	31,9	25,6	16,7	8,5

U razdoblju 2014.-2016. učešće mladih u dobi 18-34 u poduzetničkim aktivnostima je stabilno na razini od oko 45% i nešto je iznad prosjeka za EU zemlje obuhvaćene GEM istraživanjem (Tablica 25).

Tablica 25 Poduzetnička aktivnost mladih, mjerena TEA indeksom - %

Godina	Mladi (dobne skupine 18-24 + 25-34)			
	Hrvatska	EU		Gospodarstva temeljena na efikasnosti
		Prosjek	Zemlja s dominantnim učešćem mladih	
2014.	46,6	43,2	56,4 Slovačka	47,8
2015.	44,4	41,1	52,7 Latvija	48,3
2016.	46,3	41,6	57,9 Estonija	49,2

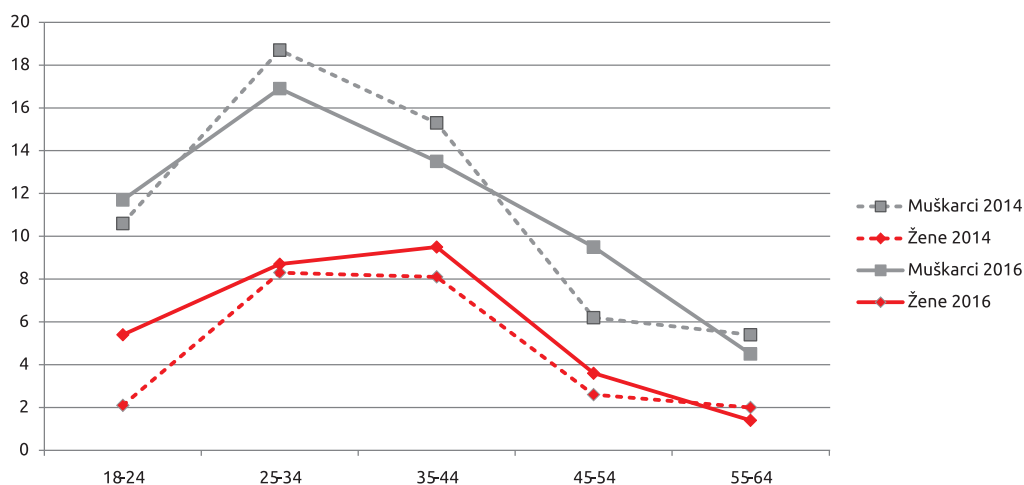
Stabilnost ovog pokazatelja u Hrvatskoj i u grupama zemalja s kojima se radi usporedba zabrinjava, jer to znači da se ne događa značajnija promjena u rješavanju nezaposlenosti mladih kroz samozapošljavanje. To otvara pitanje doprinosa obrazovanja u jačanju osposobljenosti mladih za samozapošljavanje, ali i vladinih politika i programa usmjerenih rješavanju tog problema.

Dobna rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti s obzirom na kriterij rodosti dopunjuje informaciju o razlikama u poduzetničkim aktivnostima muškaraca i žena (Slika 10).

Slika 10 Poduzetnička aktivnost (TEA indeksi) po rodnom kriteriju i dobnoj strukturi - %

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64
Muškarci 2014.	10,6	18,7	15,3	6,2	5,4
Žene 2014.	2,1	8,3	8,1	2,6	2,0
Muškarci 2015.	11,0	15,9	11,3	7,3	3,3
Žene 2015.	4,8	5,6	9,8	5,5	2,7
Muškarci 2016.	11,7	16,9	13,5	9,5	4,5
Žene 2016.	5,4	8,7	9,5	3,6	1,4

Najviša razina poduzetnički aktivnih žena je u starosnoj dobi od 35-44 godine (kada se ostvaruje i najmanji jaz između poduzetnički aktivnih muškaraca i žena), a muškarci su poduzetnički najaktivniji u dobi od 25-34 godine. To potvrđuje da je poduzetnička aktivnost žena uvjetovana i drugim aspektima, a ne samo voljnosti žena (raspoloživost usluga koje olakšavaju obiteljski život, kulturološki stav prema ulozi muškaraca i žena u obitelji i sl.).

Obrazovaniji su poduzetnički aktivniji

Da su obrazovaniji ljudi i poduzetnički aktivniji potvrđuje GEM istraživanje godinama, što pokazuju i podaci za Hrvatsku (Tablica 26), te usporedni pokazatelji za EU i zemlje čijoj razvojnoj skupini (gospodarstva temeljena na efikasnosti) pripada i Hrvatska.

Tablica 26 Rana poduzetnička aktivnost (TEA indeks) po obrazovnim razinama - %

Godina	Manje od srednje škole	Srednja škola	Obrazovanje nakon srednje škole	Postdiplomsko obrazovanje
2014.	4,1	8,3	12,1	7,8
2015.	0,8	9,1	9,8	10,7
2016.	1,5	8,8	12,6	9,7
EU, 2016	6,0	8,0	10,6	12,7
Gospodarstva temeljena na efikasnosti, 2016.	11,7	14,1	16,6	19,7
Gospodarstva temeljena na inovativnosti, 2016.	5,9	8,1	10,8	12,5

Distribucija rane poduzetničke aktivnosti mjerene TEA indeksom pokazuje sličnost između Hrvatske i prosjeka EU zemalja uključenih u GEM istraživanje, osim što je u Hrvatskoj znatno manje poduzetnički aktivnih s najnižom razinom obrazovanja. Puno veća razlika je u odnosu na prosjek skupine zemalja kojoj Hrvatska pripada s obzirom na razvijenost (gospodarstva temeljena na efikasnosti), jer Hrvatska ima značajnije nižu razinu poduzetničke aktivnosti u svakoj od promatranih obrazovnih razina.

Sektorska rasprostranjenost poduzetničkih aktivnosti

Rasprostranjenost poduzetničkih aktivnosti po djelatnostima / sektorima ukazuje na razlike u privlačnosti za poduzetničko djelovanje u pojedinom sektoru. U GEM istraživanju prati se rana poduzetnička aktivnost (mjerena TEA indeksom) u sljedeća četiri sektora: ekstraktivni, prerađivački, poslovne usluge orijentirane poduzećima i poslovne usluge orijentirane krajnjim potrošačima (Tablica 27).

Tablica 27 Sektorska distribucija poduzetničkih aktivnosti – TEA, %

Godina	Ekstraktivna industrija	Prerađivačka industrija	Usluge orijentirane	
			Poduzećima (B2B)	Potrošačima (B2C)
2012.	13,1	18,0	26,7	42,2
2013.	13,3	22,6	22,3	41,9
2014.	10,1	23,2	30,6	36,1
2015.	16,8	23,6	25,5	36,1
2016.	16,3	28,5	20,9	34,3
EU, 2016.	6,2	23,3	26,4	44,1
Gospodarstva temeljena na efikasnosti, 2016.	7,0	22,1	11,6	59,4
Gospodarstva temeljenim na inovativnosti, 2016.	4,1	21,8	26,8	47,4

Sektorska distribucija novih poslovnih pothvata u Hrvatskoj (mjereno TEA indeksom) pokazuje u razdoblju 2014.-2016. godine rast u ekstraktivnoj industriji i pad poslovnih pothvata u sektoru usluga orijentiranih poduzećima. Uspoređujući Hrvatsku s prosjekom poduzetničkih aktivnosti u tim sektorima u EU, Hrvatska ima nižu stopu rane poduzetničke aktivnosti u sektoru usluga orijentiranih potrošačima i značajnije više u sektoru ekstraktivne industrije.²¹

Regionalna rasprostranjenost poduzetničkih aktivnosti

Značajne unutarnje razvojne razlike dugotrajno su obilježje Hrvatske. To potvrđuju razni pokazatelji, kao što je bruto domaći proizvod po stanovniku, razina (ne)zaposlenosti, razina konkurentnosti, koncentracija poduzeća i sl. Od 2010. godine razvijenost na razini lokalnih jedinica prati se i indeksom razvijenosti²² koji grupira jedinice lokalne uprave u četiri kategorije, ovisno o otklonu od standardiziranog prosjeka za Hrvatsku²³:

- ispod 75% razvijenosti (I. kategorija)
- 75 – 100% (II. kategorija)
- 100-125% (III. kategorija)
- 125% i više (IV. kategorija)

²¹ Podaci dobiveni GEM istraživanjem u skladu su s podacima EU istraživanja o poslovnoj demografiji iz 2014. godine: od 1.275 brzo rastuća poduzeća u Hrvatskoj najviše ih je u prerađivačkoj industriji (411), zatim u veleprodaji i maloprodaji (293), te u građevinarstvu (195). http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics_3.4.2017.

²² Indeks razvijenosti je pokazatelj koji se računa kao ponderirani prosjek pet pokazatelja (stopa nezaposlenosti, dohodak po stanovniku, proračunski prihodi jedinica lokalne odnosno područne (regionalne) samouprave po stanovniku, opće kretanje stanovništva, stopa obrazovanosti) radi mjerenja stupnja razvijenosti jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave te se na temelju odstupanja vrijednosti pokazatelja od državnog prosjeka jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave razvrstavaju u skupine razvijenosti. <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112>

²³ Odluka Vlade Republike Hrvatske o razvrstavanju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti, http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_07_89_2508.html

Za potrebe GEM istraživanja, županije i Grad Zagreb grupirani su u šest „regija“, po kriteriju geografsko-povijesnog poimanja regionalne strukture Hrvatske:

- Zagreb i okolica
- Slavonija i Baranja
- Sjeverna Hrvatska
- Lika i Banovina
- Istra, Primorje i Gorski Kotar
- Dalmacija

Regionalni razvojni profili – „tvrđi“ pokazatelji

Radi dobivanja boljeg uvida u povezanost poduzetničke aktivnosti i pokazatelja razvijenosti za svaku „regiju“ izrađena je osobna karta izabranih „tvrđih“ pokazatelja razvijenosti, koji su korišteni iz javnih izvora (uz svaki izvor je navedena i godina za koju postoje zadnji podaci):

- Bruto domaći proizvod po stanovniku, 2014. godina
Priopćenje Državnog zavoda za statistiku, Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku, NKPS 2012. – 2. RAZINA I ŽUPANIJE U 2014., 15. veljače 2017., Zagreb http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/12-01-03_01_2017.htm
- Broj stanovnika, 2015. godina
Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2016, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2016. http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2016/sljh2016.pdf
- Obrazovanost, 2011. godina
Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku
Državni zavod za statistiku, Statističko izvješće br 1582, 2016., obrada: Hrvatska gospodarska komora, Županijska komora Osijek
- Nezaposlenost, 2016. godina
Hrvatski zavod za zapošljavanje i Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (mjesečni podaci)
- Indeks razvijenosti, 2013. godina
Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti na županijskoj razini 2013, Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, 27.12.2013. <https://razvoj.gov.hr/UserDocsImages//arhiva/Regionalni%20razvoj//Vrijednosti%20indeksa%20razvijenosti%20i%20pokazatelja%20za%20izra%C4%8Dun%20indeksa%20razvijenosti%20na%20%C5%BEupanijskoj%20razini%202013..pdf>
- Konkurentnost, 2013. godina
Nacionalno vijeće za konkurentnost, Program UNDP Hrvatska, Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2013., Zagreb, 2014. www.konkurentnost.hr
- Broj registriranih trgovačkih društava po županijama, 2016. godina
Priopćenje broj 11.1.2/2 od 9. veljače 2017.
http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/11-01-02_02_2016.htm

Zagreb i okolica

	Površina	Broj stanovnika (2015.)
Grad Zagreb	641 km ²	799 565
Zagrebačka	3 060 km ²	316 506
Ukupno	3 701 km ²	1 116 071

	Indeks razvijenosti %	BDP pc u EUR	Rang konkurentnosti	Rang kvalitete poslovnog okruženja	Rang kvalitete poslovnog sektora
	2013.	2014.	2013.	2013.	2013.
Grad Zagreb	186,44	17 908	1	2	3
Zagrebačka županija	124,23	7 894	7	4	5
Prosjek	155,34	12 901			
Rang	1	1			

Broj poslovnih subjekata (31.12.2016.)

	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Grad Zagreb	80 685	100,91	46 563	58,24	14 316	17,90
Zagrebačka županija	15 654	49,46	9 157	28,93	4 595	14,52
Ukupno	96 339	86,32	55 720	49,93	18 911	16,94
Rang		1		1		3

Nezaposlenost, godišnji prosjek 2016.

	%
Grad Zagreb	7,0
Zagrebačka županija	14,6
Prosjek	10,8
Rang	5

Ljudski kapital

	Broj stanovnika 2015.	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina 2011.	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina 2011.
Grad Zagreb	799 565	0,3	28,98
Zagrebačka županija	316 506	0,8	12,45
Ukupno/Prosjek	1 116 071	0,55	20,72

Slavonija i Baranja

	Površina	Broj stanovnika (2015.)
Požeško-slavonska	1 823 km ²	73 473
Brodsko-posavska	2 030 km ²	151 012
Osječko-baranjska	4 155 km ²	294 233
Vukovarsko-srijemska	2 454 km ²	169 224
Ukupno	10 462 km ²	687 942

	Indeks razvijenosti %	BDP pc u EUR	Rang konkurentnosti	Rang kvalitete poslovnog okruženja	Rang kvalitete poslovnog sektora
	2013.	2014.	2013.	2013.	2013.
Požeško-slavonska županija	33,81	5 827	21	20	21
Brodsko-posavska županija	18,43	5 661	16	14	14
Osječko-baranjska županija	46,07	8 045	11	13	09
Vukovarsko-srijemska županija	18,73	5 897	20	21	18
Prosjeak	29,26	6 357,5			
Rang	6	6			

Broj poslovnih subjekata (31.12.2016.)

	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Požeško-slavonska županija	2 306	31,39	1 309	17,82	1 000	13,61
Brodsko-posavska županija	5 016	33,22	2 695	17,85	1 897	12,56
Osječko-baranjska županija	12 974	44,09	7 012	23,83	3 699	12,57
Vukovarsko-srijemska županija	5 567	32,90	2 927	17,30	2 161	12,77
Ukupno	25 863	37,59	13 943	20,27	8 757	12,73
Rang		6		6		6

Nezaposlenost, godišnji prosjek 2016.

	%
Požeško-slavonska županija	19,2
Brodsko-posavska županija	22,8
Osječko-baranjska županija	25,0
Vukovarsko-srijemska županija	26,6
Prosjeak	23,4
Rang	1

Ljudski kapital

	Broj stanovnika 2015.	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina 2011.	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina 2011.
Požeško-slavonska županija	73 473	1,6	10,01
Brodsko-posavska županija	151 012	1,2	9,47
Osječko-baranjska županija	294 233	1	12,73
Vukovarsko-srijemska županija	169 224	1,6	9,45
Ukupno/Prosjek	687 942	1,35	10,42

Sjeverna Hrvatska

	Površina	Broj stanovnika (2015.)
Bjelovarsko-bilogorska	2 640 km ²	113 746
Koprivničko-križevačka	1 748 km ²	112 357
Krapinsko-zagorska	1 229 km ²	128 905
Međimurska	729 km ²	112 576
Varaždinska	1 262 km ²	171 879
Virovitičko-podravska	2 024 km ²	80 610
Ukupno	9 632 km ²	719 623

	Indeks razvijenosti %	BDP po u EUR	Rang konkurentnosti	Rang kvalitete poslovnog okruženja	Rang kvalitete poslovnog sektora
	2013.	2014.	2013.	2013.	2013.
Krapinsko-zagorska županija	73,24	6 541	12	12	12
Varaždinska županija	83,34	8 448	2	1	2
Koprivničko-križevačka županija	59,19	8 564	8	5	7
Bjelovarsko-bilogorska županija	23,29	7 012	15	15	16
Virovitičko-podravska županija	5,56	5 655	18	17	17
Međimurska županija	69,65	8 686	4	6	4
Prosjeak	52,38	7 484,3			
Rang	5	5			

Broj poslovnih subjekata (31.12.2016)

	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Krapinsko-zagorska županija	4 599	35,68	2 722	21,12	2 210	17,14
Varaždinska županija	7 737	45,01	4 579	26,64	2 518	14,65
Koprivničko-križevačka županija	4 662	41,49	2 632	23,43	1 341	11,94
Bjelovarsko-bilogorska županija	4 941	43,44	2 711	23,83	1 233	10,84
Virovitičko-podravska županija	2 878	35,70	1 503	18,65	963	11,95
Međimurska županija	6 303	55,99	3 696	32,83	1 201	10,67
Ukupno	31 120	43,24	17 843	24,79	9 466	13,15
Rang		4		4		5

Nezaposlenost, godišnji prosjek 2016.

	%
Krapinsko-zagorska županija	12,6
Varaždinska županija	8,5
Koprivničko-križevačka županija	12,9
Bjelovarsko-bilogorska županija	24,0
Virovitičko-podravska županija	29,6
Međimurska županija	10,5
Prosjek	16,4
Rang	3

Ljudski kapital

	Broj stanovnika 2015.	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina 2011.	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina 2011.
Krapinsko-zagorska županija	128 905	0,8	9,17
Varaždinska županija	171 879	0,5	11,92
Koprivničko-križevačka županija	112 357	0,8	10,69
Bjelovarsko-bilogorska županija	113 746	1,3	9,30
Virovitičko-podravska županija	80 610	1,2	8,24
Međimurska županija	112 576	0,6	10,00
Ukupno/Prosjek	719 623	0,87	9,89

Lika i Banovina

	Površina	Broj stanovnika (2015.)
Karlovačka	3 626 km ²	121 840
Ličko-senjska	5 353 km ²	47 634
Sisačko-moslavačka	4 468 km ²	160 292
Ukupno	13 447 km ²	329 766

	Indeks razvijenosti %	BDP pc u EUR	Rang konkurentnosti	Rang kvalitete poslovnog okruženja	Rang kvalitete poslovnog sektora
	2013.	2014.	2013.	2013.	2013.
Sisačko-moslavačka županija	38,70	7 409	19	19	19
Karlovačka županija	56,34	7 629	13	11	13
Ličko-senjska županija	64,82	7 822	17	18	20
Prosjek	53,29	7 620			
Rang	4	4			

Broj poslovnih subjekata(31.12.2016.)

	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Sisačko-moslavačka županija	5 728	32,93	2 871	17,91	1 880	11,73
Karlovačka županija	5 146	42,24	2 829	23,22	1 774	14,56
Ličko-senjska županija	2 072	43,50	1 156	24,27	838	17,59
Ukupno	12 946	39,26	6 856	20,79	4 492	13,62
Rang		5		5		4

Nezaposlenost, godišnji prosjek 2016.

	%
Sisačko-moslavačka županija	29,8
Karlovačka županija	18,8
Ličko-senjska županija	17,9
Prosjek	22,2
Rang	2

Ljudski kapital

	Broj stanovnika 2015.	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina 2011.	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina 2011.
Sisačko-moslavačka županija	160 292	1,5	10,48
Karlovačka županija	121 840	1,4	12,85
Ličko-senjska županija	47 634	1,2	10,47
Ukupno/Prosjek	329 766	1,37	11,27

Istra, Primorje i Gorski kotar

	Površina	Broj stanovnika (2015.)
Istarska	2 813 km ²	208 180
Primorsko-goranska	3 588 km ²	291 654
Ukupno	6 401 km ²	499 834

	Indeks razvijenosti %	BDP pc u EUR	Rang konkurentnosti	Rang kvalitete poslovnog okruženja	Rang kvalitete poslovnog sektora
	2013.	2014.	2013.	2013.	2013.
Primorsko-goranska županija	139,21	12 548	5	8	6
Istarska županija	156,80	12 724	3	9	1
Prosjeak	148,01	12 636			
Rang	2	2			

Broj poslovnih subjekata(31.12.2016.)

	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Primorsko-goranska županija	21 411	73,41	12 191	41,80	8 320	28,53
Istarska županija	19 247	92,45	11 239	53,99	6 376	30,63
Ukupno	40 658	81,34	23 430	46,88	14 696	29,40
Rang		2		2		1

Nezaposlenost, godišnji prosjek 2016.

	%
Primorsko-goranska županija	10,4
Istarska županija	6,1
Prosjeak	8,3
Rang	6

Ljudski kapital

	Broj stanovnika 2015.	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina 2011.	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina 2011.
Primorsko-goranska županija	291 654	0,3	20,07
Istarska županija	208 180	0,3	16,57
Ukupno/Prosjeak	499 834	0,3	18,32

Dalmacija

	Površina	Broj stanovnika (2015.)
Dubrovačko-neretvanska	1 781 km ²	122 280
Splitsko-dalmatinska	4 540 km ²	453 155
Šibensko-kninska	2 984 km ²	104 315
Zadarska	3 646 km ²	170 168
Ukupno	12 951 km ²	849 918

	Indeks razvijenosti %	BDP pc u EUR	Rang konkurentnosti	Rang kvalitete poslovnog okruženja	Rang kvalitete poslovnog sektora
	2013.	2014.	2013.	2013.	2013.
Zadarska županija	106,39	8 197	6	3	8
Šibensko-kninska županija	80,93	8 068	14	16	15
Splitsko-dalmatinska županija	93,75	7 808	9	7	11
Dubrovačko-neretvanska županija	120,84	10 177	10	10	10
Prosjek	100,48	8 562,5			
Rang	3	3			

Broj poslovnih subjekata (31.12.2016.)

	Broj registriranih pravnih osoba	Broj registriranih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj aktivnih pravnih osoba	Broj aktivnih pravnih osoba (na 1000 stanovnika)	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja	Broj registriranih obrta i slobodnih zanimanja (na 1000 stanovnika)
Zadarska županija	8 745	51,39	4 862	28,57	4 149	24,38
Šibensko-kninska županija	5 482	52,55	2 746	26,32	2 255	21,62
Splitsko-dalmatinska županija	26 295	58,03	14 678	32,39	10 597	23,38
Dubrovačko-neretvanska županija	7 903	64,63	4 444	36,34	3 618	29,59
Ukupno	48 425	56,98	26 730	31,45	20 619	24,26
Rang		3		3		2

Nezaposlenost, godišnji prosjek 2016.

	%
Zadarska županija	12,2
Šibensko-kninska županija	18,1
Splitsko-dalmatinska županija	19,6
Dubrovačko-neretvanska županija	13,6
Prosjek	15,9
Rang	4

Ljudski kapital

	Broj stanovnika 2015.	Udio (%) nepismenih u stanovništvu starom 10 i više godina 2011.	Udio (%) visoko obrazovanih u stanovništvu starijem od 15 godina 2011.
Zadarska županija	170 168	1,5	14,79
Šibensko-kninska županija	104 315	2	13,21
Splitsko-dalmatinska županija	453 155	0,8	18,00
Dubrovačko-neretvanska županija	122 280	0,4	18,72
Ukupno/Prosjeak	849 918	1,175	16,18

Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti po „regijama“ oscilira, uz različite motive

Poduzetnička aktivnost po „regijama“ mjerena TEA indeksom oscilira u razdoblju 2014.-2016., ali rast poduzetničke aktivnosti pokazuje „regija“ Lika i Banovina, a pad Dalmacija. Uključivanjem razloga za ulazak u poduzetničku aktivnost (uočena prilika ili nužnost) slika o rasprostranjenosti poduzetničke aktivnosti se mijenja (Tablica 28 i Tablica 29).

Tablica 28 Regionalna dimenzija poduzetničkog kapaciteta Hrvatske – TEA indeksi, %

Godina	Zagreb okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2014.	9,5	5,8	8,8	4,4	6,8	9,2	8,0
2015.	8,2	3,9	7,7	4,4	11,8	9,0	7,7
2016.	11,4	5,7	8,1	7,5	7,5	7,7	8,4

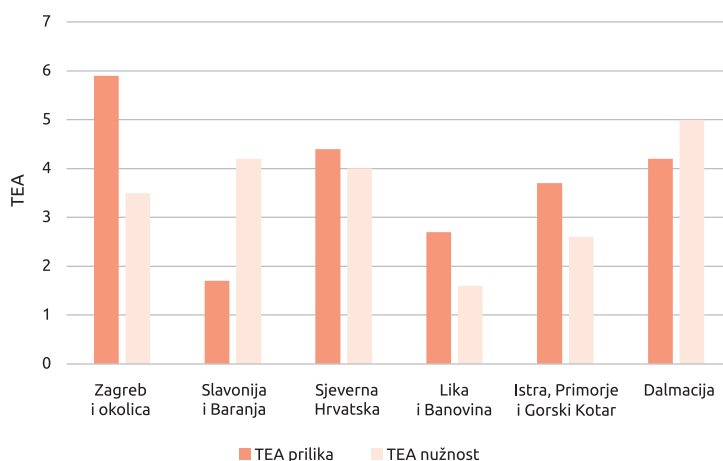
Tablica 29 Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj – TEA prilika i TEA nužnost, %

Regija	2014.		2015.		2016.	
	TEA prilika	TEA nužnost	TEA prilika	TEA nužnost	TEA prilika	TEA nužnost
Zagreb i okolica	5,9	3,5	5,0	3,2	8,2	2,5
Slavonija i Baranja	1,7	4,2	2,4	1,5	3,6	2,0
Sjeverna Hrvatska	4,4	4,0	4,6	2,8	4,9	3,2
Lika i Banovina	2,7	1,6	1,1	3,4	3,1	4,4
Istra, Primorje i Gorski Kotar	3,7	2,6	7,2	4,6	6,5	1,0
Dalmacija	4,2	4,8	5,5	3,5	4,6	2,8
Hrvatska	4,1	3,7	4,6	3,1	5,6	2,6

Rast poduzetničke aktivnosti (mjereno TEA indeksom) u Lici i Banovini praćen je rastom pokretanja poslovnog pothvata zbog nužde, a pad poduzetničke aktivnosti u Dalmaciji praćen je padom pokretanja poslovnog pothvata zbog nužde (Slika 10 i Slika 11).

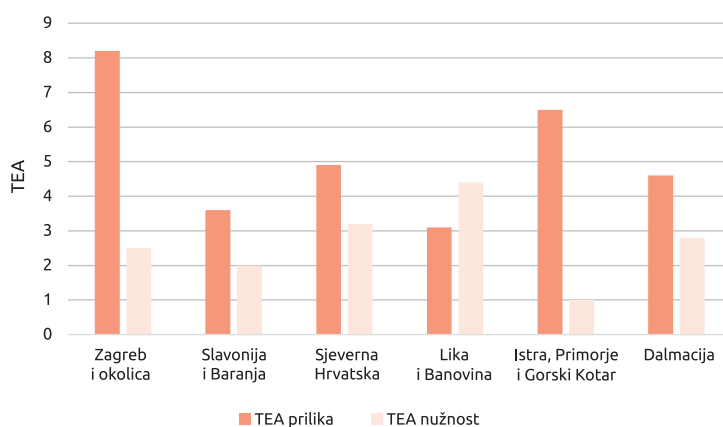
Slika 11 Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj – TEA prilika i TEA nužnost, 2014.

2014.	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija
TEA Prilika %	5,9	1,7	4,4	2,7	3,7	4,2
TEA Nužnost %	3,5	4,2	4,0	1,6	2,6	4,8

Slika 12. Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj – TEA prilika i TEA nužnost, 2016.

2016.	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija
TEA Prilika %	8,2	3,6	4,9	3,1	6,5	4,6
TEA Nužnost %	2,5	2,0	3,2	4,4	1,0	2,8

Lika i Banovina ima najniži motivacijski indeks (omjer ranih poduzetničkih pothvata pokrenutih iz uočene prilike ili nužnosti), čak ispod jedan u 2015. i 2016. godini, što znači da su ljudi češće ulazili u poduzetničku aktivnost zbog nužde. Nepovoljne omjere imaju i Dalmacija, te Slavonija i Baranja (obje regije su imale i motivacijski indeks ispod jedan). U 2016. godini u „regijama“ Istra, Primorje i Gorski Kotar, te Zagreb i okolina evidentan je značajan skok u motivacijskom indeksu, što upućuje na povećanje broja poduzetničkih pothvata zbog uočene prilike i pad poduzetničkih pothvata pokrenutih iz nužde (Tablica 30).

Tablica 30 Regionalna dimenzija motiviranosti za poduzetničko djelovanje u Hrvatskoj
– motivacijski indeks (TEA Prilika/TEA Nužnost)

Godina	Zagreb i okolica	Slavonija i Baranja	Sjeverna Hrvatska	Lika i Banovina	Istra, Primorje i Gorski Kotar	Dalmacija	Hrvatska
2014.	1,7	0,4	1,1	1,7	1,4	0,9	1,1
2015.	1,6	1,6	1,7	0,3	1,6	1,6	1,5
2016.	3,3	1,8	1,5	0,7	6,5	1,6	2,2

Dugotrajno najniži motivacijski indeks Like i Banovine (1,1 u 2012. godini, 0,8 u 2013. godini) zahtijeva pažnju brojnih institucija. Rast poduzetničke aktivnosti, mjerene TEA indeksom, u „regiji“ Lika i Banovina (Tablica 28) rezultat je poduzetničke aktivnosti onih koje je na to natjerala nužnost (nezaposlenost). To su upravo situacije koje treba prepoznati i lokalna uprava i država i obrazovne institucije i institucije koje pružaju profesionalne usluge malim poduzećima, jer su poduzetnički pothvati ljudi koji su nastali zbog nužnosti a ne zbog uočene prilike, rizičniji i u pravilu imaju kratkoročniji poslovni horizont.

Razlike u poduzetničkoj aktivnosti unutar neke zemlje povezane su i sa razlikama u razvijenosti pojedinog područja – prikazani podaci za Hrvatsku to potvrđuju. Zbog toga su pokazatelji o TEA indeksima po „regijama“ Hrvatske komplementarni s „tvrdim“ pokazateljima opće (ne)razvijenosti tih područja: indeksom razvijenosti, BDP po stanovniku i razinom nezaposlenosti (Tablica 31):

Tablica 31 Razvojni profili „regija“ u Hrvatskoj, 2016

„Regija“	Indeks razvijenosti		BDP pc 2014		Nezaposlenost 2016.		Poduzetnička aktivnost 2016.			
	%	Rang	EUR	Rang	%	Rang	Nova poduzetnička aktivnost		Motivacijski indeks	
							TEA	Rang	TEA Prilika/TEA Nužnost	Rang
Zagreb i okolica	155,34	1	12.901	1	10,8	5	11,4	1	3,3	2
Slavonija i Baranja	29,26	6	6.357,5	6	23,4	1	5,7	6	1,8	3
Sjeverna Hrvatska	52,38	5	7.484,3	5	16,4	3	8,1	2	1,5	5
Lika i Banovina	53,29	4	7.620	4	22,2	2	7,5	4	0,7	6
Istra, Primorje i Gorski Kotar	148,01	2	12.636	2	8,3	6	7,5	4	6,5	1
Dalmacija	100,48	3	8.562,5	3	15,9	4	7,7	3	1,6	4

Analiza regionalne distribucije poduzetničke aktivnosti i „tvrdih“ pokazatelja regionalne razvijenosti pokazuje visoku razinu međusobnog dopunjavanja. Motivacijski indeks najviši je u dvije najrazvijenije (mjereno indeksom razvijenosti i BDP pc) „regije“ (Istra, Primorje i Gorski Kotar; Zagreb i okolica), u Lici i Banovini je ispod 1, a u ostalim regijama ne dostiže niti 2, što govori o visokom učešću poduzetničkih pothvata pokrenutih iz nužde.

Ujednačavanje poduzetničke aktivnosti po regijama, ali i jačanje motivacijskog indeksa (tj. povećanje poduzetničkih pothvata koji su pokrenuti zbog uočene prilike, a ne nužde), odrazit će se s vremenskim pomakom na promjene u vrijednostima bruto domaćeg proizvoda po stanovniku i smanjenju nezaposlenosti. Očekivana promjena ovisi i o tome u kojoj mjeri će pokrenute poduzetničke aktivnosti biti dovoljno vitalne da se razviju u „odrasle“ pothvate.

4 Poduzetnički ekosustav Hrvatske u međunarodnoj perspektivi 2014.-2016.

Pristup novcima

Vladine politike prema poduzetništvu

Vladini programi za poduzetništvo

Obrazovanje

Komercijalna i profesionalna infrastruktura

Transfer istraživanja i razvoja

Otvorenost tržišta

Fizička infrastruktura

Kulturne i društvene norme

Djelotvornost poduzetničkog ekosistema

Fenomen poduzetničkog djelovanja rezultat je kompleksne interakcije pojedinca s okolinom, koja može biti poticajna ili ograničavajuća za bilo koju fazu životnog ciklusa poduzetničkog djelovanja: od percepcije prilika, oblikovanja namjera do pokretanja poslovnog pothvata, te od upravljanja rastom do prestanka djelovanja.

Poduzetnički ekosustav u GEM konceptualnom okviru (Slika 1, Poglavlje 1) opisan je različitim komponentama, koje uz makro-ekonomske politike stvaraju kontekst karakterističan za svaku pojedinu zemlju unutar kojeg se događaju poduzetničke aktivnosti na osobnoj razini.

Raspoloživost i razinu kvalitete pojedine komponente poduzetničkog ekosustava u GEM istraživanju procjenjuju eksperti, čiji izbor se temelji na njihovoj reputaciji poznavanja specifične komponente poduzetničke okoline. Uzorak eksperata sastoji se od poduzetnika – praktičara, znanstvenika koji se istraživački bave poduzetništvom, funkcionera u vladinim institucijama, eksperata iz financijskog, obrazovnog i nevladinog sektora, te eksperata iz područja infrastrukture (fizičke, profesionalne i komercijalne).

Eksperti ocjenjuju poduzetničku okolinu korištenjem standardiziranog upitnika u kojem se s 52 tvrdnje opisuju komponente poduzetničke okoline (u pravilu jedna komponenta opisana je sa 4 do 8 tvrdnji). Izražavanjem svog slaganja/neslaganja s pojedinim tvrdnjama ocjenama 1 do 5, pri čemu 1 znači potpuno neslaganje, a 5 potpuno slaganje dobiva se procjena svake pojedine komponente poduzetničke okoline.²⁴

Tvrdnje su grupirane tako da formiraju mjerne instrumente²⁵ kojima je moguće interpretirati percepciju eksperata u pogledu:

- raspoloživosti i strukture izvora financiranja za poduzetnike,
- vladinih politika,
- vladinih programa usmjerenih poticanju poduzetništva,
- obrazovnih programa usmjerenih na razvoj poduzetničkih kompetencija,
- prijenosa znanja i tehnologije,
- kvalitete profesionalnih i potpornih institucija,
- otvorenosti tržišta,
- raspoloživosti fizičke infrastrukture,
- kulturnih i društvenih normi.

²⁴ Od 2015. godine koristi se Likertova skala u rasponu od 1-9, ali su rezultati za 2015. i 2016. godinu transponirani na skalu od 1-5, radi usporedivosti s prethodnim godinama.

²⁵ Cronbach Alpha test s vrijednostima između 0,7 i 0,89 ukazuje na visoku pouzdanost mjernih instrumenata, što daje kredibilitet procjenama kvalitete poduzetničke okoline.

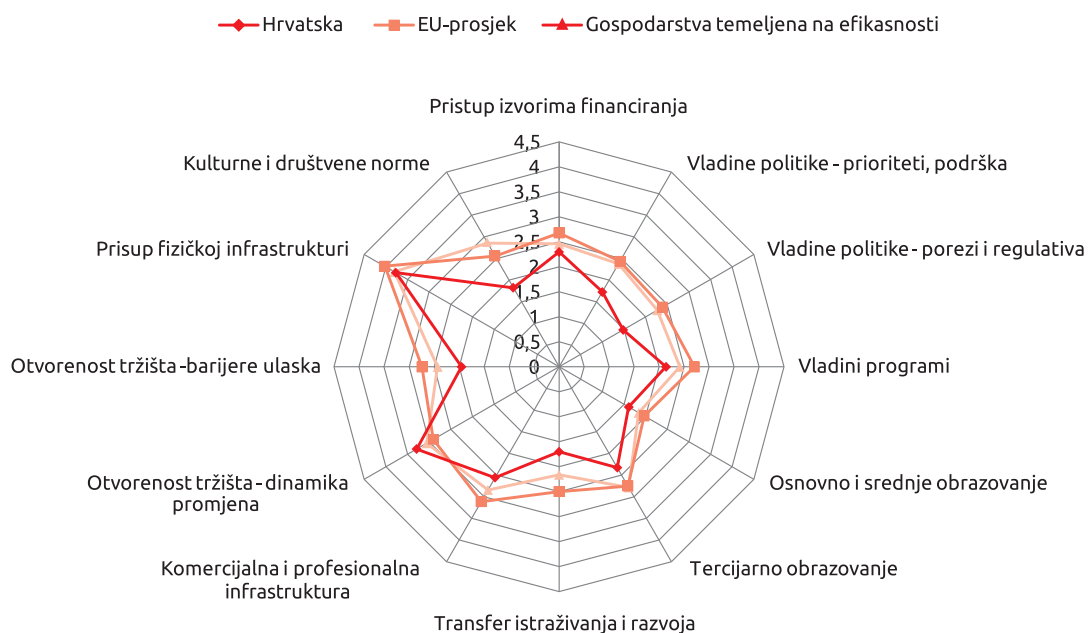
U pojedinim godinama dodaju se tvrdnje vezane za specifične teme istraživanja, kao na primjer u 2015. godini o društvenom poduzetništvu, a 2016. godine o poduzetništvu osoba iznad 50 godina starosti. U prijašnjim godinama (do 2013. godine) bile su i teme o odnosu prema ženama u poduzetništvu i o stavu prema rastućim poduzećima.

Ekspertno ocjenjivanje poduzetničke okoline, uz pretpostavku kontinuiranog sudjelovanja u GEM istraživanjima omogućuje:

- vrednovanje percepcije kvalitete svake komponente, pri čemu ocjena iznad 3 signalizira pozitivnu vrijednost (stimulirajuću okolinu), a ocjena ispod 3 negativnu vrijednost pojedine komponente (destimulirajuću okolinu),
- uočavanje promjena u percepciji kvalitete pojedinih komponenti poduzetničke okoline u vremenu (u Hrvatskoj, od 2002. godine). Ovim izvještajem prezentiraju se pokazatelji za razdoblje 2014.-2016. godina.
- usporedbe razlika između percepcije kvalitete pojedine komponente poduzetničke okoline u prostoru (tj. između zemalja sudionica GEM istraživanja).

U 2016. godini poduzetnički ekosustav u Hrvatskoj i dalje značajno zaostaje po kvaliteti od prosjeka ocjena poduzetničkog ekosustava u 22 EU zemlje uključene u GEM istraživanje, ali i od prosjeka zemalja čijoj razvojnoj razini Hrvatska pripada (gospodarstva temeljena na efikasnosti)²⁶ (Slika 13). Jedino je dinamičnost promjena na internom tržištu veća od prosjeka skupina s kojima se Hrvatska uspoređuje.

Slika 13 Ocjene eksperata o kvaliteti poduzetničkog ekosustava u Hrvatskoj, 2016. - usporedba s prosjekom EU i zemljama čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti

Kako bi se dobio uvid u promjene o percepciji kvalitete poduzetničkog ekosustava, u tablicama 32 do 44 prezentirane su prosječne ocjene za svaku od devet komponenti poduzetničke okoline u Hrvatskoj za razdoblje 2014.-2016. godine, s mogućnošću usporedbe s prosjekom EU zemalja uključenih u GEM istraživanje, te sa najbolje i najlošije ocijenjenim komponentama poduzetničke okoline u pojedinoj godini unutar grupe EU zemalja. Usporedba s najbolje ocijenjenim komponentama poduzetničkog ekosustava u svim zemljama uključenim u GEM istraživanje u 2016. godini (66 zemalja) proširuje platformu učenja iz najbolje prakse oblikovanja poduzetničkog ekosustava.

²⁶ U 2016 GEM globalnom izvještaju i u ovom izvještaju u skupinu zemalja čija gospodarstva su temeljena na efikasnosti uključene su i zemlje s gospodarstvima koja su u tranziciji između efikasnosti i inovativnosti.

Pristup novcima

Po ocjenama kvalitete pristupa novcima (Tablica 32) Hrvatska u cijelom promatranom razdoblju zaostaje za prosjekom EU zemalja uključenih u GEM istraživanje i bliža je po ocjenama najlošijima. Iako na tržištu novca postoji značajna ponuda bankarskih kredita, u Hrvatskoj se problem nedostatka odgovarajuće vrste novca za rizičnije poduzetničke pothvate, kao što su poduzetnički pothvati u fazi pokretanja ili u fazi intenzivnog rasta (poslovni anđeli, rizični kapital) ponavlja u svim godinama GEM istraživanja.

Tablica 32 Pristup novcima, Hrvatska i EU zemlje

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2014.	2,3	2,7	3,4	Belgija	2,1	Grčka
2015.	2,0	2,7	3,4	Nizozemska	1,8	Grčka
2016.	2,3	2,7	3,3	Nizozemska	2,0	Cipar

Od 66 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2016. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničkog ekosustava ima Indija (3,4).

Kako se mogla u Hrvatskoj stvoriti kultura ne-plaćanja?

Likvidnost je žila kucavica gospodarskog sustava i ona ne razlikuje velike i male, sistemski važne ili nevažne. Zašto je razgovor o likvidnosti utihnuo – javnost, svi mi, imamo pravo znati tko to ne plaća u rokovima – jesu li to sistemski važna ili sistemski nevažna poduzeća?

Od 2013. godine smo članica EU, gdje postoji direktiva o zakašnjelim plaćanjima od 2011. godine (Late Payment Directive 2011/7/EU), koja regulira komercijalne transakcije između države / javnih institucija i poslovnog sektora, te komercijalne transakcije unutar poslovnog sektora.

Država / javne institucije moraju plaćati za kupljenu robu i usluge unutar 30 dana ili u vrlo izuzetnim slučajevima unutar 60 dana.

Poduzeća u svojim međusobnim transakcijama moraju plaćati unutar 60 dana, ali mogu ugovoriti i duže robove plaćanja uz pretpostavku da to nije jako loše („not grossly unfair“) za dobavljača.

U slučaju zakašnjelog plaćanja, dobavljači imaju automatsko pravo na kamate za zakašnjela plaćanja i minimalno 40 € naknade za troškove naplate potraživanja.

I dalje, u članku 2(6) ove direktive, zakonski propisana kamata na zakašnjelo plaćanje je SUMA i) referentne kamatne stope Europske centralne banke (ili referentne kamatne stope centralne banke zemlje članice čija valuta nije EUR – što je naš slučaj) + ii) najmanje 8 postotnih poena.

Razlozi za ovu direktivu su u ocjeni da kašnjenje u plaćanju ugrožava posebno mala i srednja poduzeća, jer svaki prekid u toku novca znači za ta poduzeća razliku između solventnosti i stečaja. Pri tome, posebno se naglašava da zemlje članice mogu usvojiti zakonsko reguliranje plaćanja koja su VIŠE U KORIST vjerovnika, nego što to osigurava ova Direktiva. Zbog nelikvidnosti, mala i srednja poduzeća imaju problem s dobivanjem kredita, što dalje pogoršava likvidnost u cijelom gospodarstvu.

U izvještaju podnesenom Europskom parlamentu u 2016. godini o implementaciji Direktive posebno se preporuča članicama EU:

- Pozicionirati problem kašnjenja u plaćanju visoko na političkoj agendi
- Razvijati i primjenjivati inicijative za stvaranje kodeksa brzog plaćanja, ali i isticanja dobrih primjera i javnog sramoćenja onih koji to ne poštuju

Zašto se takva izvješća ne podnose Saboru?

Vladine politike prema poduzetništvu

Vladine politike se u GEM istraživanju promatraju kroz dva aspekta: vladine politike kojima se identificiraju prioritete i podrška poduzetništvu i vladine politike usmjerene prema pojednostavljenju regulatornog okvira unutar kojeg se odvija i poduzetnička aktivnost. Ocjene obje skupine vladinih politika (Tablica 33 i Tablica 34) u cijelom su promatranom razdoblju niže od prosjeka za EU zemlje, a ujedno su i među najnižim ocjenama u usporedbi s ostalim komponentama poduzetničke okoline u Hrvatskoj (vidjeti Tablicu 47). Posebno niske ocjene su za vladine politike prema regulatornom okviru i to značajno niže od prosjeka EU zemalja (u 2015. i 2016. godini Hrvatska je imala najniže ocijenjene vladine politike prema regulatornom okviru, od svih EU zemalja). Od devet najniže ocijenjenih tvrdnji u vezi komponenti poduzetničke okoline u razdoblju 2012.-2016²⁷. godina čak pet je vezano za vladine politike (Tablica 46) (nemogućnost dobivanja svih potrebnih dozvola i potvrda u roku od tjedan dana; nova i rastuća poduzeća teško se nose s birokracijom, pravnim i regulatornim zahtjevima; država ništa ne čini da promijeni nepovoljni položaj novih poduzeća prilikom sudjelovanja u javnim nabavkama; porezni teret za nova i rastuća poduzeća; nekonzistentnost poreske politike).

Tablica 33 Vladine politike – prioritete i podrške, Hrvatska i EU zemlje

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2014.	2,2	2,7	3,4	Luksemburg	2,1	Grčka
2015.	1,8	2,5	4,0	Belgija	1,7	Mađarska
2016.	1,7	2,4	3,6	Francuska	1,7	Bugarska

Od 66 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2016. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničkog ekosustava ima Francuska (3,6).

Tablica 34 Vladine politike – brzina i lakoća regulatornog funkcioniranja, Hrvatska i EU zemlje

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2014.	1,6	2,4	3,6	Estonija	1,5	Italija
2015.	1,4	2,4	3,5	Portugal	1,4	Hrvatska
2016.	1,5	2,4	3,8	Estonija	1,5	Hrvatska

Od 66 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2016. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničkog ekosustava ima Hong Kong (4,2).

²⁷ U cilju snažnijeg argumentiranja potrebe da se promjene moraju dogoditi, u ovoj analizi najlošije ocijenjenih komponenti poduzetničkog ekosustava korišteno je razdoblje 2012.-2016.

Provoditi zakonsko načelo „samo jednom“ (once-only)

Institucije opće države ne smiju tražiti isti podatak od iste osobe više puta, nego podatke razmjenjuju kroz međusobnu komunikaciju i interoperabilnost. To znači ukidanje obaveze dostave: izvoda iz registra, dokaza o radnom iskustvu, prebivalištu, potvrde o nekažnjavanju, dostave dokumenata koji ne smiju biti stariji od tri do šest mjeseca, uvjerenja o zdravstvenoj sposobnosti i dr.

Zašto opet o ovom načelu? I prošle godine smo o tome pisali u GEM izvještaju.

Zato što je sredinom travnja 2017. godine najavljen projekt DRŽAVA BEZ PAPIRA, kao novina za građane. Zašto sada, u 2017., kada je sve to već definirano Zakonom o općem upravnom postupku (NN 47/2009), ali uglavnom bez primjene, zatim Zakonom o uslugama (NN 80/11) koji nalaže uklanjanje administrativnih duplikacija i Zakonom o državnoj informacijskoj infrastrukturi (NN 92/14).

U Zakonu o općem upravnom postupku (NN 47/09), Glava II. POSTUPAK RJEŠAVANJA UPRAVNE STVARI sve to je rečeno:

Članak 47.

(1) Službena osoba utvrđuje sve činjenice i okolnosti bitne za rješavanje o upravnoj stvari.

(2) Službena osoba pribavit će po službenoj dužnosti podatke o činjenicama o kojima službenu evidenciju vodi javnopravno tijelo kod kojeg se vodi postupak, odnosno drugo javnopravno tijelo ili sud.

Je li projekt DRŽAVA BEZ PAPIRA nešto novo? Što se napravilo od 2009. godine kada je to već bilo i zakonski definirano? Je li netko odgovarao zbog toga što se 8 godina poslije opet govori o istom, a čak se i ne spominju zakoni kojima je to regulirano? Je li se netko ispričao građanima zašto se to ne primjenjuje, nego građani troše vrijeme i novac na nešto što je već bilo obećano i zakonski čak i regulirano?

Vladini programi za poduzetništvo

Vladini programi prema poduzetništvu (Tablica 35) bolje su ocjenjeni od vladinih politika prema prioritetima i podrškama, ali i dalje su ocjene u svim godinama ispod prosjeka EU zemalja i bliže su najlošijima.

Tablica 35 Vladini programi, Hrvatska i EU zemlje

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2014.	2,3	2,8	3,6	Austrija	2,0	Grčka
2015.	2,0	2,7	3,6	Luksemburg	1,8	Grčka
2016.	2,1	2,7	3,8	Austrija	1,8	Grčka

Od 66 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2016. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničkog ekosustava ima Austrija (3,8).

Obrazovanje

Jedna od ključnih komponenti poduzetničke okoline je obrazovanje za poduzetničke kompetencije, koja je definirana i ključnom cjeloživotnom kompetencijom²⁸. To potvrđuju i podaci o tome da su obrazovnije osobe češće poduzetničke aktivne od manje obrazovanih. (Tablica 26, Poglavlje 3). Vrednujući odvojeno osnovno i srednje obrazovanje (Tablica 36) od tercijarnog (Tablica 37) vidi se da je u svim godinama tercijarno obrazovanje bolje ocijenjeno s obzirom na svoj doprinos stvaranju poduzetničkih kompetencija. Zabrinjavajuće je da u 2015. godini Hrvatska ima najniže ocjene u EU za doprinos obje razine obrazovanja razvoju poduzetničkog kapaciteta mladih ljudi, te da je u ostalim godinama bliža najlošijima. Među devet najniže ocijenjenih tvrdnji u razdoblju

²⁸ RECOMMENDATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006/962/EC)

2012.-2016. (Tablica 46) je i tvrdnja o tome da osnovno i srednjoškolsko obrazovanje ne doprinosi razvoju poduzetničkih kompetencija i razumijevanju tržišnog gospodarstva (i to u svim godinama osim u 2012. godini). Komponenta obrazovanja za poduzetničke kompetencije svugdje u svijetu percipirana je kao nedovoljno kvalitetna (jer su i najveće vrijednosti manje od 3). Stoga je za Hrvatsku veliki izazov proučiti najbolju praksu europskih zemalja koje su referentne za koncipiranje obrazovanja za poduzetničke kompetencije (npr. Nizozemska i Danska) te Portugala koji je u zanjih nekoliko godina učinio značajne pomake u tom području.

Tablica 36 Osnovno i srednje obrazovanje, Hrvatska i EU zemlje

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2014.	1,7	2,1	3,0	Danska	1,5	Grčka
2015.	1,3	2,1	3,4	Portugal	1,3	Hrvatska
2016.	1,6	2,0	3,3	Nizozemska	1,4	Austrija

Od 66 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2016. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničkog ekosustava ima Nizozemska (3,3).

Tablica 37 Tercijarno obrazovanje, Hrvatska i EU zemlje

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2014.	2,4	2,8	3,4	Danska	2,3	Grčka
2015.	2,1	2,7	3,4	Nizozemska	2,1	Hrvatska
2016.	2,3	2,8	3,6	Nizozemska	2,0	Poljska

Od 66 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2016. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničkog ekosustava ima Nizozemska (3,6).

Komercijalna i profesionalna infrastruktura

Komercijalna i profesionalna infrastruktura obuhvaća institucije koje pružaju poslovne usluge (od obuke do savjetovanja, od povezivanja s investitorima do izrade projekata) u izgradnji kompetencija poduzetničkog djelovanja (prepoznavanje prilika, samopouzdanje, znanje i vještine, umrežavanje, proaktivnost) (Tablica 38). Hrvatska ponovo, u svim promatranim godinama, ima ispodprosječne ocjene za kvalitetu te komponente poduzetničke okoline u odnosu na EU zemlje, a u 2016. godini je i zemlja s najlošijom ocjenom. Iako je Hrvatska značajno investirala u razvoj ove infrastrukture (centri za poduzetništvo, poduzetničke zone, razvojne agencije, inkubatori...) s obzirom na ocjenu efekata nužno je temeljito analizirati postojeći pristup, jer ekstenzivna institucionalna prisutnost nije i garancija adekvatnosti i kvalitete usluga..

Tablica 38 Komercijalna i profesionalna infrastruktura, Hrvatska i EU zemlje

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2014.	2,9	3,3	3,9	Litva	2,7	Slovenija
2015.	2,6	3,1	3,8	Belgija	2,6	Italija
2016.	2,6	3,1	3,7	Latvija	2,6	Hrvatska

Od 66 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2016. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničkog ekosustava ima Latvija (3,7).

Transfer istraživanja i razvoja

Djelotvorni transfer znanja s istraživačkih institucija u poslovnu praksu od presudne je važnosti za jačanje inovativnog kapaciteta poduzeća (Tablica 39). Po kvaliteti ove komponente, Hrvatska je u sve tri promatrane godine najlošija od svih EU zemalja uključenih u GEM istraživanje.

Tablica 39 Transfer istraživanja i razvoja, Hrvatska i EU zemlje

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2014.	2,0	2,6	3,0	Belgija	2,0	Hrvatska
2015.	1,8	2,5	3,2	Luksemburg	1,8	Hrvatska
2016.	1,7	2,5	3,2	Nizozemska	1,7	Hrvatska

Od 66 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2016. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničkog ekosustava ima Švicarska (3,4). Švicarski koncept transfera istraživanja i razvoja najbolje je bio ocjenjen i u 2015. (3,7) i u 2014. godini (3,6).

Ovu ekspertnu procjenu djelotvornosti transfera istraživanja i razvoja treba povezati s mišljenjima anketirane odrasle populacije o inovativnim kapacitetima „početničkih“ i „odraslih“ poslovnih pothvata. Iako su poduzeća u Hrvatskoj tehnološki bolje opremljena od prosjeka EU zemalja (Tablica 12 i Tablica 13, poglavlje 2), po inovativnosti proizvoda su daleko od najboljih u EU (Tablica 14 i Tablica 15). Bolja suradnja istraživačkog i poslovnog sektora bi vjerojatno doprinijela da se ulaganja u tehnološku opremljenost kapitaliziraju kroz inovativnije proizvode o kojima ovisi konkurentnost, koja je pretpostavka jačanja kapaciteta rasta poduzeća.

Poražavajuća činjenica o padu ionako niske razine kvalitete ove važne komponente poduzetničkog ekosustava u Hrvatskoj zahtijeva analizu razloga takvog stanja. Uvidom u ocjene pojedinih dimenzija kroz koje se promatra kvaliteta procesa transfera znanja iz istraživačkih institucija u poslovni sektor, nema niti jedne dimenzije koja nije oslabljena u razdoblju 2014.-2016. (Tablica 40):

Tablica 40 Ocjene dimenzija kojima se opisuje kvaliteta Transfera istraživanja i razvoja, Hrvatska

Izjava	2014.	2015.	2016.
Znanja o novoj tehnologiji, znanstvenim dostignućima i ostala znanja se efikasno prenose iz sveučilišnih i istraživačkih centara na nova i rastuća poduzeća.	1,92	1,53	1,6
Nova i rastuća poduzeća imaju jednak pristup novoj tehnologiji i istraživanjima kao i velika poduzeća.	1,87	1,72	1,62
Nova i rastuća poduzeća si mogu priuštiti najnoviju tehnologiju.	1,87	1,72	1,63
Postoji adekvatna financijska potpora vlade koja omogućuje da mala i rastuća poduzeća pribave novu tehnologiju.	2,39	2,13	2,03
Znanstvena i tehnološka infrastruktura efikasno podupire stvaranje svjetske klase tehnološki intenzivnih poslovnih pothvata u najmanje jednom području.	2	1,71	1,76
Postoji adekvatna potpora raspoloživa inženjerima i znanstvenicima kojom se olakšava komercijalizacija njihovih ideja kroz nova i rastuća poduzeća.	2,03	1,79	1,59

Transfer istraživačkih spoznaja u poslovni sektor važna je pretpostavka stvaranja konkurentnih, a kroz to i rastućih poduzeća. Tanka osnovica „odraslih“ poduzeća (Tablica 9) neće se mijenjati ako se ne poveća učešće rastućih poduzeća, a rastućih poduzeća nema, jer se tehnološka opremljenost (Tablice 12 i 13) ne transformira u inovativne, konkurentne proizvode (Tablice 14 i 15). Prekid ove negativne spirale moguće je ostvariti intervencijama u sve prikazane dimenzije transfera istraživanja i razvoja, što zahtijeva konzistentne politike u području znanosti, obrazovanja i financiranja inovativnosti. Bez toga, mala i srednja poduzeća u Hrvatskoj će biti osuđena na tržišta „crvenog oceana“.

Otvorenost tržišta

Otvorenost tržišta se u GEM istraživanju prati kroz dva aspekta: dinamičnost promjena i intenzitet barijera. U razdoblju 2014.-2016. Hrvatska pokazuje vrlo stabilne razlike između iznadprosječne ocjene za dinamičnost (Tablica 41) i ispodprosječne ocjene za tržište bez barijera²⁹ (Tablica 42). Dinamičnost tržišta generira prilike za pokretanje poslovnih pothvata i investiranje, pa je iznadprosječna ocjena te komponente poduzetničke okoline važna pretpostavka za stimuliranje intenzivne poduzetničke aktivnosti. Dugotrajnost problema s tržišnim barijerama (Hrvatska je imala tu komponentu ocijenjenu kao najlošiju u skupini EU zemalja ne samo u sve tri promatrane godine, nego i u 2012. i 2013. godini) upozorava i na dugotrajnost izgubljenih prilika, o čemu moraju voditi računa odgovorni za dizajniranje regulatornog okvira o kojem ovisi otvorenost tržišta.³⁰

Tablica 41 Otvorenost tržišta – dinamičnost promjena, Hrvatska i EU zemlje

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2014.	3,4	3,0	4,0	Poljska	2,3	Latvija
2015.	3,6	2,9	3,8	Poljska	2,1	Bugarska
2016.	3,3	2,9	3,8	Poljska	2,2	Portugal

Od 66 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2016. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničkog ekosustava imaju Kina i Južna Koreja (4,24).

Tablica 42 Otvorenost tržišta – barijere ulaska, Hrvatska i EU zemlje

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2014.	2,1	2,0	3,4	Danska	2,1	Hrvatska
2015.	1,8	2,7	3,7	Nizozemska	1,8	Hrvatska
2016.	2,0	2,7	3,7	Nizozemska	2,0	Hrvatska

Od 66 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2016. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničkog ekosustava ima Nizozemska (3,7), koja je s takvom ocjenom bila najbolja i 2015. godine.

Fizička infrastruktura

Fizičku infrastrukturu, kao komponentu poduzetničkog ekosustava, GEM istraživanje promatra kroz različite pod-komponente, od prometne, komunalne do telekomunikacijske. S ocjenama iznad 3, fizička infrastruktura (Tablica 43) djelovala je podržavajuće poduzetničkoj aktivnosti u Hrvatskoj, ali je i po tim visokim ocjenama kvaliteta te komponente poduzetničkog ekosustava tek na razini prosjeka EU zemalja ili neznatno niže.

²⁹ Tvrdnje kojima se opisuje tržište bez barijera su: mogućnosti novih i rastućih poduzeća u prevladavanju barijera ulaska na tržište, te ostvarivanju prava na lojalno tržišno natjecanje.

³⁰ Problem administrativnih barijera identificiran je i drugim međunarodnim istraživanjima kojima je obuhvaćena Hrvatska: npr. istraživanje lakoće obavljanja poslovnih aktivnosti kroz Doing Business istraživanje Svjetske Banke; istraživanje konkurentnosti kroz godišnje izvještaje Svjetskog gospodarskog foruma; istraživanje korupcije koje obavlja Transparency International.

Tablica 43 Pristup fizičkoj infrastrukturi, Hrvatska i EU zemlje

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2014.	3,7	3,9	4,8	Nizozemska	2,8	Poljska
2015.	3,8	3,8	4,5	Finska	2,1	Portugal
2016.	3,8	4,0	4,7	Nizozemska	3,1	Italija

Od 66 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2016. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničkog ekosustava ima Hong Kong (4,8).

Kulturne i društvene norme

Sistem vrijednosti nekog društva temelji se na kulturnim i društvenim normama, koje se u GEM istraživanju definiraju kao ukupnost atributa samoodređenja, inicijativnosti, odgovornosti za izbor (kapacitet preuzimanje rizika) i kreativnosti. Sve što se događa u društvu svoje uporište ima u kulturnim i društvenim normama, pa tako i oblikovanje poduzetničkog ekosustava i osobnog poduzetničkog ponašanja.

Promjene u kulturnim i društvenim normama su najteže, najkompleksnije i najdugoročnije, što pokazuje relativna stabilnost ocjena, ne samo u Hrvatskoj nego i u prosjeku EU zemalja (Tablica 44). U svim promatranim godinama 2014.-2016. (ali i u 2012. godini) Hrvatska ima najniže ocjene za tu komponentu poduzetničkog ekosustava, što samo upozorava da ukoliko se žele ostvariti promjene, tada su potrebne fokusirane, dugoročne i međusobno konzistentne strategije, komplementarne politike, te suradnja između brojnih aktera u tim procesima (obrazovanje, vlada, poslovni sektor, civilni sektor).

Tablica 44 Kulturne i društvene norme, Hrvatska i EU zemlje

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2014.	2,0	2,7	3,6	Nizozemska	2,0	Hrvatska
2015.	1,6	2,6	3,5	Nizozemska	1,6	Hrvatska
2016.	1,8	2,6	3,8	Estonija	1,8	Hrvatska

Od 66 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2016. godini najvišu ocjenu za ovu komponentu poduzetničkog ekosustava ima Izrael (4,3), koji je s ocjenom 4,4 bio najbolji i 2015. godine. U 2014. godini na tom mjestu su bile SAD s ocjenom 3,7.

Povremeno se kroz prikupljanje ekspertnih ocjena o definiranim komponentama poduzetničkog ekosustava uključuje i neke druge teme (kao što je to bilo u 2015. godini s temom o društvenom poduzetništvu a u 2016. godini o poduzetništvu iznad 50 godina starosti). Budući da se radi o temama koje se u javnoj raspravi snažno percipiraju kroz perspektivu sistema društvenih vrijednosti, prikupljene informacije o stavovima o društvenom poduzetništvu i poduzetništvu iznad 50 godina će se prezentirati u okviru kategorije kulturnih i društvenih normi.

U 2015. godini prikupljeni su stavovi o društvenom poduzetništvu i to s aspekta vladine politike prema regulatornom okviru u kojem se društveno poduzetništvo ostvaruje (Tablica 35).

Tablica 45 Društveno poduzetništvo, Hrvatska i EU zemlje, 2015.

	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
Regulatorni okvir za nositelje društvenog poduzetništva	2,64	2,79	3,52	Bugarska	2,47	Irska
Stav potrošača, vladinih institucija i medija prema društvenom poduzetništvu	2,21	2,72	3,4	Nizozemska	2,08	Španjolska

Od 62 zemlje uključene u GEM istraživanje u 2015. godini najvišu ocjenu za regulatorni okvir ima Izrael (3,9), a za stav potrošača, vladinih institucija i medija prema društvenom poduzetništvu ima Malezija (3,6).

U 2016. godini ispitivan je stav prema poduzetništvu nakon 50 godina života. Eksperti su vrednovali niz od šest izjava koje ukazuju na dvije grupe čimbenika koje djeluju na poduzetničke aktivnosti nakon pedesete godine života. Čimbenici koji imaju pozitivan utjecaj na poduzetničke aktivnosti seniora uključuju iskustvo i stečeno znanje, općenito zdraviji i aktivniji životni stil, poticajne mjere namijenjene poduzetnicima u starijoj dobi i smanjene mogućnosti pronalaska posla. Nasuprot tome, stavovi kako je nakon pedesete potrebno planirati umirovljenje i dodatne prihode a ne pokretanje poslovnog pothvata i njegov rast djeluju kao barijere poduzetništvu nakon 50 godina života.

Zanimljivo je da je ovo jedno od rijetkih područja gdje se Hrvatska nalazi na razini prosjeka EU zemalja uključenih u GEM istraživanje (Tablica 46), gdje su s podjednakim ocjenama percipirani i poticajni i ograničavajući faktori.

Tablica 46 Poduzetništvo nakon 50 godina života, Hrvatska i EU zemlje, 2016.

	Hrvatska	EU	Najbolji	Najlošiji		
Poticajni čimbenici	3,3	3,5	4,0	Nizozemska 2,8	Bugarska/Latvija	
Ograničavajući čimbenici*	3,5	3,4	1,9	Italija	4,2	Španjolska

*Visoka ocjena percepcije o ograničavajućim čimbenicima upućuje na postojanje njihovog negativnog utjecaja na poduzetničke aktivnosti populacije starije od 50 godina. Stoga najnižu ocjenu treba tumačiti kao percepciju kvalitete a najvišu ocjenu kao percepciju ograničenja.

Od 66 zemalja uključenih u GEM istraživanje u 2016. godini najbolju percepciju o poticajnim čimbenicima za poduzetništvo nakon 50 godina života imaju eksperti u Nizozemskoj (4,0). Međutim, u Španjolskoj eksperti ocjenjuju visokim ocjenama prisustvo ograničavajućih čimbenika za poduzetništvo iznad 50 godina života (4,2).

Djelotvornost poduzetničkog ekosustava u Hrvatskoj

Djelotvornost poduzetničkog ekosustava ovisi o kapacitetu usklađenog djelovanja svih komponenti tog sustava. Integrativnost djelovanja poduzetničkog ekosustava zahtijeva koordinirane nacionalne politike u izgradnji svake komponente i efikasne mreže kompleksnih međusobnih veza. Polazište za takve intervencije je razumijevanje strukture poduzetničkog ekosustava i kvalitete svake pojedine komponente. GEM istraživanje u Hrvatskoj omogućava uvid u kvalitetu komponenti poduzetničkog ekosustava od 2002. godine. Ovim izvještajem prezentiraju se ekspertne ocjene u razdoblju 2014.-2016. (Tablica 47).

Tablica 47 Percepcija kvalitete poduzetničkog ekosustava u Hrvatskoj, 2014-2016

		Pristup izvorima financiranja	Vladine politike - prioriteti, podrška	Vladine politike - porezi i regulative	Vladini programi	Osnovno i srednje obrazovanje	Tercijarno obrazovanje	Transfer istraživanja i razvoja	Komercijalna i profesionalna infrastruktura	Otvorenost tržišta - dinamika promjena	Otvorenost tržišta - barijere ulaska	Prisup fizičkoj infrastrukturi	Kulturne i društvene norme
2014	Hrvatska	2,32	2,15	1,55	2,27	1,68	2,35	2,04	2,9	3,37	2,08	3,67	2,02
2015	Hrvatska	2,04	1,82	1,35	1,97	1,32	2,14	1,77	2,6	3,64	1,84	3,82	1,62
2016	Hrvatska	2,3	1,73	1,48	2,14	1,61	2,33	1,7	2,56	3,29	1,95	3,77	1,82

Ocjene su rezultat primjene skale 1 do 5, pri čemu je ocjena 3 razdjelnica na one komponente s ocjenama ispod 3 koje djeluju ograničavajuće na poduzetničku aktivnost, a ocjene iznad 3 upućuju na komponente koje doprinose stimuliranju poduzetničke aktivnosti.

Šest komponenti (vladine politike prema porezima i regulativi, vladine politike prema prioritetima, osnovno i srednje obrazovanje, transfer istraživanja i razvoja, tržišne barijere, kulturne i društvene norme) u svim promatranim godinama imaju ocjene ispod 2 ili niže. U grupi EU zemalja koje su sudjelovale u GEM istraživanjima u tom razdoblju, Hrvatska je u sve tri godine imala najlošije ocijenjene komponente transfera istraživanja i razvoja, kulturnih i društvenih normi, tržišne barijere.

Za finiju dijagnozu stanja, ali i dobivanje orijentacije na što treba djelovati, potrebno je znati zbog čega je pojedina komponenta poduzetničke okoline dobila dobru ili lošu ocjenu. U Tablici 48 prikazane su najviše ocijenjene tvrdnje o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj, a u Tablici 49 najniže ocijenjene tvrdnje. U ovoj analizi korišteni su podaci za razdoblje 2012.-2016. kako bi se naglasila dugotrajnost karakteristika pojedine najbolje ili najlošije komponente poduzetničkog ekosustava.

Tablica 48 Najviše ocijenjene tvrdnje o poduzetničkom ekosustavu u Hrvatskoj, 2012-2016.

Komponenta poduzetničke okoline	Izjava	Ocjena
Fizička infrastruktura	Novo ili rastuće poduzeće može otvoriti telefonsku liniju ili dobiti pristup internetu za oko tjedan dana.	2012.: 4,2 2013.: 4,2 2014.: 4,1 2015.: 4,5 2016.: 4,2
Fizička infrastruktura	Za novo ili rastuće poduzeće nije suviše skupo dobiti dobar pristup komunikacijskoj mreži (telefon, internet, itd.).	2012.: 4,0 2013.: 4,0 2014.: 4,1 2015.: 4,1 2016.: 4
Fizička infrastruktura	Fizička infrastruktura (ceste, komunalne usluge, komunikacija, odlaganje otpada) osiguravaju dobru potporu novim i rastućim poduzećima.	2014.: 3,8 2015.: 3,9 2016.: 3,7
Fizička infrastruktura	Novo i rastuće poduzeće može podnijeti troškove osnovnih komunalnih usluga (plin, voda, električna energija, kanalizacija).	2014.: 3,6
Otvorenost tržišta – dinamika promjena	Tržište roba i usluga namijenjenih poslovnom sektoru (poduzećima) se dramatično mijenja iz godine u godinu.	2015.: 3,7
Poslovna i profesionalna infrastruktura	Novim i rastućim poduzećima, lagano je dobiti dobre bankarske usluge (tekući računi, devizne transakcije, akreditivi, i sl.)	2014.: 3,5

Tablica 49 Najniže ocijenjene tvrdnje o poduzetničkom ekosustavu u Hrvatskoj, 2012-2016.

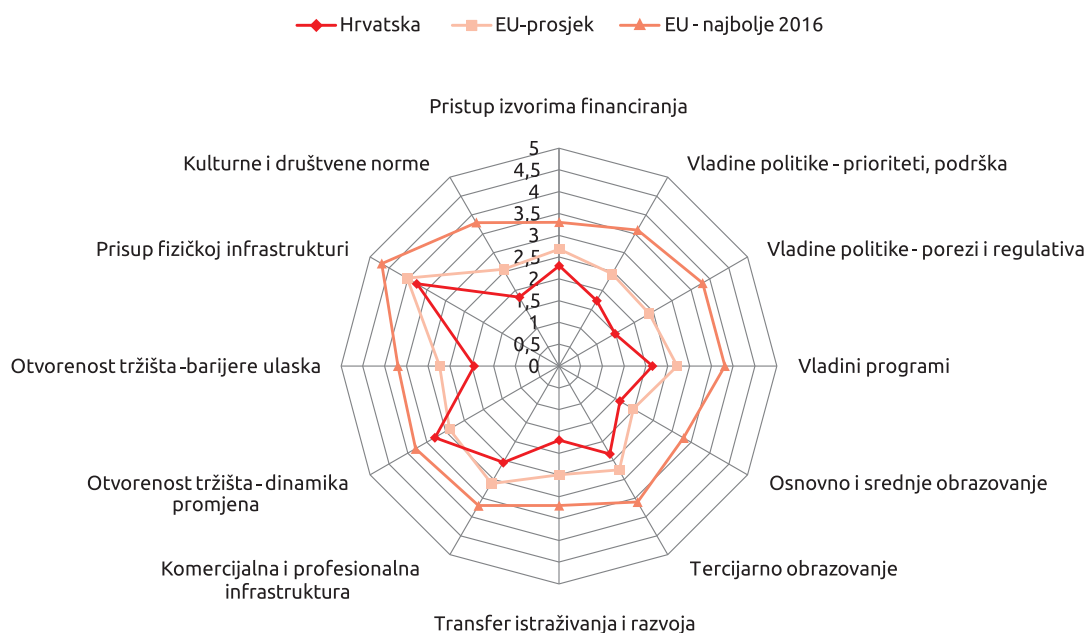
Komponenta poduzetničke okoline	Izjava	Ocjena
Vladine politike prema regulatornom okviru	Novim i rastućim poduzećima nije pretjerano teško nositi se sa birokracijom, pravnim i regulativnim zahtjevima.	2012.: 1,6 2013.: 1,6 2014.: 1,6 2015.: 1,2 2016.: 1,4
Vladine politike prema regulatornom okviru	Visina poreznih obveza NIJE teret za nova i rastuća poduzeća.	2012.: 1,7 2013.: 1,8 2014.: 1,5 2015.: 1,2 2016.: 1,3
Vladine politike – prioriteti, podrške	Vladine mjere i politike (na primjer javne nabavke) sustavno daju prednost novim poduzećima.	2012.: 1,5 2013.: 1,8 2015.: 1,4 2016.: 1,3
Vladine politike prema regulatornom okviru	Nova poduzeća mogu dobiti sve potrebne dozvole i potvrde u roku od tjedan dana.	2012.: 1,7 2014.: 1,7
Vladine politike prema regulatornom okviru	Porezna i ostala vladina regulacija primjenjuje se prema novim i rastućim poduzećima, na predvidiv i konzistentan način.	2014.: 1,6
Vladini programi	Širok raspon vladinih mjera pomoći za nova i rastuća poduzeća, može biti dobitven kontaktom sa samo jednom agencijom.	2012.: 1,7
Obrazovanje	Osnovno i srednje školsko obrazovanje posvećuje adekvatnu pozornost poduzetništvu i otvaranju novih poduzeća.	2013.: 1,7 2014.: 1,5 2015.: 1,2 2016.: 1,5
Kulturne i društvene norme	Nacionalna kultura potiče poduzetničko preuzimanje rizika.	2015.: 1,4 2016.: 1,5
Transfer istraživanja i razvoja	Znanja o novoj tehnologiji, znanstvenim dostignućima i ostala znanja se efikasno prenose iz sveučilišnih i istraživačkih centara na nova i rastuća poduzeća.	2013.: 1,8

Dugotrajnost najniže ocijenjenih tvrdnji o poduzetničkoj okolini u Hrvatskoj u razdoblju 2012.-2016. upozorava na odgovornost za ne-činjenje (npr. zašto vladine mjere i politike ne daju sustavno podršku rastućim poduzećima, zašto su nova poduzeća diskriminirana u sferi javnih nabavki, zašto se ništa godinama ne događa na pojednostavljenju regulatorne okoline, zašto osnovno i srednješkolsko obrazovanje ne doprinosi razvoju poduzetničkih kompetencija itd.).

U cilju naglašavanja potrebe za hitnom intervencijom u kvalitetu pojedinih komponenti poduzetničkog ekosustava, na Slici 14 prikazane su ocjene poduzetničkog ekosustava u 2016. godini za Hrvatsku, EU zemlje koje su sudjelovale u GEM istraživanju i najbolje ocjene pojedinih komponenti, bez obzira čijem poduzetničkom ekosustavu pripadaju:

▪ pristup novcima	Nizozemska 3,3
▪ vladine politike prema prioritetima i podršci	Francuska 3,6
▪ vladine politike – prema regulatornom okviru	Estonija 3,8
▪ vladini programi	Austrija 3,8
▪ osnovno i srednje obrazovanje	Nizozemska 3,3
▪ tercijarno obrazovanje	Nizozemska 3,6
▪ komercijalna i profesionalna infrastruktura	Latvija 3,7
▪ transfer istraživanja i razvoja	Nizozemska 3,2
▪ otvorenost tržišta – dinamičnost promjena	Poljska 3,8
▪ otvorenost tržišta – barijere ulaska	Nizozemska 3,7
▪ pristup fizičkoj infrastrukturi	Nizozemska 4,7
▪ kulturne i društvene norme	Estonija 3,8

Slika 14 Ocjene eksperata o kvaliteti poduzetničkog ekosustava u Hrvatskoj, 2016. - usporedba s prosjekom EU i najboljim ocjenama u EU zemljama

Niti jedna EU zemlja nema poduzetnički ekosustav čije su SVE komponente ocijenjene najvišim ocjenama, ali prikaz „udaljenosti“ Hrvatske od najboljih vrijednosti tih komponenti u 2016. godini iz različitih EU zemalja je dobar putokaz za utvrđivanje konteksta zašto i kako je to postignuto. Najveća udaljenost od najboljih je u kvaliteti vladinih politika prema regulatornom okviru, u kvaliteti osnovnog i srednjeg obrazovanja, u kvaliteti kulturnih i društvenih normi, u kvaliteti transfera istraživanja i razvoja, u barijerama ulaska na tržište.

5 Zaključci i preporuke

Zaključci – promjene su nužne i hitne već dugo vremena, zašto čekamo?

Preporuke – za promjene je potreban dogovor, suradnja u implementaciji dogovorenog i javno praćenje izvršenja

Odgovornost za promjene – polazište za preporuke

Preporuke za pojedince – više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti za osobne odluke / izbore

Preporuke za institucije odgovorne za kvalitetu poduzetničkog ekosustava - više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti prema građanima

Prije petnaest godina kada se Hrvatska uključila u GEM istraživanje, s nestrpljenjem smo čekali obradu prikupljenih podataka, jer smo prvi puta mogli usporediti poduzetničku aktivnost u Hrvatskoj s drugim zemljama, korištenjem standardiziranih indikatora izračunatih iz informacija prikupljenih istim istraživačkim alatima i temeljenim na teorijskim utemeljenom konceptualnom okviru.

Petnaest godina poslije, još uvijek se možemo uspoređivati s drugim zemljama, što i činimo svake godine, nastojeći u interpretaciji razlika imati u vidu različitost konteksta. Osim usporedbe u istom vremenu s drugima, svakogodišnja uključenost u GEM istraživanje osigurala je kumuliranje spoznaja o promjenama u poduzetničkoj aktivnosti u Hrvatskoj i u brojnim drugim državama koje sudjeluju u istraživanju.

Bile su to godine malih, beznačajnih promjena koje Hrvatsku nisu izvlačile iz začelja gotovo po svim indikatorima praćenja poduzetničke aktivnosti. Jedina značajna promjena dogodila se kao posljedica globalne financijske krize 2008. godine. Pad poduzetničke aktivnosti bio je značajniji nego u mnogim drugim zemljama, a oporavak još uvijek traje.

Rezultati GEM istraživanja su svake godine javno prezentirani, a protok godina omogućio je i prepoznavanje određenih tendencija i obrazaca poduzetničke aktivnosti u Hrvatskoj (i grupama zemalja s kojima se Hrvatska uspoređuje: EU i zemljama čija gospodarstva se temelje na efikasnosti i tranziciji prema gospodarstvima temeljenim na inovacijskim faktorima).

Osim toga, rezultati GEM istraživanja godinama su komplementarni s istraživanjima o konkurentnosti (Svjetski gospodarski forum) i o lakoći poslovanja (Doing Business, Svjetska banka). Godinama ova tri istraživanja imaju stabilan presjek nekoliko indikatora koji vrednuju regulatorni okvir, pristup izvorima financiranja, obrazovanje, prijenos znanja u poslovni sektor.

Izveštaj **Svjetskog gospodarskog foruma** za 2016.-2017. godinu (Schwab, ed., 2016: 156-157) potvrđuje višegodišnja ograničenja s kojima se susreće poslovni sektor. Na globalnoj ljestvici konkurentnosti, Hrvatska se od 2014. godine zadržava u sredini ljestvice (74. mjesto u 2016.-2017., od 138 zemalja). Od 12 stupova konkurentnosti, najnižu ocjenu³¹ ima stup Inovativnost (ocjena 3,1, rang 103), zatim efikasnost tržišta rada 3,9, rang 100, razvijenost financijskog tržišta (ocjena 3,9) i efikasnost tržišta roba (ocjena 4,1) su na 95. mjestu.³²

Poslovni ambijent u Hrvatskoj najbolje je ocijenjen za infrastrukturu (46. mjesto) i za tehnološku spremnost (47. mjesto, s ocjenom 4,7). Istraživanje je također potvrdilo da su najproblematičniji faktori za poslovanje neefikasnost državne birokracije, porezno opterećenje, nestabilnost politika, porezna regulative i korupcija.

Svjetska banka u svom istraživanju lakoće poslovanja u 2017. godini³³ pozicionira Hrvatsku na 43. mjesto od 190 zemalja, s najlošije ocijenjenim komponentama dobivanja građevinskih dozvola, rang 128 i zahtjevnost pokretanja poslovnog pothvata (procedure, troškovi), rang 95. Hrvatska je u 2010. godini bila „udaljena“ od najboljih na

³¹ U istraživanju konkurentnosti koristi se Likertova skala ocjena od 1 (najlošije) do 7 (najbolje).

³² I još detaljnije: najniže ocjene imaju sljedeće pod-komponente: opterećenost vladinim regulacijama, rang 135; efikasnost pravosuđa u rješavanju sporova, rang 134; kapacitet zadržavanja i privlačenja talenata, rang 132 i rang 133; utjecaj porezne politike na stimuliranje ulaganja, rang 132; vladine javne nabavke za tehnološki napredne proizvode, rang 129; kapacitet inoviranja, rang 122; raspoloživost financijskih usluga, rang 114; raspoloživost rizičnog kapitala 106.

³³ Doing Business 2017: Equal Opportunity for All (2017), The World Bank, str. 202.

razini od 61%, a 2017. godine je na 73% od najboljih (najveći skok je bio između 2014. i 2015. godine – sa 64% na 72% udaljenosti od najboljih).

U cilju naglašavanja nužnosti i hitnosti dogovora i akcije za eliminiranje dugotrajnih ograničenja gospodarskog rasta, te za razumijevanje aktualiziranih zaključaka i preporuka iz prijašnjih GEM istraživanja koristit će se **perspektiva Europskog semestra**³⁴, objavljena 22.2.2017. godine. Perspektiva Europskog semestra omogućava praćenje napretka u ostvarenju postavljenih ciljeva iz Europa 2020. U nastavku će se prikazati ključne konstatacije relevantne za ekonomsku politiku Hrvatske prema stvaranju stimulirajuće poslovne okoline.

Izvještaj konstatira da je oporavak gospodarstva Hrvatske značajnije vidljiv u 2016. (uz stopu rasta BDP od 2,8%), a započeo je 2015. godine kada je BDP počeo rasti po skromnoj stopi, označavajući kraj najduže i najdublje recesije u EU. Iako je za 2017. predviđena stopa rasta BDP od 3,1%, u 2018. godini se očekuje niža stopa rasta. Za Hrvatsku glavni problem ostaje dugotrajna niska produktivnost i nisko, čak opadajuće korištenje ljudskih resursa: Hrvatska ima najnižu zaposlenost od svih EU članica (61,5%).

Nakon ovog kratkoročnog oporavka do 2018. godine, bez značajnih strukturalnih reformi u srednjoročnom razdoblju, Hrvatska će se vratiti na svoj potencijal rasta od oko 1%, što je niže od potencijala rasta zemalja koje također "hvataju korak".

Stopa zaposlenosti među najnižim je u EU, jer rano umirovljenje i isključenost žena zbog nedostatka usluga za podršku obiteljskom životu (briga o djeci, briga o starijim članovima obitelji) isključuje dobar dio potencijalne radne snage sa tržišta rada.

Planirana stopa zaposlenosti od 65,2% u 2020. godini možda će se i ostvariti (u 2015. bila je 60,5%), ali i onda će biti najniža stopa i daleko od planiranih 75% za EU.

Stopa nezaposlenosti pada, ali to je samo djelomično rezultat otvaranja novih radnih mjesta, a više zbog smanjenja radne snage. Stope nezaposlenosti mladih (31,2%) vs. EU (17,7%) i dugotrajne nezaposlenosti ostaju i dalje visoke.

Kritična situacija je s ulaganjem u istraživanje i razvoj – planiran cilj od 1,4% ulaganja BDP u okviru Europa 2020 ciljeva (za EU taj cilj je 3%, a sadašnja razina je 2%) teško je ostvariv iz pozicije postojeće razine ulaganja (0,85% u 2016. godini).

Izvještaj Europskog semestra također identificira glavne slabosti Hrvatske u sljedećim područjima: neefikasna javna uprava, nestimulativni porezni sustav, poslovna okolina opterećena administrativnim i regulatornim ograničenjima.

Kompliciran poduzetnički ekosustav otežava produktivnijim poduzećima brži rast. Intervencije za poboljšanje poslovne okoline i javne uprave su uglavnom odgođene.

Obrazovni sustav ne osigurava odgovarajuće kompetencije te je tranzicija iz obrazovnog proces u zapošljavanje otežana. Očekivana reforma obrazovnog sustava je odgođena. Hrvatska osim toga zaostaje u cijeloživotnom obrazovanju (samo 3,1% odraslih (25 – 64 godina starosti) sudjelovali su u cjeloživotnom obrazovanju, što je značajno niže od prosjeka EU (10,7 %).

Pristup malih i srednjih poduzeća bankarskim kreditima se poboljšava, ali alternativni izvori financiranja (rizični kapital, crowdfunding) su nerazvijeni.

Za najveći dio preporuka iz 2014. i 2015. godine u najnovijem izvještaju Europske komisije se konstatira da je ostvaren ograničen ili nikakav napredak – vidljiv zastoj bio je u 2016. godini (zbog ponovljenih izbora). Zbog toga većina preporuka ostaje nepromijenjena od 2014. godine kada je Hrvatska prvi puta uključena u cikluse Europskog semestra.

Pozicija Hrvatske iz perspektive konkurentnosti (Svjetski gospodarski forum, 2016.), kvalitete poslovne okoline (Svjetska banka, 2016.) i kapaciteta ostvarenja strateških ciljeva Europa 2020 (izvještaj Europskog semestra (22.2.2017), dodatno osnažuje spoznaje dobivene GEM istraživanjem poduzetničkog kapaciteta Hrvatske u 2016. godini koje su osnova za zaključke i preporuke.

³⁴ 2017 European Semester: Assessment of progress on structural reforms, prevention and correction of macroeconomic imbalances, and results of in-depth reviews under Regulation (EU) No 1176/2011: Country Report Croatia 2017 Including an In-Depth Review on the prevention and correction of macroeconomic imbalances, Brussels, 22.2.2017 SWD(2017) 76 Final (Accompanying the document COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN CENTRAL BANK AND THE EUROGROUP)

Zaključci – promjene su nužne i hitne već dugo vremena, zašto čekamo?

Temeljeno na provedenoj analizi, zaključci prate logiku GEM konceptualnog okvira korištenjem indikatora kojima se opisuju individualni atributi i društvene vrijednosti relevantne za poduzetničko ponašanje, poduzetnička aktivnost i kvaliteta poduzetničkog ekosustava.

Percepcija o prilikama lagano raste (sa 18,4% u 2014. godini na 24,6% u 2016.), ali nedovoljno da se Hrvatska „odlijepi“ od začelja EU. Ostvareni rast percepcije o prilikama gotovo je na pola od razine prije globalne krize (44,4% u 2008. godini), što govori o vrlo sporom vraćanju poslovnog optimizma. Za razliku od Hrvatske, jedna trećina odraslih stanovnika u EU vidi priliku, što govori o velikoj razlici u potencijalu koji određuje poduzetnički kapacitet zemlje. Istovremeno, Hrvatska je u vrhu EU po iskazanim poduzetničkim namjerama, što upućuje na veće učešće pokretanja poslovnih pothvata iz nužde, a ne zbog uočene prilike.

Društvene vrijednosti ne podržavaju poduzetničko djelovanje. Po mišljenju većine ispitanika u Hrvatskoj, uspješni poduzetnici nemaju visok društveni status – po takvom stavu Hrvatska je u cijelom analiziranom razdoblju na zadnjem mjestu u EU, a na začelju je po medijskoj pažnji poduzetništvu. Treba naglasiti da blizu dvije trećine (62.2% u 2016. godini) ispitanika ima pozitivan stav o poduzetničkoj karijeri (i po tome je Hrvatska iznad prosjeka EU) i da jedna petina ispitanika iskazuje namjeru pokretanja poslovnog pothvata (opet, iznad prosjeka EU), ali da to nije praćeno i stavovima o društvenom statusu, kao ni medijskoj pažnji poduzetništvu, što ugrožava kapacitet poduzetničkog djelovanja.

Dinamizam poduzetničke aktivnosti Hrvatske mjeren kroz „početničku“ – TEA indeks (do 42 mjeseca aktivnosti) i „odraslu“ (više od 42 mjeseca aktivnosti) i dalje pokazuje dvije zabrinjavajuće situacije. Hrvatska u 2016. godini zadržava ranije ostvareni intenzitet „početničke“ poduzetničke aktivnosti (8,4%) i po tom pokazatelju je u prosjeku EU zemalja uključenih u GEM istraživanje, ali je ta poduzetnička aktivnost rezultat jačanja poduzetničke aktivnosti zbog nužde, a ne zbog uočenih prilika. Motivacijski indeks (omjer TEA zbog uočene prilike i TEA zbog nužde) u 2016. godini tek je 2,2 (u 2014. godini bio je 1,1, što znači da je bio gotovo izjednačen broj onih koji u poduzetničku aktivnost ulaze svojim izborom zbog uočene prilike i onih koje je na to natjerala situacija u kojoj su se našli). Po motivacijskom indeksu, Hrvatska je na začelju u EU, a u 2014. i 2015. godini bila je na posljednjem mjestu. O kolikoj razlici u kapacitetu poduzetničkog djelovanja se radi govori usporedba s prosjekom motivacijskog indeksa za EU u 2016. godini od 5,3, što znači da u EU ima u prosjeku 5,3 puta više onih koji u poduzetničku aktivnost ulaze zbog uočene prilike.

Istovremeno, Hrvatska je u 2016. bila na predzadnjem mjestu u EU (a u 2015. godini na zadnjem) po pokazatelju učešća „odraslih“ poduzeća. To upozorava na izuzetno „tanku“ osnovicu poduzetničkog kapaciteta Hrvatske. Razlika u gustoći poduzeća na 100 odraslih stanovnika je vrlo važan pokazatelj za procjenu gospodarskog kapaciteta Hrvatske (u 2016. godini Hrvatska je imala 62% „odraslih“ poduzeća u odnosu na prosjek EU). Ovako niska razina prisutnosti „odraslih“ poduzeća dugotrajna je karakteristika hrvatskog gospodarstva, što i dalje upozorava na nisku osnovicu generiranja nove vrijednosti.

U 2014. i 2016. godini Hrvatska je po postotku poslovnih pothvata (poduzeća) koja su prestala djelovati u zadnjih 12 mjeseci značajno iznad prosjeka EU (posebno u 2016. godini). To otvara pitanje o kvaliteti pokrenutih poslovnih pothvata, osposobljenosti za vođenje njihovog održivog razvoja, ali i mogućeg ograničavajućeg utjecaja poduzetničkog ekosustava. Dinamizam obnavljanja poduzetničke strukture je nizak promatran kroz odnos „početničkih“ i „odraslih“ poduzeća, posebno kada se uzme u obzir motivacijski indeks pokretanja novih poslovnih pothvata, što se odražava i na konkurentnost gospodarstva.

Hrvatska i dalje ima **malo rastućih poduzeća**, koja se u GEM istraživanju definiraju pomoću kriterija inovativnosti u korištenju novih tehnologija, inovativnosti u razvoju novih proizvoda, izloženosti konkurenciji i očekivanja novog zapošljavanja. U 2016. godini nastavljaju se već uočene pojave: Hrvatska ima značajnije više poduzeća (i „početničkih“ i „odraslih“) koja ulažu u najnovije tehnologije, ali ima značajnije manje poduzeća s novim proizvodima, zbog čega su na tržištu izložena većoj konkurenciji. Hrvatska je na 2. mjestu po učešću poduzeća koja su imala najnoviju tehnologiju (čak 27,3% novih poduzeća i 28% „odraslih“ poduzeća, prema 14,5% novih i 5,1% „odraslih“ poduzeća u EU). Istovremeno čak 72% novih i 76% „odraslih“ poduzeća imaju proizvode koji nikome nisu novi. To su vrlo zabrinjavajući pokazatelji, jer se konkurentnost ne ostvaruje kroz tehnološku opremljenost, nego kroz inovativne proizvode³⁵. Nedostatak novih proizvoda onemogućava Hrvatskoj da izađe iz tržišta na

³⁵ To potvrđuje i izvještaj o globalnoj konkurentnosti (Schwab, ed., 2016): kapacitet inoviranja, rang 122 vs. raspoloživost novih tehnologija, rang 65. Nedovoljnost ulaganja u istraživanje i razvoj (izvješće Europskog semestra, 22.2.2017.) ključni je faktor zbog kojeg Hrvatska ima takav ogromni deficit u inovativnom kapacitetu poduzeća.

kojima je velika konkurencija, te se većina poduzeća još uvijek kupa u „crvenom oceanu“, uz jačanje internacionalizacije „odraslih“ poduzeća, koja su aktivna duže od 3,5 godine). Nadprosječni optimizam i među „početničkim“ i „odraslim“ poduzetnicima o novom zapošljavanju nema potvrdu u drugim pokazateljima poduzetničke aktivnosti (nizak motivacijski indeks, niska konkurentnost), što otvara pitanja za brojne sudionike u kreiranju poduzetničkog ekosustava (vladine politike i programe, obrazovanje, transfer istraživanja u poslovni sektor, medije...), ali i za poduzetnike o tome kako dizajniraju poslovnu politiku svog pothvata.

Po **poduzetničkoj aktivnosti zaposlenika** (aktivnost na razvoju novog proizvoda / usluge, ili pokretanje nove poslovne jedinice za poslodavca) Hrvatska je iznad prosjeka EU od 7,1% (sa 10,4% dijeli 2. mjesto s Nizozemskom). Taj oblik poduzetništva predstavlja skriveni poduzetnički kapacitet u Hrvatskoj o kojem se nedovoljno vodi računa.

Rasprostranjenost poduzetničke aktivnosti prati se kroz poduzetničku demografiju, sektorsku i regionalnu rasprostranjenost. **Poduzetnička demografija mijenja se sporo**, i po rodosti i po dobi. Hrvatska još uvijek je značajnije «muška» zemlja po poduzetničkoj aktivnosti, iznad prosjeka EU. Učešće mladih u poduzetničkoj aktivnosti oscilira neznatno iznad EU prosjeka. I dalje se potvrđuje obrazac da su **obrazovaniji ljudi i poduzetnici aktivniji**, po čemu je Hrvatska slična prosjeku EU. S obzirom na **sektorsku rasprostranjenost** poduzetničke aktivnosti, u razdoblju 2014.-2016. poduzetnička aktivnost pada u sektoru usluga orijentiranih poduzećima i raste u ekstraktivnoj industriji. Poduzetnička aktivnost (mjerena TEA indeksom) varira unutar promatranog razdoblja s obzirom na **regionalnu rasprostranjenost**, a uključivanje motivacijskog indeksa upućuje na vidljive razlike između pojedinih „regija“. Iako sve „regije“ pokazuju nizak motivacijski indeks (osim regije Istra, Primorje i Gorski Kotar, te Zagreb i okolica), najlošiji omjer između poduzetničkih pothvata pokrenutih zbog uočene prilike i nužde je u Lici i Banovini. Očita je povezanost poduzetničkog kapaciteta „regije“ s razinom razvijenosti mjerenom „tvrdim“ pokazateljima (BDP pc, Indeks razvijenosti, Nezaposlenost). Od šest „regija“ Zagreb i okolica su na prvom mjestu po poduzetničkoj aktivnosti (mjereno TEA indeksom), na drugom mjestu po motivacijskom indeksu, na prvom mjestu po BDP pc i indeksu razvijenosti, i s ispodprosječnom stopom nezaposlenosti. Slavonija i Baranja imaju najnižu poduzetničku aktivnost, nizak motivacijski indeks, najniži indeks razvijenosti, BDP pc i najvišu nezaposlenost.

Ujednačavanje poduzetničke aktivnosti po regijama, ali i jačanje motivacijskog indeksa (tj. povećanje poduzetničkih pothvata koji su pokrenuti zbog uočene prilike, a ne nužde), odrazit će se s vremenskim pomakom na promjene u vrijednostima bruto domaćeg proizvoda po stanovniku i smanjenju nezaposlenosti. Očekivana promjena ovisi i o tome u kojoj mjeri će pokrenute poduzetničke aktivnosti biti dovoljno vitalne da se razviju u „odrasle“ pothvate.

Poduzetnički ekosustav u Hrvatskoj još uvijek djeluje na poduzetničku aktivnost više ograničavajuće nego stimulirajuće. Prema ocjenama eksperata samo dvije komponente (raspoloživost i kvaliteta fizičke infrastrukture - telekomunikacijska³⁶, prometna i dinamika domaćeg tržišta) djeluju **stimulirajuće** na poduzetničku aktivnost. Posebno **ograničavajuće komponente** poduzetničkog ekosustava u Hrvatskoj su vladine politike prema regulatornom okviru, prisutnost značajnih barijera ulaska na tržište, niska razina transfera istraživanja u poslovni sektor, kulturne i društvene norme (sistem vrijednosti), te nedostatan doprinos osnovnog i srednješkolskog obrazovanja izgradnji poduzetničkih kompetencija mladih³⁷.

Preporuke – za promjene je potreban dogovor, suradnja u implementaciji dogovorenog i javno praćenje izvršenja

Iz prezentiranih rezultata GEM istraživanja u 2016. godini, u usporedbi s 2015. i 2014., u EU perspektivi i perspektivi zemalja čijoj razvojnoj razini Hrvatska pripada (gospodarstva temeljena na efikasnosti i tranziciji prema inovativnosti), a posebno iz perspektive izvješća Europskog semestra (od 22.2.2017.) vidljivo je da je većina preporuka iz prijašnjih godina još uvijek aktualna³⁸. To upućuje na ne-činjenje, ali i na odgovornost za to, svih, od pojedinaca do institucija.

³⁶ Prema izvještaju Europskog semestra (22.2.2017.) Hrvatska je značajno ispod prosjeka EU u pokrivenosti s širokopoljnom mrežom.

³⁷ Te faktore poduzetničke okoline identificiraju kao najkritičnije i istraživanje Svjetskog gospodarskog foruma (konkurentnos), Svjetske banke (Iakoća poslovanja) i izvješće Europskog semestra.

³⁸ I u izvještaju Europskog semestra (od 22.2.2017.) se konstatira da većina preporuka ostaje nepromijenjena od 2014. godine kada je Hrvatska prvi puta uključena u cikluse Europskog semestra.

Sudjelovanje u GEM istraživanju od 2002. godine omogućuje Hrvatskoj da svoje politike, programe i intervencije temelji na spoznajama. Spoznaje kumulirane u 15 godina istraživanja stvorile su kapacitet razumijevanja tendencija i obrazaca poduzetničkog djelovanja u Hrvatskoj, te mogućnost uspoređivanja s drugima. Više je nego očito da Hrvatska ima pretpostavke za vođenje politika temeljenih na činjenicama, ne na pretpostavkama i da je za to potrebna samo odlučnost. Inače, neće biti moguće napraviti pomake bez kojih će Hrvatska ostati na začelju EU po kvaliteti života (zaposlenost, obrazovanost, konkurentnost – produktivnost, inovativnost). Zbog toga i u ovom izvješću se potvrđuje aktualnost osvježenih „starih“ preporuka, kojima se pozivaju svi na postizanje dogovora o politikama za eliminiranje uočenih problema, zatim na suradnju u implementaciji dogovorenog uz javno praćenje procesa ostvarivanja dogovorenog.

Odgovornost za promjene – polazište za preporuke

1. Poduzetnički kapacitet zemlje ovisi o poduzetničkom kapacitetu pojedinca koji se realizira u interakciji s poduzetničkim ekosustavom. Iz takve definicije očita je **odgovornost za promjene na razini svakog pojedinca te na razini institucija**.
2. Potreban je **društveni konsenzus** da je poduzetništvo vid demokratizacije društva, jer osposobljavanje za proaktivno, inovativno i odgovorno ponašanje osnažuje pojedince, čime se povećava kapacitet uključenosti. Iz perspektive takvog razumijevanja poduzetništva, važno je da kapacitet poduzetničkog djelovanja bude ravnomjerno rasprostranjen u društvu, bez obzira na rodnost, dob, obrazovnu strukturu, gospodarski sektor ili regiju, te da **vladine politike budu u funkciji takvih očekivanja**.
3. Ujednačena kvaliteta svih komponenti poduzetničkog ekosustava teško je ostvariv ali neophodan cilj, jer je oblikovanje pojedinih komponenti ovisno o razvojnom naslijeđu, političkim prioritetima, raspoloživim resursima (obrazovani ljudi i novci) i društvenim i kulturološkim odrednicama u kojima se događa poduzetnička aktivnost. Ipak, poznavanje (ne)kvalitete komponenti poduzetničke okoline u vlastitoj zemlji i mogućnost usporedbe sa zemljama koje imaju najbolja rješenja, a to upravo GEM istraživanje omogućava, zahtijeva analizu dobre prakse i konteksta u kojem je takva dobra praksa doprinijela jačanju povezanosti poduzetničke aktivnosti i ekonomskog rasta (kroz doprinos zaposlenosti i bruto domaćem proizvodu). To nije samo odgovornost jednog ministarstva, nego **brojnih ministarstava** (poduzetništva, gospodarstva, obrazovanja, znanosti, pravosuđa, rada, regionalnog razvoja), **agencija i drugih institucija (sveučilišta, škola, financijskih institucija, udruga, asocijacija, medija)**.
4. Promjenu stanja mogu osigurati **usklađene i istovremene vladine politike** na stvaranju poticajnog poduzetničkog ekosustava (prvenstveno u eliminiranju administrativnih barijera), **obrazovne institucije** (kroz omogućavanje svima da u procesu obrazovanja izgrade i svoje poduzetničke kompetencije), **poslovni i financijski sektor** (kroz jačanje konkurentnosti temeljene na inovativnosti i rastu) i **pojedinci** (koji će pokretati poslovne pothvate zbog uočene prilike).

Preporuke za pojedince

– više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti za osobne izbore/odluke:

1. Budući da je **poduzetnička kompetencija** jedna od osam cijeloživotnih kompetencija koju svatko treba imati, nužno je da svi, ali posebno mladi, insistiraju da formalni obrazovni sistem osigura odgovarajuće obrazovanje za stjecanje takve kompetencije, **tokom formalnog školovanja**, od osnovne škole do fakulteta. Aktivnu ulogu u tome trebaju imati mladi, nastavnici i roditelji, te insistirati na takvoj reformi obrazovnog sistema koji će to omogućiti.
2. Komplementarno, svaki se pojedinac treba pobrinuti za stjecanje takve kompetencije korištenjem drugih izvora **neformalnog učenja**.

3. Nezadovoljstvo svojom kvalitetom života treba pretvoriti u poduzetnički izazov razmatranjem **samozapošljavanja**, uz prethodno stjecanje odgovarajuće razine poduzetničke kompetencije.

Preporuke za institucije odgovorne za kvalitetu poduzetničkog ekosustava – više proaktivnosti, inovativnosti i odgovornosti prema građanima:

1. **Suradnja i istovremenost, korištenjem principa otvorene koordinacije:** na razini ministarstva neophodna je usklađenost politika, strategija, programa, instrumenata. Bez toga se neće moći riješiti brojni problemi zbog kojih veliki broj komponenti poduzetničke okoline djeluje kao ograničenje a ne podrška poduzetničkim namjerama i aktivnostima ljudi (npr. nedostatak poduzetničkog obrazovanja, nedostatak neformalnog kapitala za podržavanje inovativnih i rastućih poslovnih pothvata, nedostatak specijaliziranih poslovnih usluga), posebno na «regionalnoj» razini unutar Hrvatske.
2. **Prioritet mora imati pojednostavljenje regulatornog okvira** u kojem se odvija poduzetnička aktivnost, jer bez toga «prozori prilika» koji se otvaraju zbog dinamičnosti tržišta i dalje neće moći biti iskorišteni.
3. Ojačati **državni fond rizičnog kapitala**, za financiranje inovativnih i rastućih malih i srednjih poduzeća i osigurati porezne olakšice za one koji djeluju kao poslovni anđeli.
4. Razviti i primjenjivati **sistem praćenja i vrednovanja efekata vladinih politika i programa** i osigurati javnu dostupnost takvih informacija, imajući u vidu princip *Think Small First* (misliti prvo o malim poduzećima).
5. Izraditi okvir **statističkog praćenja aktivnosti malih i srednjih poduzeća** i učiniti je javno dostupnom (povezati statističke baze o poslovanju poduzeća, vlasništvu, izvozno/uvoznim aktivnostima, te dodati pokazatelje o inovativnosti), jer je bez toga nemoguće osigurati usporedne informacije s kojima se individualno poduzeće može mjeriti (grupacija, najbolji).
6. **Profesionalna infrastruktura** koja osigurava usluge za one koji ulaze u poduzetničku aktivnost i one koji žele razvijati inovativni poslovni pothvat s potencijalom rasta mora osigurati veći spektar i višu razinu usluga, posebno u području onih koje doprinose smanjenju poslovnih promašaja (uočavanje prilike, kompetencije, financijska pismenost) i onih koje doprinose povećanju konkurentnosti i internacionalizacije (dizajn, sofisticiranija financijska pismenost, upravljačka osnaženost, *competitive intelligence...*), jer brojnost institucija ne rješava problem nedostatka kvalitetnih usluga poduzetnicima.
7. **Mediji i obrazovanje** moraju prepoznati svoju ulogu i odgovornost za nisku razinu društvenih i kulturoloških normi (ne-podržavajući sistem vrijednosti) u odnosu na vrednovanje poduzetničkog djelovanja i na tome oblikovati svoje programe i aktivnosti.

Literatura i reference:

- Bosma, N., Wennekers, S., Amorós Ernesto J. (2012). Global Entrepreneurship Monitor 2011, Extended Report: Entrepreneurs and Entrepreneurial Employees Across the Globe
- COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT Country Report Croatia 2017 Including an In-Depth Review on the prevention and correction of macroeconomic imbalances, Brussels, 22.2.2017 SWD(2017) 76 final <https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/2017-european-semester-country-report-croatia-en.pdf>
- Doing Business 2017: Equal Opportunity for All (2017), The World Bank
- Global Entrepreneurship Monitor – Global Report 2016/17 (2017). Global Entrepreneurship Research Association
- Kelley, D.J., Singer, S., Herrington, M. (2016). The Global Entrepreneurship Monitor, 2015/16 Global Report, Babson, Technologico de Monterrey, Universidad del Desarrollo, University Tun Abdul Razak
- Porter, M., Sachs, J., & McArthur, J. (2002). Executive summary: Competitiveness and stages of economic development. In M. Porter, J. Sachs, P. K. Cornelius, J. W. McArthur, & K. Schwab (Eds.), The global competitiveness report 2001–2002 (pp. 16–25). New York: Oxford University Press.
- Reynolds, P., Bygrave, W., Autio, E., Cox, L. and Hay, M. (2002). Global Entrepreneurship Monitor 2002 Executive Report, Babson College, Kauffman Foundation, London Business School
- Schwab, K. (ed) (2011). The Global Competitiveness Report 2011-2012, Geneva: World Economic Forum
- Schwab, K. (ed) (2016). The Global Competitiveness Report 2016-2017, Geneva: World Economic Forum
- Shane, S. (2012). Businesses Face High Rates of Infant Mortality, <http://smallbiztrends.com/2012/05/businesses-face-high-rates-of-mortality.html>
- Shane, S. (2016). Why Small Business Failure Rates Are Declining, www.entrepreneur.com/article/254871
- Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman, S., (2003). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? – GEM 2002 Hrvatska rezultati, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman Peterka S., (2006). Što čini Hrvatsku poduzetničkom zemljom? – Rezultati GEM za Hrvatsku 2002-2005, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Pfeifer, S., Borozan, Đ., Šarlija, N., Oberman Peterka S., (2007). Što čini Hrvatsku poduzetničkom zemljom? – Rezultati GEM za Hrvatsku, 2006, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2012). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2002-2011, Zagreb: CEPOR
- Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka S., (2016). Što čini Hrvatsku (ne)poduzetničkom zemljom? GEM Hrvatska 2012-2015, Zagreb: CEPOR
- Sternberg, R. & Wennekers, S. (2005). Determinants and Effects of New Business Creation Using Global Entrepreneurship Monitor Data, Small Business Economics 24: 193.
- Timmons, J. A., Spinelli, S. (2009). New Venture Creation: Entrepreneurship for the 21st. Century. 8th Ed., New York: McGraw Hill

Izabrani dokumenti Europske unije

Annual Report on European SMEs 2015/2016: SME recovery continues, European Union, November 2016
https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/annual_report_-_eu_smes_2015-16.pdf

Entrepreneurship 2020 Action Plan: Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe, COM(2012) 795 Final, European Commission, Brussels, 2013.

Europe 2020: A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth, European Commission, Brussels, 2010.
http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm

Putting Small Businesses First, Europe is good for SMEs, SMEs are good for Europe 2008 edition, European Commission, DG Enterprise and Industry
<http://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship/action-plan/> 17.4.2017.

Competitiveness and Innovation Framework Programme (2007-2013), Brussels, 2005
http://europa.eu.int/comm/enterprise/enterprise_policy/cip/index_en.htm

Green Paper - Entrepreneurship in Europe, Brussels, 2003.
http://europa.eu.int/comm/enterprise/entrepreneurship/green_paper/index.htm

Lisbon European Council, 23 and 24 March 2000, Presidency conclusions,
http://www.europarl.eu.int/summits/lis1_en.htm

EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework, JRC Science for Policy Report, European Union, 2016
<http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC101581/lfna27939enn.pdf>

RECOMMENDATION OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning (2006/962/EC)

Business Demography Statistics, Eurostat, November 2016
http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Business_demography_statistics

Izvori podataka za izradu razvojnih profila „regija“

Bruto domaći proizvod po stanovniku, 2014. godina
 Priopćenje Državnog zavoda za statistiku, Bruto domaći proizvod za Republiku Hrvatsku, NKPS 2012. – 2. RAZINA I ŽUPANIJE U 2014., 15. veljače 2017., Zagreb
http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/12-01-03_01_2017.htm

Broj stanovnika, 2015. godina
 Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2016, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2016.
http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2016/sljh2016.pdf

Obrazovanost, 2011. godine
 Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine, Državni zavod za statistiku
 Državni zavod za statistiku, Statističko izvješće br 1582, 2016., obrada: Hrvatska gospodarska komora, Županijska komora Osijek

Nezaposlenost, 2016. godina

Hrvatski zavod za zapošljavanje i Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (mjesečni podaci)

Indeks razvijenosti, 2013. godine

Vrijednosti indeksa razvijenosti i pokazatelja za izračun indeksa razvijenosti na županijskoj razini 2013, Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, 27.12.2013.

<https://razvoj.gov.hr/UserDocsImages//arhiva/Regionalni%20razvoj//Vrijednosti%20indeksa%20razvijeno-sti%20i%20pokazatelja%20za%20izra%C4%8Dun%20indeksa%20razvijeno-sti%20na%20%C5%BEupanijskoj%20razini%202013..pdf>

Konkurentnost, 2013. godine

Nacionalno vijeće za konkurentnost, Program UNDP Hrvatska, Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2013., Zagreb, 2014.

www.konkurentnost.hr

Broj registriranih trgovačkih društava po županijama, 2016. godine

Priopćenje broj 11.1.2/2 od 9. veljače 2017.

http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/11-01-02_02_2016.htm

Radovi članova istraživačkog tima u kojima se referira na GEM istraživanja:

Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S. and Oberman Peterka, S. (2017). Gender patterns of businesses with growth potential in Croatia, in Wynarczyk, P. and Ranga, M. (Eds.) *Technology, Commercialization and Gender - A Global Perspective*, New York: Palgrave Macmillan

Oberman Peterka, S., Koprivnjak, T., and Zvijerac, M. (2016). Women and entrepreneurship in Croatia - stereotypes, impediments, incentives, 5th International Scientific Symposium Economy of Eastern Croatia - Vision and Growth, Mašek Tonković, Anka (Ed.), Osijek : Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, pp. 276-287

Alpeza, M., Eterović, D., Novosel, M., Oberman Peterka, S., Singer, S., Šarlija, N. (2016). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj – 2015. - uključujući rezultate GEM – Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za Hrvatsku za 2014. Godinu, Zagreb: CEPOR

Singer i suradnici (2015). Strategija razvoja Grada Osijeka, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku (studija)

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur). (2015). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2014. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2013. godinu, Zagreb: CEPOR

Šarlija, N. and Pfeifer, S. (2015). Differences in Innovative Orientation of the Entrepreneurially Active Adults: The Case of Croatia, *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Social, Education, Economics and Management Engineering* Vol. 9, No. 4, pp. 1167-1174

Singer i suradnici (2014). Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2013, Nacionalno vijeće za konkurentnost, Program UNDP Hrvatska, Zagreb

Oberman Peterka, S., Singer, S. i Alpeza, M. (2013). Poduzetničko obrazovanje – nedostajuća komponenta u stvaranju multidisciplinarnog integriranog sveučilišta, *Ekonomsko obrazovanje u Republici Hrvatskoj - jučer, danas, sutra*, Čvrak, V. i Gelo, T. (ur.), Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 279-301

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (ur), (2013). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2013. – uključujući rezultate GEM Global Entrepreneurship Monitor istraživanja za 2012. godinu, Zagreb: CEPOR

Delić, A., Alpeza, M. and Oberman Peterka, S. (2012). Role of Entrepreneurship Support Institutions in Development of the Economy of Eastern Croatia-Case of Centre for Entrepreneurship Osijek, 1st International Scientific Symposium Economy of Eastern Croatia-Yesterday, Today, Tomorrow, Singer, S., Mašek Tonković, A., Barković, D. and Gajos, M. (Eds.), Osijek: Ekonomski fakultet u Osijeku

Oberman Peterka, S., Delić, A. and Wilhelm, O. (2012). "Triple Helix" Model – Why It Is Not Easy To Implement? Case Of Grow Your Business Programme In Croatia, Beyond the Economic Crisis: Lessons Learned and Challenges Ahead, Mehić, E. (Ed.). Sarajevo: University of Sarajevo, School of Economics and Business, pp. 866-875

Singer, S. i Alpeza, M. (ur) (2012). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2012., Zagreb: CEPOR

Singer, S. (ur) i Alpeza, M. (Ur.); Eterović, D., Oberman, M., Oberman Peterka, S., Pfeifer, S., Šarlija, N. i Tomić, J. (2011). Izvješće o malim i srednjim poduzećima u Hrvatskoj - 2011., Zagreb: CEPOR

Singer, S. (ur) i Lenardić, M. (ur). (2011). Regionalni indeks konkurentnosti Hrvatske 2010, Nacionalno vijeće za konkurentnost, Program UNDP Hrvatska, Zagreb

Pfeifer, S. and Šarlija, N. (2010). The Relationship between Entrepreneurial Activities, National and Regional Development and Firm Efficiency - GEM based evidence from Croatia. The Journal of Entrepreneurship, Vol. 19, No.1. pp. 23-41

Singer, S. and Oberman Peterka, S. (2010). From ignoring to leading changes - what role do universities play in developing countries? (Case of Croatia). Ekonomski vjesnik, Vol. XXIII, No. 2

Singer, S., Delić, A., Perić, J. and Eterović, D. (2009). Strategija poticanja ženskog poduzetništva u Republici Hrvatskoj, (ekspertiza)

Pfeifer, S., Oberman Peterka, S. and Jeger, M. (2008). Entrepreneurship Education in Croatia, International Conference on Economics, Law and Management, Szabo Z. (Ed.), Petru Maior University of Tirgu Mures, Tirgu Mures

Pfeifer S., Oberman Peterka S. and Jeger M. (2007). Assessing entrepreneurship education programmes in Croatian higher education area ICSB 2007, Conference Proceedings, Turku, Finska

Borozan, Đ. (2006). Implications of EU Enlargement on FDI Inflows in the Central and Eastern Europe, Comparative Law Review, Vol. 13, pp.33-53

Borozan, Đ. and Barković I. (2006). Gender Differences in Perceiving Entrepreneurial Activities, Review of Business Research, Vol. VI, No. 1, pp. 72-77.

Singer, S. and Oberman Peterka, S. (2006). Entrepreneurship across campus: How far Croatian universities are from it?, PODIM, Maribor

Barković, I. and Borozan, Đ. (2005). Gender Dimension of Economic Transition in the CEE Countries: Implications for Female Entrepreneurship Development, Studies and Work of the Collegium of Management and Finance, Vol. 63, pp. 128-145

Borozan, Đ. and Barković, I. (2005). Creating Entrepreneurial Environment for SMEs Development: The Case of Croatia, Silicon Valley Review of Global Entrepreneurship Research, Vol. 1, pp.44 - 55

Borozan, Đ., Barković, I. and Maliszewska-Nienartowicz, J. (2005). The Government Policy in Supporting SMEs Development: Croatian and Poland Perspective, Conference proceedings "Enterprise in Transition", University of Split, Croatia, pp.1455 – 1476

Borozan, Đ. and Pfeifer, S. (2005). Unveiling Croatian International Competitiveness through Export Performance, *Studia Negotia*, No. 1, pp. 102-115

Pfeifer, S. and Šarlija, N. (2005). Benchmarking Entrepreneurial Framework Conditions among GEM Countries, 6th International Conference Enterprise in Transition, Split-Bol, Croatia, Faculty of Economics, University of Split, pp. 121-124

Singer i suradnici (2005). Strategija razvoja Osječko-baranjske županije: od vizije do primjene, od primjene do vizije, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku (studija)

Šarlija, N., Benšić, M. and Zekić-Sušac, M. (2005). Modeling Small Business Credit Scoring by Using Logistic Regression, Neural Networks and Decision Trees, *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, Vol. 13, No.3, pp. 133-150

Barković, I. and Borozan, Đ. (2004). Supporting Female Entrepreneurship in Transitional Economies: the Croatian Experience, 13th Nordic Conference on Small Business Research, Tromsø, Norway, pp. 1-17

Borozan, Đ. (2004). Implications of EU Enlargement on Shaping the Business Environment for Foreign Investors in the CEEC, Proceedings „European Integration: Local and Global Consequences“, Brno, Češka Republika, pp. 50 – 63

Borozan, Đ. (2003). Poduzetnička osnovica Osječko-baranjske županije: razvojni izazov, *Ekonomski vjesnik*, No. 1-2, pp. 99 -122

Borozan, Đ. (2003). Unfavorable Financial Performance of SMEs in the Osijek-Baranja County: Expectation Gap, 48th World Conference Proceeding "Advancing Entrepreneurship and Small Business", Belfast: International Council for Small Business

Singer, S. (2003) Education for Entrepreneurship – Missing Link in Economics in Transition, Forum on Best Practice in the Development of Entrepreneurship and SMEs in Countries in Transition: The Croatian and Slovenian Experiences, Geneva: United Nations, Economic and Social Council, Economic Commission for Europe

Singer, S. and Gillman, J. (2003). How to Develop Entrepreneurship Education at Non-entrepreneurial Universities?, 48th World Conference Proceeding „Advancing Entrepreneurship and Small Business“, Belfast: International Council for Small Business

Singer, S., Turkalj, Ž. and Medić, M. (2001). Business Development Services Market in Croatia, Proceedings, International Conference Enterprise in Transition: Competitiveness, Restructuring and Growth, Split-Hvar

Prilog 1

GEM Hrvatska – uzorak, podaci i metodologija ponderiranja

GEM konceptualni okvir (Slika 1) pretpostavlja komplementarnost različitih komponenti ekonomskog ekosustava (od temeljnih do onih koji podržavaju inovativnost i poduzetništvo) i njihovu interakciju s percepcijom o društvenim vrijednostima fokusiranim na poduzetništvo i individualnim atributima i ponašanjima. Intenzitet poduzetničkih aktivnosti sinergijski je efekt te interakcije, a sposobnost nekog nacionalnog gospodarstva da ostvari prosperitet na razini pojedinca i zajednice (mjeren razinom zaposlenosti i bruto domaćim proizvodom po stanovniku) ovisi o kapacitetu i kvaliteti poduzetničkih aktivnosti u zemlji.

GEM istraživanje temelji se na podacima prikupljenima iz tri izvora: podaci prikupljeni anketiranjem reprezentativnog uzorka odrasle populacije, podaci prikupljeni anketiranjem i intervjuiranjem eksperata čije znanje doprinosi razumijevanju poduzetništva i podaci prikupljeni iz standardiziranih sekundarnih međunarodnih baza podataka.

Uzorak odrasle populacije

Najznačajni skup podataka u GEM istraživanju dobiven je anketiranjem odrasle populacije starosti od 18-64 godine. Svake godine se na slučajnom uzorku odrasle populacije (najmanje 2000 osoba), primjenom standardiziranog, posebno razvijenog upitnika, prikupljaju podaci u cilju mjerenja poduzetničke aktivnosti na nacionalnoj razini. Način prikupljanja podataka u Hrvatskoj u 2002., 2003. i 2004. godini bio je „licem u lice“, a od 2005. godini provodi se telefonsko prikupljanje podataka. Anketiranje odrasle populacije obavlja IPSOS PULS isključivo preko fiksnih telefona.

Svaki uzorak podataka ponderira se odgovarajućim težinama po spolu i dobi kako bi se dobili podaci koji predstavljaju radno aktivnu populaciju u državi. Tako pripremljen uzorak podataka za svaku godinu, šalje se konzorciju Global Entrepreneurship Research Association (London Business School i Babson College), čiji koordinacijski tim nadzire kvalitetu podataka i harmonizaciju podataka. U postupku harmonizacije podataka, težine u uzorku se prilagođavaju s obzirom na strukturu po spolu i dobi u skladu s popisom stanovništva iz 2011. godine.

Tablica 50 Struktura uzorka s obzirom na spol i dob, u % - 2016. godini (ponderirane vrijednosti)

Ukupan uzorak ispitanika		2012.	2013.	2014.	2015.	2016.
Spol	Žene	50.6	50.3	50.6	50	50.2
	Muškarci	49.4	49.7	49.4	50	49.8
Dob	18-24	15.4	13.0	13.0	13.3	13.2
	25-34	20.9	21.4	21.3	21.7	21.5
	35-44	23.2	20.9	20.8	20.6	20.7
	45-54	22.7	23.0	23.2	23.0	23.0
	55-64	17.7	21.7	21.7	21.4	21.7

Uzorak eksperata

Drugi relevantan izvor podataka u istraživanju poduzetničke aktivnosti čine stavovi i mišljenja eksperata prikupljeni kroz standardizirani upitnik. Upitnik je sastavljen od nekoliko grupa tvrdnji koje se odnose na devet komponenti poduzetničkog ekosustava:

- Pristup novcima
- Vladine politike
- Vladini poduzetnički programi
- Poduzetničko obrazovanje
- Transfer istraživanja i razvoja
- Otvorenost unutarnjeg tržišta
- Fizička infrastruktura za poduzetništvo
- Komercijalna i pravna infrastruktura za poduzetništvo
- Kulturne i društvene norme

Analiziranjem tako prikupljenih podataka kvantificiraju se stavovi eksperata te se na taj način mjeri percepcija u kojoj mjeri odabrane komponente poduzetničkog ekosustava u državi djeluju stimulirajuće ili ograničavajuće na poduzetničku aktivnost. Uzorak eksperata izabire se na temelju njihove reputacije i iskustva i kao takav ne predstavlja reprezentativan uzorak eksperata iz područja poduzetništva. Najmanji broj eksperata mora biti 36, odnosno 4 eksperta po jednoj komponenti poduzetničke okoline. Harmonizirana baza podataka, koju izrađuje GERA koordinacijski tim, koristi se za izradu nacionalnih izvještaja.

Standardizirani međunarodni skup podataka

U cilju potpunije slike o profilu nekog nacionalnog gospodarstva, uz primarne podatke o poduzetničkoj aktivnosti, GERA koordinacijski tim prikuplja i različite standardizirane makroekonomske podatke iz sekundarnih izvora kao što su Svjetska Banka, Svjetski gospodarski forum, Međunarodni monetarni fond, OECD i Ujedinjeni narodi. Ti podaci koriste se za izradu profila država uključenih u GEM istraživanje.

Prilog 2

Eksperti za ocjenu kvalitete poduzetničke okoline koji su sudjelovali u GEM istraživanju – 2016.*

Rb	Prezime i ime	Funkcija	Institucija
1.	Adrović Zdenko	direktor	Hrvatska udruga banaka HUB
2.	Antoljak Vedran	glavni partner	Sense savjetovanje d.o.o.
3.	Aralica Zoran	viši znanstveni suradnik	Ekonomski institut, Zagreb
4.	Bakić Nenad	član Uprave	SELECTIO d.o.o.
5.	Banović Dušan	investicijski menadžer	Prosperus Invest d.o.o.
6.	Barbarić Tomislav	zamjenik direktora	Centar za poduzetništvo Osijek
7.	Bogdan Hrvoje	direktor predstavništva <i>Adizes</i> Southeast Europe u Zagrebu	Adizes Southeast Europe
8.	Brčić Ivica	direktor, Direkcija malog poduzetništva	Erste bank
9.	Burić Ivo	docent	Hrvatski studiji
10.	Cikač Vlatka	odvjetnica	Odvjetnički ured i Ured za mirenje Cikač
11.	Cvetojević Saša	direktor	Insako d.o.o.
12.	Ćorić Gordana	predavačica poduzetništva, savjetnica, direktorica poduzeća	VERN/Festina lente d.o.o.
13.	Galičić Hrvoje	savjetnik Uprave	Hrvatska banka za obnovu i razvitak HBOR
14.	Goldstein Simona	vlasnica, direktorica	Antibarbarus d.o.o.
15.	Grubešić Bruno	voditelj Odjela za izradu gospodarske razvojne strategije i operativnog programa za korištenje fondova EU	Ministarstvo gospodarstva
16.	Ivanković Željko	urednik	Banka poslovni magazin
17.	Keser Jasminka	voditeljica Službe za financijsku podršku	Ministarstvo poduzetništva i obrta
18.	Kesić-Šapić Tajana	direktorica Centra za poduzetništvo	Hrvatska gospodarska komora
19.	Kiršić Tamara	stručna savjetnica	Istarska razvojna agencija IDA
20.	Kopal Robert	prodekan za istraživanje i razvoj	Visoko učilište Algebra
21.	Kramarić Željko	potpredsjednik	Hrvatska gospodarska komora HGK
22.	Križić Čumandra Katica	direktorica	Mapa znanja d.o.o.
23.	Krstić Darija	direktorica	Centar za poduzetništvo Osijek
24.	Lauc Gordan	vlasnik, predsjednik Uprave	Genos. d.o.o.
25.	Lenac Kristijan	docent	Tehnički fakultet u Rijeci
26.	Madžarević Šujster Sanja	viša ekonomistica	Svjetska banka, Ured u RH
27.	Maričić Jean-Pierre	direktor	BIOS poduzetnički inkubator
28.	Nikšić Nikola	poslovni savjetnik	Konter d.o.o.
29.	Oberman Mirna	direktorica	Egzakta poslovne usluge d.o.o.
30.	Perić Julia	docentica	Ekonomski fakultet u Osijeku
31.	Plazonić-Bogdan Miljenka	suosnivačica, savjetnica	Impact HUB
32.	Polanec Marinović Sandra	direktorica	Regionalna razvojna agencija Međimurje REDEA
33.	Sabatti Boris	direktor	IDA Istarska razvojna agencija
34.	Srhoj Stjepan	stručni suradnik	South East European Centre for Entrepreneurial Learning SEECEEL
35.	Suknaić Martina	vlasnica, direktorica	Anquiro d.o.o.
36.	Švaljek Sandra	znanstvena savjetnica	Ekonomski institut, Zagreb
37.	Švarc Jadranka	znanstvena savjetnica	Institut Ivo Pilar
38.	Vedriš Mladen	profesor	Pravni fakultet Zagreb
39.	Želinski-Matunec Sanja	voditeljica Službe savjetovanja	Hrvatska obrtnička komora
40.	Žuvić (Skočibušić) Emilija	konzultantica	Tehnološki park Varaždin

*Informacija o funkciji eksperta i instituciji u kojoj je bio/bila angažiran(a) odnosi se na vrijeme kada je obavljeno intervjuiranje

Prilog 3

Nacionalni timovi i sponzori koji su sudjelovali u GEM istraživanju u 2016. godini

National Team	Institution	National Team Members	Funders	APS Vendor	Contact
Angola	Sociedade Portuguesa de Inovação	Augusto Medina	BFA – Banco de Fomento Angola, S.A.R.L.	SINFIC	augustomedina@spi.pt
		Manuel Alves da Rocha	International Development Research Centre (IDRC)		
		Douglas Thompson			
		Sérgio Ferreira Alves			
		Francisco Rocha			
		Salim Abdul Valimamade			
Argentina	IAE Business School	Silvia Torres Carbonell	Buenos Aires City Government - Economic Development Ministry	Celina Cantu	SCarbonell@iae.edu.ar
		Aranzazu Echezarreta			aechazarreta@iae.edu.ar
		Juan Martin Rodriguez			
Australia	Queensland University of Technology	Paul Steffens	Department of Industry, Innovation and Science	Q&A Market Research Pty Ltd	p.steffens@qut.edu.au
		Per Davidsson	QUT Business School		
		Paul Reynolds			
Austria	FH Joanneum GmbH - University of Applied Sciences	Thomas Schmalzer	Federal Ministry of Science Research and Economy	OGM	Thomas.Schmalzer@fh-joanneum.at
		Rene Wenzel	Federal Ministry of Transport Innovation and Technology		
		Eric Kirschner	Federal Ministry of Finance		
		Doris Kiendl-Wendner	Federal Ministry of Europe Integration and Foreign Affairs		
		Eva Penz	Austrian Federal Economic Chamber		
			Federal Economic Chamber of Styria		
			Federal Economic Chamber of Vienna		
			Austrian Council for Research and Technology Development		
			Austrian Economic Service		
			Joanneum Research		
Belize	The Economic Development Council	Melanie Gideon	Complete Caribbean	Sacoda Serv Ltd	melanie@belizeinvest.org.bz
		Jefte Ochaeta	Government of Belize		
		Daniel Gutierrez			
		Duane Belisle			
		Kim Aikman			
		Dale Young			
		Philip J. Castillo			
		Amilin Mendez			
Yuri Alpuche					

Brazil	Instituto Brasileiro da Qualidade e Produtividade (IBQP)	Simara Maria de Souza Silveira Greco	Serviço Brasileiro de Apoio às Micro e Pequenas Empresas (SEBRAE)	Zoom Serviços Administrativos Ltda	simara@ibqp.org.br
		Morlan Guimaraes	Fundação Getúlio Vargas (FGV-EAESP)		
		Marcus Alexandre Yshikawa Salusse	Universidade Federal do Paraná (UFPR)		
		Mariano de Matos Macedo			
		Fernando Antonio Prado Gimenez			
		Cleverson Renan da Cunha			
Bulgaria	GEM Bulgaria	Iskren Krusteff	Progress	Market Test JSC	office@gemorg.bg
		Iskra Yovkova	JEREMIE Bulgaria		
		Natanail Stefanov	Norway Grants/Innovation Norway		
		Mira Krusteff			
		Veneta Andonova			
		Monika Panayotova			
		Petar Sharkov			
		Nusha Spirova			
		Svetozar Georgiev			
Burkina Faso	CEDRES / LaReGEO	Florent Song-Naba	International Development Research Centre (IDRC)	CEDRES / LaReGEO	florent_songnaba@yahoo.fr
		Serge B. Bayala			
		Mamadou Toé			
		Régis G. Gouem			
		Djaris P. Bama			
Cameroon	FSEGA - University of Douala	Maurice Fouda Ongodo	International Development Research Centre (IDRC)	GEM Cameroon Team	fongodo@gmail.com
		Sabine Patricia Mougou		National Institute of Statistics	
		Ibrahima		ETS K & K Business Solutions	
		Jean Hubert Etoundi			
		Pierre Emmanuel Ndebi			
		Um Ngouem Thérèse			
		She Etoundi			
Canada	The Centre for Innovation Studies (THECIS)	Peter Josty	International Development Research Centre (IDRC)	Elemental Data Collection Inc.	p.josty@thecis.ca
		Chad Saunders	Government of Alberta		
		Jacqueline Walsh	Government of Ontario		
		Charles Davis	Futurpreneur		
		Dave Valliere			
		Howard Lin			
		Etienne St-Jean			

		Nathan Greidanus			
		Murat Sakir Erogul			
		Cooper Langford			
		Karen Hughes			
		Harvey Johnstone			
		Adam Holbrook			
		Brian Wixted			
		Blair Winsor			
		Chris Street			
		Horia El hallam			
		Yves Bourgeois			
		Kevin McKague			
		Allison Ramsay			
		Marc Duhamel			
		Sandra Schillo			
		Matthew Lo			
		Sigal Haber			
Chile	Universidad del Desarrollo	Vesna Mandakovic	Telefónica Chile: Movistar Innova & Wayra	Questio, Estudios de Mercado y Opinion Limitada	vmandakovic@udd.cl
		Adriana Abarca	SOFOFA (Federation of Chilean Industry)		
			InnovaChile Corfo		
			Ministerio de Economía		
China	Tsinghua University	Gao Jian	Tuspark	Horizon Research Consultancy Group	gaoj@sem.tsinghua.edu.cn
		Rui Mu			
		Cheng Yuan			
		Rui Mu			
		Lin Li			
		Hongbo Chen			
		Hongmei Yang			
Colombia	Universidad Icesi	Rodrigo Varela V.	Universidad Icesi	INFO S.A.S.	rvarela@icesi.edu.co
		Jhon Moreno B			
	Universidad del Norte	Liyis Gomez N.	Universidad del Norte		
		Sara Lopez G.			
	Pontificia Universidad Javeriana - Cali	Fabian Osorio T.	Universidad Javeriana		
		Fernando Pereira L.			
		Diana Riveros O.			
	Universidad EAN	Francisco Matiz B.	Universidad EAN		
		León Parra B.			
		Jairo Orozco T.			
	Universidad Cooperativa de Colombia	Myriam Carrillo B.	Universidad Cooperativa de Colombia		

		Gustavo Garcia C.			
		Hernan Javier Perez S.			
	Corporacion Universitaria del Caribe	Piedad Buelvas	Corporacion Universitaria del Caribe		
		Andres Vilorio			
Croatia	J.J. Strossmayer University Osijek, Faculty of Economics	Slavica Singer	Croatian Banking Association	Puls d.o.o., Zagreb	singer@efos.hr
		Nataša Šarlija	Ministry of Entrepreneurship, SMEs and Crafts		
		Sanja Pfeifer	CEPOR – SMEs and Entrepreneurship Policy Center		
		Suncica Oberman Peterka	J.J. Strossmayer University in Osijek, Faculty of Economics		
Cyprus	University of Cyprus - Centre for Entrepreneurship	Marios Dikaiakos	Bank of Cyprus	CYMAR	mdd@cs.ucy.ac.cy
		Ariana Polyviou	European Commission		
		Menelaos A. Menelaou	Ministry of Energy, Commerce, Tourism and Industry		
		George Kassinis			
		Nicos Nicolaou			
Ecuador	ESPAE Graduate School of Management - ESPOLE	Virginia Lasio	ESPAE	Survey Data	mlasio@espol.edu.ec
		Rafael Coello			
		Jack Zambrano			
		Guido Caicedo			
		Xavier Ordeñana			
		Edgar Izquierdo			
Egypt	The American University in Cairo - School of Business	Ayman Ismail	USAID's Strengthening Entrepreneurship and Enterprise Development (SEED) Project	Phi Knowledge	aymanism@aucegypt.edu
		Ahmed Tolba	The American University in Cairo - School of Business		
		Shima Barakat			
		Seham Ghalwash			
El Salvador	Escuela Superior de Economía y Negocios (ESEN)	Manuel Sanchez Masferrer	Escuela Superior de Economía y Negocios (ESEN)	Marketing Power SA	msanchez@esen.edu.sv
		Lucía Rengifo			
Estonia	Estonian Development Fund	Annika Lentso	Estonian Development Fund	Saar Poll	annika.lentso@arengufond.ee
	Chancellery of the Riigikogu	Maria Alajõe	Chancellery of the Riigikogu		
			University of Tartu		
Finland	Turku School of Economics, University of Turku	Anne Kovalainen	Ministry of Employment and the Economy	IROResearch Oy	anne.kovalainen@utu.fi
		Tommi Pukkinen	Turku School of Economics, University of Turku		
		Jarna Heinonen			
		Pekka Stenholm			

		Sanna Suomalainen			
France	EMLYON Business School	Alain Fayolle	EMLYON Business School	Institut Think	fayolle@em-lyon.com
		Catherine Laffineur			
Georgia	Caucasus School of Business at Caucasus University	Boris Lezhava	GIZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit)	ACT (Analysis and Consulting Team)	blezhava@cu.edu.ge
		Irena Melua			
		Paata Brekashvili			
Germany	Institute of Economic and Cultural Geography, Leibniz Universität Hannover	Rolf Sternberg	German Federal Employment Agency (BA)	Umfragezentrum Bonn	sternberg@wigeo.uni-hannover.de
	Institute for Employment	Udo Brixy			udo.brixy@iab.de
		Johannes von Bloh			
Greece	Foundation for Economic & Industrial Research (IOBE)	Aggelos Tsakanikas	Aegean Airlines S.A.	Datapower SA	atsakanikas@iobe.gr
		Ioannis Giotopoulos			
		Evaggelia Valavanioti			
		Sofia Stavraki			
		Katerina Xanthi			
Guatemala	Universidad Francisco Marroquin	Mónica de Zelaya	Francisco Marroquín University -UFM-	Khanti Consulting	zelaya@ufm.edu
		Carolina Uribe	Templeton Foundation		
		Susana García-Prendes			
		Jershem David Casasola			
		Andrés Marroquín			
Hong Kong	Hong Kong Baptist University	Marta Dowejko	Center for Entrepreneurship, The Chinese University of Hong Kong	The Social Sciences Research Centre (HKUSSRC) at The University of Hong Kong	mdowejko@hkbu.edu.hk
		Michael Young	Hong Kong Baptist University		
	Center for Entrepreneurship, The Chinese University of Hong Kong	Kevin Au	Centre for Asian Entrepreneurship and Business Values, The University of Hong Kong		
		Xufei Ma	Shenzhen Academy of Social Sciences		
		Rosanna Lo	Savantas Policy Institute		
		Jane Wen			
		Francis Fung			
	Centre for Asian Entrepreneurship and Business Values, The University of Hong Kong	Simon Lam			
	Shenzhen Academy of Social Sciences	Jun Ren			
		Jie Shi			

		Mingzhong Liao			
		Hongjuan Liu			
		Zhaohui Li			
		Yicai Yuan			
		Xiaofeng Tang			
		Liqing Yang			
		Xiaoyuan Dong			
		Weili Wang			
Hungary	University of Pécs, Faculty of Business and Economics	László Szerb	OTKA Research Foundation	Szocio-Gráf Piac- és Közvélemény- kutató	szerb@ktk.pte.hu
		Gábor Márkus	Regional Studies PhD Programme, University of Pécs Faculty of Business and Economics		
		József Ulbert	Business Administration PhD Programme, University of Pécs Faculty of Business and Economics		
		Attila Varga	Management and Business Administration PhD Programme of the Corvinus University of Budapest		
		Zoltán J. Ács	Doctoral School of Regional and Economic Sciences, Széchenyi István University		
		Terjesen Sári	Global Entrepreneurship and Research Foundation		
		Saul Estrin			
		Éva Komlósi			
		Krisztina Horváth			
India	Entrepreneurship Development Institute of India (EDI), Ahmedabad	Sunil Shukla	Centre for Research in Entrepreneurship Education and Development (EDI)	IMRB International	sunilshukla@ ediindia.org
		Pankaj Bharti			
		Amit Kumar Dwivedi			
		Shri Navnit Siingh Chatwal			
		MI Parray			
Indonesia	Parahyangan Catholic University (UNPAR) Bandung	Catharina Badra Nawangpalupi	Universitas Katolik Parahyangan (UNPAR) Indonesia	PT Idekami Riset Komunika Indonesia	katrin@unpar.ac.id
		Gandhi Pawitan	Higher Education Directorate General, Republic of Indonesia		cawangpalupi@ gmail.com
		Agus Gunawan	Regional Planning Agency (BAPPEDA) - Kota Cimahi		
		Maria Widyarini			
		Triyana Iskandarsyah			
		Fiona Ekaristi Putri			
Iran	University of Tehran	Abbas Bazargan	Labour Social Security Institute (LSS)	Faculty of Entrepreneurship	abazarga@ut.ac.ir
		Mohammad Reza Zali			mrzali@ut.ac.ir
		Nezameddin Faghieh			
		Ali Akbar Moosavi- Movahedi			

		Leyla Sarafraz			
		Asadolah Kordrnej			
		Jahangir Yadollahi Farsi			
		Mahmod Ahamadpour Daryani			
		S. Mostafa Razavi			
		Mohammad Reza Sepehri			
		Ali Rezaean			
Ireland	Fitzsimons Consulting	Paula Fitzsimons	Enterprise Ireland	IFF Research	paula@fitzsimons-consulting.com
	Dublin City University Business School	Colm O’Gorman	Department of Jobs, Enterprise and Innovation		
Israel	The Ira Centre for Business Technology and Society, Ben Gurion University of the Negev	Ehud Menipaz	The Ira Centre for Business Technology and Society, Ben Gurion University of the Negev	Brandman Insitute	ehudm@bgu.ac.il
		Yoash Avrahami			
		Miri Lerner			
Italy	University of Padua	Moreno Muffatto	Università degli Studi di Padova	Doxa	moreno.muffatto@unipd.it
		Francesco Ferrati			
		Michael Sheriff			
		Ali Raza			
		Saadat Saaed			
Jamaica	University of Technology, Jamaica	Michelle Black	International Development Research Centre (IDRC)	Market Research Services Ltd	michelle.black@utech.edu.jm
		Paul Golding, D.B.A.			
		Orville Reid			
		Krystal Ming			
		Claudette William-Myers			
Jordan	Jordan Enterprise Development Corporation (JEDCO)	Basheer Salaytah	Jordan Enterprise Development Corporation (JEDCO)	Center for Strategic Studies / University of Jordan	bashirsalayta@gmail.com
	Center for Strategic Studies / University of Jordan	Musa Shteiwi	European Investment Bank		
		Walid Al-Khatib			
		Ayman Al Khatib			
		Douglas Aitkenhead			
		Zain Majali			
Kazakhstan	Nazarbayev University Graduate School of Business	Dmitry Khanin	Nazarbayev University Graduate School of Business	JSC Economic Research Institute	Dmitry.Khanin@nu.edu.kz
		Patrick Duparcq			
		Assel Uvaliyeva	JSC Economic Research Institute		
		Venkat Subramanian			
		Ralitza Nikolaeva			

		Jozef Konings			
		Nurlan Kulbatyrov			
		Shynggys Turez			
		Aizhan Tulepbekova			
		Aiman Yedigeyeva			
		Leila Yergozha			
		Bakyt Ospanova			
		Dinara Akynbekova			
Latvia	Stockholm School of Economics in Riga	Marija Krumina	TeliaSonera AB	SKDS	marija@biceps.org
		Anders Paalzow			
		Alf Vanags			
Lebanon	UK Lebanon Tech Hub	Elie Akhrass	Central Bank of Lebanon (Banque du Liban)	Information International	elie.akhrass@uklebhub.com
		Farah Jaroudi			
		Mario Ramadan			
		Marta Solorzano			
		Colm Reilly			
		Nadim Zaazaa			
		Stephen Hill			
Luxembourg	STATEC - National Statistical Office	Cesare Riillo	Chambre de Commerce Luxembourg	TNS ILRES	cesare.riillo@statec.etat.lu
		Leila Ben-Aoun	Ministère de l'Économie et du Commerce Extérieur		
		Peter Hock	STATEC - National Statistical Office		
		Chiara Peroni			
		Francesco Sarracino			
		Bruno Rodrigues			
Macedonia	Macedonian Enterprise Development Foundation	Radmil Polenakovic	Macedonian Enterprise Development Foundation	MProspekt	radmil.polenakovic@mf.edu.mk
	University "Cyril and Methodius" - Business Start-Up Centre	Dimitar Smiljanovski			
		Gorjan Anastasov			
		Tetjana Lazarevska			
		Saso Klekovski			
		Lazar Nedanoski			
Malaysia	Universiti Tun Abdul Razak	Siri Roland Xavier	Universiti Tun Abdul Razak	Rehanstat	roland@unirazak.edu.my
		Leilanie binti Mohd Nor			
		Mohar bin Yusof			
		Samsinar Md. Sidin			
Mexico	Instituto Tecnológico y de Estudios Superiores de Monterrey	Daniel Moska Arreola	Tecnológico de Monterrey Instituto de Emprendimiento Eugenio Garza Lagüera	Alduncin y Asociados	jmaguirre@itesm.mx

		José Manuel Aguirre			
		Elvira E. Naranjo	Tecnológico de Monterrey Campus Monterrey		
		Marcia Campos			
		Natzin López	Tecnológico de Monterrey Campus León		
		Carlos Torres			
		Lucía Alejandra Rodríguez	Tecnológico de Monterrey Campus Guadalajara		
		Luis Alfredo Hernández	Tecnológico de Monterrey Campus Ciudad de México		
		Rafaela Bueckmann	Tecnológico de Monterrey Campus Querétaro		
		Lizabeth A. González	Tecnológico de Monterrey Campus Puebla		
		Zahira A. de la Fuente	Tecnológico de Monterrey Campus Zacatecas		
Morocco	Université Hassan II - Casablanca	Khalid El Ouazzani	International Development Research Centre (IDRC)	ClaireVision	elouazzanik@gmail.com
		Abdellatif Komat			
		Salah Koubaa			
		Riad Mekouar			
		Hind Malainine			
		Fatima Boutaleb			
		Sara Yassine			
		Ahmed Benmejdoub			
		Kabbaj Meryem			
		Asmaa Dahalla			
Netherlands	Panteia / EIM	Jacqueline Snijders	The Ministry of Economic Affairs of the Netherlands	Panteia	j.snijders@panteia.nl
		André van Stel			
		Roy Thurik			
		Amber van der Graaf			
		Paul van der Zeijden			
		Jan de Kok			
		Ton Geerts			
Panama	City of Knowledge's Innovation Center	Manuel Lorenzo	City of Knowledge Foundation	IPSOS	mlorenzo@cdspanama.org
	IESA Management School (Panama Campus)	Andrés León			
		Federico Fernández Dupouy			
Peru	Universidad ESAN	Jaime Serida	Universidad ESAN's Center for Entrepreneurship	Imasen	jserida@esan.edu.pe
		Keiko Nakamatsu	Imasen		
		Oswaldo Morales			
		Armando Borda			
Poland	Polish Agency for Enterprise Development	Anna Tarnawa	Polish Agency for Enterprise Development	IQS	anna_tarnawa@parp.gov.pl

	University of Economics in Katowice	Dorota Weclawska	University of Economics in Katowice		
		Paulina Zadura-Lichota			
		Mariusz Bratnicki			
		Katarzyna Bratnicka			
		Przemyslaw Zbierowski			
		Jakub Kol			
Portugal	Sociedade Portuguesa de Inovação (SPI)	Augusto Medina	ISCTE - Instituto Universitário de Lisboa	GfKMetris	douglasthompson@spi.pt
		Douglas Thompson			
		Francisco Rocha			
		Luís Antero Reto			
		António Caetano			
		Nelson Ramalho			
Puerto Rico	University of Puerto Rico School of Business, Rio Piedras Campus	Marines Aponte	University of Puerto Rico School of Business, Rio Piedras Campus	Gaither International	marines.aponte@upr.edu
		Marta Alvarez	Echar Pa'lante, Banco Popular de Puerto Rico		
		Manuel Lobato	Instituto de Estadísticas de Puerto Rico		
Qatar	Qatar Development Bank	Hamad Al Kubaisi	Qatar Development Bank	Intelligence Qatar	halkubaisi@qdb.qa
		Tracey Kohinga			
		Ghadi Ahmed			
		Stefanie Zammit			
		Farha Alkuwari			
		Ahmed Badawy			
		Ahmad Hawi			
		Dalal Al Shammari			
		Muneera Al-Dosari			
		Ibrahim Al-Mannai			
		Sultan Alkuwari			
		Nitham Hindi			
		Saoud Al-Mannai			
Russia	Graduate School of Management SPbSU	Verkhovskaya Olga	Charitable Foundation for Graduate School of Management Development	Levada-Center	verkhovskaya@gsom.pu.ru
		Maria Dzhelepova			
		Galina Shirokova			
		Eleonora Shmeleva			
		Karina Bogatyreva			

Saudi Arabia	The Babson Global Center for Entrepreneurial Leadership (BGCEL) at Prince Mohammad Bin Salman College of Business & Entrepreneurship (MBSC)	Ignacio de la Vega	Lockheed Martin Corporation	Top Level MENA	ivega@babson.edu
		Alicia Coduras	The Babson Global Center for Entrepreneurial Leadership (BGCEL) at MBSC	Instituto Opinòmetre S.L.	ivega@mbsc.edu.sa
		Muhammad Azam Roomi			
		Osama M. Ashri			
Senegal	Université Cheikh Anta Diop de Dakar	Serge Simen	International Development Research Centre (IDRC)	GEM Senegal Team	serge.simen@gmail.com
		Ibrahima Dally Diouf			
		Bassirou Tidjani			
Slovakia	Comenius University in Bratislava, Faculty of Management	Anna Pilkova	National Agency for Development of Small and Medium Enterprises	AKO	anna.pilkova@gmail.com
		Zuzana Kovacicova	Central European Foundation (CEF)		
		Marian Holienka	SLOVINTEGRA Energy s.r.o		
		Jan Rehak	Comenius University in Bratislava, Faculty of Management		
		Jozef Komornik			
Slovenia	University of Maribor, Faculty of Economics and Business	Miroslav Rebernik	SPIRIT Slovenia	Mediana	miroslav.rebernik@um.si
		Polona Tominc	Slovenian Research Agency		
		Katja Crnogaj	Institute for Entrepreneurship and Small Business Management at Faculty of Economics & Business, University of Maribor		
		Karin Širec			
		Barbara Bradač Hojnik			
		Matej Rus			
South Africa	Faculty of Commerce, University of Cape Town	Mike Herrington	Small Enterprise Development Agency (Seda)	Nielsen South Africa	mherrington@mweb.co.za
		Penny Kew			
		Gideon Maas			
		Jacqui Kew			
		Siri Terjesen			
South Korea	Korea Institute of Startup and Entrepreneurship Development	Siwoo Kang	Small and Medium Business Administration (SMBA) Korea	Innovation Research	startup@kised.or.kr
		Chaewon Lee			
		Dohyeon Kim			
		Byungheon Lee			
		Choonwoo Lee			
		Sunghyun Cho			
		MoonSun Kim			
		Miae Kim			

Spain	UCEIF Foundation-CISE	Ana Fernandez Laviada	Santander Bank	Instituto Opinòmetre S.L.	ana.fernandez@unican.es
	GEM Spain Network	Federico Gutiérrez Solana	GEM Spain Network		
		Iñaki Peña	Fundación Rafael Del Pino		
Regional Teams	Institution	Director			
Andalucía	Universidad de Cádiz	José Ruiz Navarro			
Aragón	Universidad de Zaragoza	Lucio Fuentelsaz Lamata			
Canarias	Universidad de Las Palmas de Gran Canaria	Rosa M. Batista Canino			
Cantabria	Universidad de Cantabria	Ana Fernández-Laviada			
Castilla y León	Grupo de Investigación en Dirección de Empresas (GIDE), Universidad de León	Mariano Nieto Antolín			
Castilla La Mancha	Universidad de Castilla La Mancha	Juan José Jiménez Moreno			
Cataluña	Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans	Carlos Guallarte			
Ceuta	Universidad de Granada	Lázaro Rodríguez Ariza			
Comunidad Valenciana	Universidad Miguel Hernández de Elche	José María Gómez Gras			
		Ignacio Mira Solves			
Extremadura	Fundación Xavier de Salas-Universidad de Extremadura	Ricardo Hernández Mogollón			
		J. Carlos Díaz Casero			
Galicia	Universidade de Santiago de Compostela	Loreto Fernández Fernández			
La Rioja	Ricari Desarrollo de Inversiones Riojanas	Luis Ruano Marron			
Madrid	Centro de Iniciativas Emprendedoras (CIADE), Universidad Autónoma de Madrid	Isidro de Pablo López			
Melilla	Universidad de Granada	María del Mar Fuentes Fuentes			
Murcia	Universidad de Murcia	Antonio Aragón			
		Alicia Rubio			
Navarra	Universidad Pública de Navarra	Ignacio Contín Pilart			
País Vasco	Deusto Business School	Maribel Guerrero			
	Universidad del País Vasco	María Saiz			
Sweden	Swedish Entrepreneurship Forum	Pontus Braunerhjelm	Confederation of Swedish Enterprise and Vinnova	Ipsos	pontus.braunerhjelm@entreprenorskapsforum.se

		Ylva Skoogberg			
		Per Thulin			
		Carin Holmquist			
Switzerland	School of Management Fribourg (HEG-FR)	Rico Baldegger	School of Management Fribourg (HEG-FR)	gfs.bern	rico.baldegger@hefr.ch
		Raphaël Gaudart			
		Benoît Morel			
		Pascal Wild			
		Siegfried Alberton	University of Applied Sciences and Arts of Southern Switzerland (SUPSI)		
		Andrea Huber			
		Fredrik Hacklin	Swiss Federal Institute of Technology Zurich (ETH)		
		Onur Saglam			
Taiwan	Taiwan Academy of Banking and Finance	Yang-Cheng Lu	Small and Medium Enterprise Administration, Ministry of Economic Affairs of Taiwan	NCCU Survey Center	yclutabf@gmail.com
		Sheng Pen Peng			
		Yi-Wen Chen			
		Ru-Mei Hsieh			
		Don Jyh-Fu Jeng			
		Chen Li Hua			
		Shih-Feng Chou			
		An-Yu Shih			
Thailand	Bangkok University - School of Entrepreneurship and Management (BUSEM)	Ulrike Guelich	Bangkok University	TNS Research International Thailand	ulrike.guelich@gmail.com
Turkey	Small and Medium Enterprises Development Organization (KOSGEB)	Esra Karadeniz	Small and Medium Enterprises Development Organization (KOSGEB)	Method Research Company	ekaradeniz@yeditepe.edu.tr
	Yeditepe University	Özlem Kunday	Turkish Economy Bank (TEB)		
		Thomas Schøtt			
		Maryam Cheraghi			
		Pelin Yüce			
United Arab Emirates	United Arab Emirates University	Ghaleb Alhadrami	United Arab Emirates University	Top Level MENA	nihel.chabrak@uae.ac.ae
	UAEU Science and Innovation Park	Shawqi Kharbash		Instituto Opinòmetre S.L.	
		Nihel Chabrak			
		Mohammed Madi Ahmed			
		Naema Matar Mohamed Alshamsi			
		Chafik Bouhaddioui			
		So Jin Yoo			
		Llewellyn Thomas			
		Elif Bascavusoglu-Moreau			

		Constance Van Horne			
		Yehya Al Marzouqui			
		Sofia Korayim			
		Willow Williamson			
		Scott Gillespie			
		Maria Pearson			
		Kia Davis			
		Dhuha Fadhel			
		Eman Refaat			
United Kingdom	Aston University and Enterprise Research Centre	Mark Hart	Department for Business, Energy and Industrial Strategy (BEIS)	BMG Ltd	mark.hart@aston.ac.uk
		Wendy Ferris	Welsh Government		
		Karen Bonner	British Business Bank		
		Jonathan Levie	Hunter Centre for Entrepreneurship, University of Strathclyde		
		Tomasz Mickiewicz	Invest Northern Ireland		
		Michael Anyadike-Danes	Belfast City Council		
		Ute Stephan			
		Isabella Moore			
		Laura Heery			
United States	Babson College	Donna Kelley	Babson College	Elemental	dkelley@babson.edu
		Marcia Cole	Baruch College		
		Abdul Ali			
		Candida Brush			
		Andrew Corbett			
		Philip Kim			
		Medhi Maj			
		Caroline Daniels			
Uruguay	IEEM Business School, University of Montevideo	Leonardo Veiga	University of Montevideo	Equipos Mori	lveiga@um.edu.uy
		Agustina Bartesaghi	Deloitte Uruguay		

Autori

Slavica Singer

Slavica Singer je profesor emeritus na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, gdje sudjeluje u vođenju međunarodnog interdisciplinarnog doktorskog studija PODUZETNIŠTVO I INOVATIVNOST. Voditeljica je GEM istraživačkog tima u Hrvatskoj od uključivanja Hrvatske u GEM u 2002. godini. Na razini GEM konzorcija vodi istraživački odbor (Research and Innovation Advisory Committee). Za svoj doprinos razvoju sveučilišnog poduzetničkog obrazovanja sa transdisciplinarnim pristupom i promociju poduzetničkog obrazovanja na međunarodnoj razini profesorici Singer je 2008. godine dodijeljena UNESCO katedra za poduzetničko obrazovanje. Počasni doktorat od Turku School of Economics, University of Turku, Finska primila je 2010. godine. Profesorica Singer članica je Nacionalnog vijeća za konkurentnost i Hrvatske udruge Rimskog kluba, te je član Upravnog odbora European Council of Small Business.

Nataša Šarlija

Nataša Šarlija je redovita profesorica na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku. Doktorat znanosti obranila je na Sveučilištu u Zagrebu na Ekonomskom fakultetu iz područja kreditnih rizika. Istraživački i edukativni rad fokusiran je na rast malih i srednjih poduzeća, financijski management i upravljanje kreditnim rizicima. Pored rada na Sveučilištu, bavi se i konzultantskim radom u području kreditnih rizika. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine unutar kojega je zadužena za metodologiju i statističku obradu podataka. Područja interesa: modeliranje kreditnih rizika, upravljanje kreditnim rizicima, kreditna analiza, scoring modeli za mala poduzeća, procjena potencijala rasta malih i srednjih poduzeća i business intelligence.

Sanja Pfeifer

Sanja Pfeifer je redovita profesorica na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku Ekonomski fakultet u Osijeku. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine. Područja istraživačkog interesa su poduzetništvo, menadžment i organizacija, determinante inovativnosti, konkurentnosti, rasta i razvoja poslovnih subjekata. Aktivna je članica Entrepreneurship Research and Education Network - ERENET, te European Council of Small Business – ECSB. U 2008. godini bila je voditeljica znanstvenog simpozija Ekonomskog fakulteta u Osijeku i Fakultät für Wirtschaft und Recht iz Pforzheima, Njemačka i znanstvena urednica zbornika radova simpozija. Od 2015. godine zamjenica je urednika časopisa Ekonomski vjesnik. U razdoblju 2007-2012, bila je voditeljica projekta „Transformacija poduzetničkog potencijala u poduzetničko ponašanje,“ a trenutno je suradnica na nekoliko domaćih i međunarodnih projekata.

Sunčica Oberman Peterka

Sunčica Oberman Peterka je izvanredna profesorica na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, gdje predaje poduzetničke i strateške kolegije. Doktorat znanosti iz područja ekonomije obranila je na Sveučilištu Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku 2008. godine. Prije nego što se zaposlila na Sveučilištu (2000.), radila je u Centru za poduzetništvo Osijek (1997.-2000.) kao trener i konzultant za mala i srednja poduzeća, te je vodila edukativno-konzultantski program Rast i razvoj Vašeg poduzeća, program namijenjen rastućim poduzećima. Članica je GEM tima za Hrvatsku od 2002. godine. Članica je međunarodnih organizacija International Council for Small Business i European Council of Small Business. Područja istraživačkog interesa: poduzetničko obrazovanje, poduzetničko sveučilište, autentično liderstvo, pokretanje poslovnog pothvata, upravljanje malim poduzećima, strateški management.

CEPOR Centar za politiku razvoja malih i srednjih
poduzeća i poduzetništva
www.cepor.hr

ICES Međunarodni centar za poduzetničke studije
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku,
Ekonomski fakultet u Osijeku
www.ices.hr

ISBN 978-953-7520-07-6